

TANULMÁNYOK

ZAKAR PÉTER

A MAGYAR HADSEREG TÁBORI LELKÉSZEINEK SZOLGÁLATI VISZONYAI 1848–49-BEN

Az alábbiakban az 1848–49-es magyar hadsereg tábori lelkészi karának szolgálati viszonyaival szeretnénk megismertetni az olvasót. A nem harcoló testületek közül mindeddig talán a legkevésbé feldolgozott problémák egyike a hadlelkészek tevékenysége. Ezt a hiányt kíséreljük meg legalább részben pótolni, amikor a tábori lelkészek rangjáról, állomáshelyéről és fizetéséről írunk. Ezek pontos ismerete nélkülözhetetlen, ha a későbbiekben a tábori lelkészek szabadságharcban játszott szerepének komplex értékelésére szeretnénk vállalkozni. Ugyancsak vizsgálatunk tárgyát képezi a hadlelkészi kar felekezeti összetétele is. Kérdés, hogy a háborús viszonyok közepette sikerült-e, és ha igen, milyen mértékben sikerült a liberális egyházpolitikai elvek egy részét a hadsereg kötelékébe átültetni.

A tábori lelkészek rangja

Ma már kissé bizarrnak tűnhet a kérdésfelvetés, vajon volt-e a tábori lelkészeknek rangja? Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a cs. kir. hadseregben a tábori lelkészek számára 1855-ig semmilyen meghatározott rang nem volt megállapítva, akkor a kérdés jogosságához nem férhet kétség. Katonai ranggal ugyan nem rendelkeztek, de mégis az ezred tisztikarához számították őket. Amellett, hogy irányukban minden katonai egyennek, különbség nélkül, illő tisztelettel kellett viselkednie, szemlék alkalmával és a havi kimutatásokban közvetlenül a törzstisztek után sorolták őket. Temetésükre nézve pedig a főhadnagyok számára előírt temetési rend volt az irányadó. Katonai rangjuk tehát nem volt, de mégis a tisztekkel egyenrangúaknak tartották őket. Alighanem ezt a helyzetet értette félre Harsányi Samu életrajzírója, amikor arról írt, hogy az Itáliában állomásozó két protestáns lelkész kapitányi rangban volt alkalmazva. E félreértés napjainkban ismét felbukkant a sajtóban.¹

Változtatott-e ezen a sajátos helyzeten a szabadságharc hadvezetése? Megítélésünk szerint nem. A magyarországi, illetve az erdélyi tábori főpaptól távol álltak az ilyen jellegű újítások. Mészáros Lázár hadügyminiszter Markovich Antalt 1848. július 24-én tábori lelkésszé nevezte ki. A kinevezési okiratban nincs utalás katonai rangra. Ez nem csak ebben az egy esetben volt így. A tábori lelkészek többségét a hadügyminisztérium nevezte ki, illetve erősítette meg állásában, s ezen iratok egyikében sem olvashatunk a

¹ Az osztrák tábori lelkészek „rangjáról”: *Bielik* 1901. 97. o. és 171–172. o. *Melichár* 1899. 40., 258. o.; *Borovi* 1992. 48. o. Harsányi Samu tiszti rangjáról tévesen: *Harsányi* 1926. 33. o. Átveszi ezt *Dezső* 1941. 52. o., illetve *Csohány* 1994. 5. o.

tábori lelkészek katonai rangjáról. Hasonló a helyzet az általuk beküldött jelentésekkel is. Ha tiszti rangjuk lett volna, azt kétségtelenül feltüntették volna aláírásuk mellett, ennek azonban nincs nyoma. Ugyanígy a hadügyminisztériumban készített kimutatásokban sincs a tábori lelkészek neve mellett katonai rang feltüntetve.²

Ebben a kérdésben különben maga Vidasics Ede, a hadügyminisztérium (HM) hadlelkészi osztályának főnöke sem volt pontosan tájékoztatva. Fazekas Rajmondnak, a karcagi kórház ideiglenes tábori lelkészenek tiszti rangot firtató kérdésére ugyanis 1849. február 21-én a következőket válaszolta: „Mi végre a rangot illeti. A volt rendszer szerint a tábori lelkészek hallomás után szólva századosi ranggal bírtak; jelenleg azonban – mint hadügyminiszter úrtól hallottam »tisztizti« ranggal bírnak.”³

A tévedés egyáltalán nem meglepő, hiszen Vidasics, aki katonai szolgálatát megelőzően Nagyváradon tanított, aligha rendelkezett pontos információkkal a cs. kir. hadsereg rangviszonyairól. A lényegen ez sem változtat, hiszen Mészárosra hivatkozva ő is azt állítja, hogy a tábori lelkészeket a tisztek között tartják ugyan számon, de meghatározott katonai rangjuk nincs. Tábori lelkészeknek katonai rangfokozattal való ellátását Mednyánszky Cézár, Vidasics utóda is elutasította. Josef Kohlman ezredes Geiszler Jánost, a 14. (1. székely) határőr–gyalogezred lelkészét 1849. június 17-én kelt felterjesztésében „különösen azon érdeméért, mellyel a székelyek között a jó hangulatot fáradhatatlan buzgalomával helyreállította, századosi rangra előléptetni” ajánlotta. A hadügyminisztérium osztályfőnöke elutasította a kérelmet, mondván: „a tábori lelkészi hivatal a rangfokozat eszméjével ellenkezik”, s ezért a nevezett tábori lelkészt nem lehet századosi rangra ajánlani, vagy felterjeszteni.⁴

Így megítélésünk szerint ebben a vonatkozásban a szabadságharc hadserege a korábbi gyakorlatot folytatta. Ennek ellenére röviden szeretnénk utalni azokra a forrásokra is, amelyekkel álláspontunk csak nehezen egyeztethető össze. Mindenekelőtt arra, hogy a tábori lelkészi állás és a rangfokozat együttes fennállásának összeegyeztethetlensége nem zárja ki azt, hogy valaki először tábori lelkészi, majd tiszti (főtiszti) feladatkört lásson el. Bíró Sándor rétyi református lelkész már 1848 tavaszán a helyi nemzetőrség szervezője (nemzetőrségi százados) volt. 1849 telén tábori lelkésznek nevezték ki, néhány hónapos sikeres működés után lemondott állásáról, Csíkba utazott és a szabadságharc hátralévő időszakában, mint a 4. székely határvéd–zászlóalj századosa tevékenykedett. Ha az ilyen és ehhez hasonló eseteket leszámítjuk, még mindig marad néhány olyan tábori lelkész, akinek állítólag katonai rendfokozata is volt. Példaként említhetnénk Bardocz Jánost, Benkő Pált vagy Mely Károlyt. Az ő katonai rangjukról viszont olyan munkákban történik említés, amelyek pontosság tekintetében több kívánnivalót hagynak maguk után, s megállapításaik a modern szakirodalommal sem hozhatók minden esetben összhangba. További közös jellemzőjük, hogy tábori lelkészi működésüknek a korabeli iratanyagban még nem sikerült a nyomára bukkannunk. Nem tudjuk kizárni azt a lehetőséget, hogy egyszerűen voltak tábori lelkészek és főtisztek, ám

² A tábori lelkészek kinevezésével foglalkozó iratok többsége megjelent a *Közlönyben*, az iratok fogalmazványai megtalálhatóak a MOL H 75 dobozaiban. Markovich kinevezése: MOL H 146 12.d. 4091.sz. (eredeti tisztázat), másolata HL VI. 34.6.d. 1848. július 24.

³ Vidasics véleménye: MOL H 75 1849:3949.

⁴ Kohlman és Mednyánszky levélváltása: MOL H 75 1849:22 383., 25 954.

ennek valószínűsége csekély. Az álláspontunkkal szemben felhozható legsúlyosabb érv Láposi Géza római katolikus lelkésznek, a 35. (Zrínyi) honvédszászlóalj tábori lelkészének a pályafutása. Ő ugyanis valóban egyszerre volt tábori lelkész és főtiszt (végül százados). Személye mégsem lehet perdöntő ebben a kérdésben. Kinevezésénél ugyanis bizonyíthatóan adminisztratív hiba történt, s noha ez a végeredményen nem sokat változtat, pályafutása a tábori lelkészek között egészen kivételes volt.⁵

A tábori lelkészek tiszti rangjának kérdésében véleményünket tehát az alábbiakban összegezzük. Az 1848-49-es magyar hadseregben – a cs. kir. hadsereghez hasonlóan – a tábori lelkészeknek nem volt tiszti rangfokozata. A cs. kir. hadseregtől átvett tábori lelkészeknek azért nem lehetett, mert ott azt csak 1855-től kezdve vezették be. A hadügyminisztérium által kinevezett, illetve megerősített hadlelkészek esetében pedig a kinevezési okmányok nem utalnak erre. Ezeket a tényeket egy-két kivételes esettől eltekintve a szabadságharc időszakának egészére érvényesnek tartjuk.

Szolgálati hely

A tábori lelkészek állomáshelyének kérdése kezdetben a rangviszonyokhoz hasonlóan alakult. A szerveződő magyar hadsereg átvette az osztrák mintákat. Eszerint minden ezred egy-egy plébániát alkotott és az ezredkáplán látta el a lelkési teendőket. Ugyancsak az osztrák mintához hasonlóan működtek hadlelkészek a várakban, illetve helyőrségekben, valamint a katonai intézetek kötelékében. Érdekességként megemlíthetjük, hogy 1848-ban a MÉSZÁROS hadigőzönsön is teljesített szolgálatot tábori lelkész. Ez az ezred-plébánia rendszer azonban nem illett tökéletesen a magyar viszonyokhoz. Voltak olyan seregek, amelyeknek csak egy zászlóaljja állt a magyarok mellé, s a „plébánia” így kettészakadt. A honvédség lelki gondozása sem volt megoldott. A honvédséget eleve zászlóaljanként szervezték, s noha 1848 decemberében az OHB felvetette ezredbe való összevonásukat, az végső soron nem történt meg.⁶

A HM tábori lelkési osztályának vezetése viszont következetesen ellenállt az olyan törekvéseknek, hogy egyes önálló zászlóaljokhoz is kinevezzék tábori lelkészeket. Ez nem jelenti azt, hogy ne lenne tudomásunk néhány kivételről, de a többség ezredeknél, magasabbegységeknél, vagy katonai intézeteknél szolgált. A hivatalos szándék tehát az volt, hogy megakadályozzák a tábori lelkészek számának mértéktelen növekedését. Czizler Ignác, a HM hadlelkési osztályának első irányítója, 1848. december 28-án kelt felterjesztésében az állomáshelyekkel kapcsolatban a következőképpen foglalt állást: „Előlegesen pedig szükséges tudni, hogy minden zászlóaljhoz, vagy pedig csak

⁵ A tábori lelkészek létszámkimutatásai illetve rangjegyzéke: MOL H 75 1849:6205., illetve MOL H 86 I.d. Bíró Sándorról: *Bona* 1988. 121. o.; *Nagy S.* 1896. 50., 74., 148. o.; *Szinnyei* 1980-1981 I. k. 1089. o.; MOL H 2 (OHB) 1849:5929.; *Egyed* 1978. 9., 45., 68., 74., 92–94., 132., 147., 151., 172–173., 225. o. Bardocz János, Benkő Pál és Mely Károly tiszti rangjáról *Történelmi Lapok*, 1902 december, 70. o., 1903 január, 77. o., illetve *Mikár* 1869. 14., 36., 189. o.; *Mikár* 1891. 63. o. A teljesség kedvéért utalunk rá, hogy a közelmúltban megjelent két kiváló munkában is olvasható ilyen jellegű utalás József Niewiadomskival kapcsolatban, aki a lengyel lovasezredhez nyert tábori lelkési kinevezést. L. *Kovács* 1989. 84., 278–279. o., illetve *Kovács – Wjsocki* 111. és 155. o.

⁶ Szolgálati hely a cs.kir. hadseregben: *Bielik* 1901. 138–139. o.; *Melichár* 1899. 40. o.; *Borovi* 1992. 53. o.

ezredkekhez kinevezendő legyen a tábori lelkész? Ha minden zászlóaljhoz kinevezendő lenne, az alázatos véleményem szerint az országnak nagy költséget okozna, annál is inkább, mivel a szükséghez képest nem csak katolikus, hanem helvét, görög és más vallású lelkészek is kívántatnak, és azokat a szükséghez képest alkalmaztatni kellene; azért tehát alázatos véleményem az volna, hogy minden rendes ezredhez egy katolikus lelkész alkalmaztassék, és amint a hívek vallásszáma megkívánja, minden egyes, vagy pedig egyesül két dandárparancsnoksághoz egy helvét, görög vagy szükség szerint más hitvallású lelkész alkalmaztassék tábori lelkész rang és illetménnyel.”⁷

Hogy a Cziglert felváltó két osztályfőnök mennyire osztotta elődje véleményét, azt az alábbi néhány esettel szeretnénk illusztrálni. 1849. február 11-én a HM katonai osztálya érdeklődött a 35. honvéd zászlóalj parancsnokságától, hogy ki nevezte ki a zászlóaljhoz Láposi Gézát tábori lelkésszé, hány zászlóalj tartozik a hatáskörébe, mert egyes zászlóaljakhoz tábori lelkészeket nem neveznek ki. (Ez az egyetlen eset, amikor egy tábori lelkésszel kapcsolatos állomáshely kérdésében a HM katonai osztálya készítette el a felterjesztést.)⁸ Egy nappal később a tábori lelkészi osztály a 28. honvéd zászlóalj parancsnokságát értesíti arról, hogy „...a zászlóaljak mindaddig, míg ezredekké át nem alakíttatnak, lelkészekkel el nem láttatnak...”⁹

Május 24-én az osztály arról értesíti az erdélyi főhadparancsnokságot, hogy tábori lelkészeket táborokba, hadtestekhez, teljes létszámú ezredkekhez, várakhoz, illetve kórházakhoz neveznek ki. Ha minden zászlóaljhoz kineveznének egy tábori lelkészt, az az államot túlságosan megterhelné, ha pedig a zászlóaljakat ezredekké vonnák össze, a tábori lelkészek nagy része feleslegesség válna.¹⁰

Egy nappal később a minisztérium megtagadta a kinevezést Mihály Lőrincztől, mivel a 105. honvéd zászlóaljhoz akarták kinevezni. 1849 nyarán még egyszer felterjesztették a zászlóaljhoz való kinevezés végett, de akkor (1849. július 24-én) Mednyánszky Cézár utasította el a kérelmet. „Minthogy egyes zászlóaljakhoz tábori lelkészek ki nem neveztetnek, a kérelem mellőztetik” – jegyezte fel az osztályfőnök az iratra.¹¹

A HM június 13-án a 6. hadmegye főparancsnokságával is tudatta, hogy a „magyar hadseregben alkalmazandó tábori lelkészekre nézve a hadügyminisztérium elejétől fogva azon irányelvet tűzte ki magának, hogy mindaddig, míg az egész hadsereg elrendezésének terve meg nem állapíttatik, és a zászlóaljak nagyobb hadtestekbe be nem olvasztatnak, addig tábori lelkész a zászlóaljakhoz adatni nem fog...”¹². Ha pedig mégis történtek ilyen kinevezések, akkor az ilyen lelkészek „a Hadügyminisztérium által azon állomásban el nem ismertettek, minthogy ezek tudtán kívül, és egyedül visszaélésből alkalmaztattak”.¹²

⁷ Czigler Ignác – HM Buda, 1848. december 25. Eredeti tisztaát. MOL H 82 21.kútfő 1848:11 090.

⁸ MOL H 75 1849:2966.

⁹ MOL H 75 1849:3164.

¹⁰ MOL H 75 1849:16 401.

¹¹ MOL H 75 1849:16 506, 25 863.

¹² MOL H 75 1849:19 819. A kinevezések fogalmazványainak egy része ugyanebben az iratsorozatban található. Többségük megjelent a *Közlönyben*.

A HM hadlelkészi osztályának szándéka tehát teljesen egyértelmű. E szándékának többé-kevésbé érvény is tudott szerezni, noha a tábori lelkészek pontos létszámviszonyaira a szabadságharc bukásáig sem sikerült fényt derítenie. Az osztály elképzelése az volt, hogy miután az egyes hadtestek beküldik a kötelékükben szolgáló tábori lelkészek jellemjegyzékét, illetve a legénység felekezeti megoszlását, a minisztérium a szükséges hiányokat könnyedén pótolhatja. Ezek a jelentések nem érkeztek be maradéktalanul, ami hátrányosan érintette a görög katolikus és az ortodox tábori lelkészek kinevezését is. Az állomáshelyek körüli bizonytalanságot tovább fokozta, hogy Görgei hadügyminiszteri reformjai során a seregredeket önálló zászlóaljakká darabolta szét, valamint megszüntette a dandárkötelékeket. A seregredeknél, illetve a dandároknál működő lelkészek új hatáskört kaptak. Mindezen események és az adminisztráció zökkenői oda vezettek, hogy 1849 július végén – a korábbi gyakorlattól eltérően – nem egy konkrét egységhez, hanem például „a szegedi táborba” neveztek ki tábori lelkészeket. Kivételek természetesen itt is adódtak. A külföldiekből álló alakulatok közül a bécsi, és a lengyel légió is rendelkezett tábori pappal. Az olasz légió is igényt tartott volna egy lelkészre. Pozsgai Alajos Komáromban Szinnyi József szerint a 127. zászlóaljnál szolgált. Fricskán Mihály ortodox tábori lelkész kezdetben a 9. honvéd zászlóaljnál tartózkodott. Onnan került a 28. honvéd zászlóaljhoz, annak létszámából azonban a HM utasítására törölték. Visszakerült a 9. zászlóaljhoz, s ott teljesített szolgálatot 1849 júliusában bekövetkezett áthelyezéséig. Akkor Vetter altábornagy táborába helyezték át. Schmidt János római katolikus tábori lelkész egyes források szerint a 95. zászlóalj katonája volt. Morár Miklós ortodox román lelkészt Vécsey tábornok egy ugyancsak románokból álló zászlóaljhoz nevezte ki 1849 júniusában, s a kinevezést a HM hadlelkészi osztálya tudomásul vette.¹³A további kivételek tételes felsorolása helyett egyetlen példán keresztül szeretnénk megvilágítani az állomáshelyek körüli zavarokat. Láposi Géza római katolikus szentberekki menekült káplán a 35. (Zrínyi) honvéd zászlóaljhoz való kinevezését kérte. A kérelmet Perczel Mór több, már folyó ügy mellett felterjesztette az Országos Honvédelmi Bizottmánynak (OHB). Nyáry Pál az Országos Nemzetőrségi Haditanácsnak (ONHT) továbbította azt, ahol az ügy ad acta került, mivel – amint az illetékesek az iratra rávezették – „nincs állomány”. A hadügyi kormányzat tehát a honvéd zászlóaljakhoz nem kívánt lelkészeket kinevezni, s az egész kérdés megoldását a zászlóaljak ezredekké való, tervezett összevonásában látták, amikor majd ezredenként lehet tábori lelkészeket kinevezni. Láposi pályafutásának az az érdekessége, hogy adminisztratív hiba következtében a minisztérium megerősítette a 35. zászlóaljhoz való kinevezését, illetve az, hogy a szabadságharc egész időszakában tisztként és tábori lelkészként működött. Egy személyben két, a korabeli hivatalos katonai és egyházi álláspont szerint összeegyeztethetetlen feladatkört látott el. Pályafutása tehát arra utal, hogy az állomáshelyek körüli problémák egyik forrása a soralakulatok és a honvédség eltérő struktúrájából adódott, legalábbis 1848 decemberéig, az egységes hadsereg kialakításáig.

¹³ Pozsgai állomáshelyéről: *Szinnyi* (Komárom) 1887. 283–284. o.; Fricskánéről: MOL H 75 1849:2995., 3164., 19 662., 25 425. (iktatókönyv); *Hoffmann* 1906. 26. o. Schmidtről *Hermann E.* 1932. 48–49. o. Morár Miklós kinevezéséről: MOL H 75 1849:21 449., 23 317., illetve MOL H 86 a HMk osztály előterjesztési ívének töredéke.

A honvéd zászlóaljok lelki gondozásának megoldására a Vallás- és Közoktatási Minisztérium szükség esetén tábori lelkészek kinevezését óhajtotta, az ONHT viszont még 1848 novemberének végén is elégségesnek tartotta a kiegészítő lelképásztorkodás szorgalmazását. A seregredek és a honvéd zászlóaljok közötti különbségek megszűnésével, illetve a tábori lelkészek létszámának növelésével ez a kérdés is többé-kevésbé megoldódott.¹⁴

A tábori lelkészek állomáshelyével kapcsolatban tehát az a véleményünk, hogy a magyar hadsereg itt is átvette az osztrák mintákat. Ez azt jelenti, hogy fennmaradt az ezred-plébánia rendszer, mégpedig a huszárezredek esetében a szabadságharc végéig, a seregredek esetében 1849 júniusáig. Ez a rendszer azonban 1849-ben bomlásnak indult, s egyre gyakrabban neveztek ki magasabbegységekhez tábori lelkészeket. Azon kivételes esetek száma, amikor egy hadlelkész zászlóalj kötelékben szolgált, viszonylag csekély. Az állomáshelyek kapcsán még egy dologra szeretnénk utalni. Kétségtelen, hogy a szolgálati hely meghatározása adminisztratív és gazdasági szempontból is lényeges volt. Nem érintette viszont a tábori lelkészek tevékenységének lényegét. A sebesültek vigasztalása, ápolása során például nyilván nem csak az adott katonai egység tagjai szorultak rá a lelkész szolgálataira. Az ezredek különböző alegységei gyakran földrajzilag is különböző pontokon tartózkodtak, nem is szólva arról, hogy gyakran egyes zászlóaljok a Habsburgok mellett, mások viszont ellenük harcoltak. A rendelkezésünkre álló források egyértelműen bizonyítják, hogy a szolgálati hely jelentett bizonyos kötöttségeket (például nem lehetett azt az előjárók engedélye nélkül elhagyni), de nem jelölte ki merev határokat a tábori lelkészek tevékenysége számára.

Illetmények és kiegészítő jövedelmek

A hadlelkészek fizetésével kapcsolatban alighanem Mednyánszky Cézár foglalta össze legáltalában a helyzetet, mikor egyik előterjesztésében elismerte, hogy a „magyar hadseregben a tábori lelkészek fizetését illetőleg nagy rendetlenség uralkodik; mert midőn némelyek 100, mások 80 pfr. havi díjban részesülnek, vannak olyanok kiknek havonként csak 50 pforint kiszolgáltatik (sic!). Ezen rendszer nem csak az álladalom károsításával jár, de másrészt azon lelkészek közt kik társaik díjainak felét húzzák, méltó elégtelenséget szülhet.”¹⁵

E rendellenességek megszüntetését Czigler, Vidasics és Mednyánszky is sürgették – a legcsekélyebb eredmény nélkül. A fizetések kérdésének tárgyalását is az előzmények ismertetésével kezdjük. A cs. kir. hadsereg tábori lelkészei a XIX. század első felében meglehetősen bonyolult rendszer alapján kapták illetéküket. A szabadságharcot megelőző időszakban a pótlékok fizetését ugyan részben már megszüntették, de a lelkészek fizetése az állomáshelytől, a békés vagy háborús állapottól és a szolgálati

¹⁴ Láposi Géza állomáshelyéről: MOL H 2 (OHB) 1848:1801., MOL H 92 1848:6494., MOL H 75 1849:2966., 3668., 21 995.; *Közlöny*, 1849. február 11. 89. o.; KLÖM XIII. k. 294. o.; *Novák* 1906. 391. o.; *Molnár* 1992. 408. o.

¹⁵ A fizetésekről: Mednyánszky Cézár – HM. Szeged, 1849. július 19.; MOL H 86 1.d. (eredeti ikt. K 192) v. ö.: MOL H 75 1849:25 543.

beosztástól függően változott. A haditengerészet káplánjai 40 forintot kaptak havonta, behajózás esetén pedig további 1 forint „Panatica” (kenyérpénz) járt nekik. A seregredek és a tüzéralakulatok tábori káplánjai 34 frt 25 4/8 kr. fizetést kaptak, amihez hadiállapot esetén még 44 kr. hadi pótlék járult havonta, valamint naponta 2 kenyér- és 3 lótapadag. A lovasezredeknél szolgáló hadlelkészek havi 25 frt. 19 2/8 kr. Illetéket, plusz még naponta 2 kenyér- és 2 lótapadagot kaptak. Hadiállapot esetén az ő díjuk is emelkedett (34 frt. 19 2/8 kr., valamint 44 4/8 kr. pótdíj, illetve naponta 2 kenyér- és 3 lótapadag). A katonai intézeteknél (ménésintézetek, invalidusházak, kórházak stb.) szolgáló tábori lelkészek a szolgálati hely figyelembe vételével három fizetési kategóriába voltak osztva (50 pft, 45 pft, 33 pft/hó). A kórházi lelkészek például a középső kategóriába tartoztak, feltéve, hogy nem ideiglenes jelleggel foglalkoztatták őket; a bálolnai és a mezőhegyesi ménésintézet lelkészei az elsőbe, a gyulafehérvári garnizon, illetve a kiscelli invalidusház lelkészei pedig a harmadikba. A várlelkészek fizetése is a második, illetve a harmadik kategóriába tartozott. A magyar hadseregben szolgáló tábori lelkészek fizetése körül keletkező zavarok részben abból adódtak, hogy az osztrák hadseregben a tábori lelkészek eltérő díjazásban részesültek.¹⁶

Markovich Antal 1848. július 24-én kelt kinevezése 50 pft havi díjról intézkedett, ami a fentiek figyelembe vételével nem volt rossz fizetés. A hivatalos összeg a szabadságharc végéig ennyi maradt, amelyet még 8 pft 30 kr. szállásdíjjal toldottak meg. Ez azonban többnyire csak papíron volt így. Paulovics Ferenc, a kiscelli rokkantak házának tábori lelkésze továbbra is csak 33 frt havidíjat kapott. Komáromban 1848–49 fordulóján két tábori lelkész teljesített szolgálatot: Menyhárh Lajos és Hyross Bernát. Januárra mindketten 41 pft-ot kaptak. Február közepétől Menyhárh pótlékot is kapott, így márciusi fizetése összesen 72 pft volt, míg Hyrossé továbbra is csak 41 pft maradt. Áprilistól kezdve mindketten 71 pft havidíjat kaptak. Gonczeczky János Mezőhegyesen 53 frt 20 kr-t keresett, beleértve az iskolai oktatás fejében húzott 3 frt 20 kr. pótpénzt is. 1849 áprilisában azután 65 frt-ra emelték fel járandóságát, a hat téli hónapra(!) pedig bizonyos mennyiségű fa is járt neki. Ugyanakkor néhány hadilelkész a hivatalosan megállapított díjat kapta, így Hornyik István debreceni térlelkész és Kornis József, az aradi tábor papja. 1849 január elsejétől április végéig Christ Ferenc munkácsi várlelkész, valamint Gabriel Krantzl, a pétervárad helyőrség lelkésze 41 frt 41 kr-t, majd 58 frt-ot kapott (ami a szállásbér levonásával ugyancsak 50 frt.). Marán János, az egri katonai kórház ideiglenes lelkésze csak alig több, mint 16 frt-ot kapott havonta, s a hadügyminiszter csak 1849. július 23-án emelte fel fizetését 58 frt 20 kr-ra. Az aradi tábor lelkészeinek fizetését 1849 május–júniusban egységesen 88 frt 20 kr-ra emelték. A tábori lelképásztorkodás irányítói – minisztériumi állásuknál fogva – lényegesen magasabb fizetést húztak. Vidasics Ede 205 frt-ot kapott havonta, Lukács Dániel körülbelül 66 frt-ot, Bucsánszki József viszont csak 50 frt-ot. Mednyánszky Cézár havi fizetése 250 frt volt, titkáráé (Chárusz László) 120 frt. Az osztály tanácsnokának, Munkácsi Józsefnek a fizetéséről egymásnak ellentmondó adatokat tartalmaznak a források. Kinevezése 205 frt-os díjjal történt, s a pénzügyminiszter is ebben az

¹⁶ A cs.kir. hadsereg fizetéséről: *Leonhard* 1842. 59–64. o. Ebből egy részt lefordított *Melichár* 1899. 264–265. o., ezt átvette *Borovi* 1992. 49–50. o.

értelemben utasította a főpénztári hivaltal. Ugyanakkor 1849 augusztus hóra csak 166 frt 40 kr-t vett fel.¹⁷

Milyen következtetéseket lehet levonni ezekből az adatokból? A magyar kormány, illetve az OHB 50 pft-os fizetéssel alkalmazta a tábori lelkészeket, amit 1849 tavaszától kezdve még 8 frt 20 kr. szállásdíjjal egészítettek ki. A hadlelkészi fizetéseket nem emelték fel automatikusan erre a szintre, az alacsonyabb bért húzóknak kérelmezni kellett azt. Így a szabadságharc alatt ennek a csoportnak a fizetése mérsékelt ütemben ugyan, de emelkedett. Más kérdés, hogy ez az összeg mire volt elegendő az adott korban. A magyar hadsereg tábori lelkészei osztrák kollégáiknál magasabb havi díjat kaptak ugyan (hasonlóan a tisztekhez), a háborús viszonyok közötti drágaság következtében azonban annak vásárlóértéke, adataink szerint, éppen hogy fedezte a megélhetési költségeket. A tábori lelkészek fizetése kb. az alhadnagyokéval volt egyenlő szinten. Magától értetődik, hogy amennyiben valaki a tábori lelkészi „hierarchiában” előre lépett, akkor az többnyire fizetésének emelkedését is maga után vonta. Erdősi Imre piarista tanárt például Görgei tábornok 1849. január 16-án 60 pft havi illetménnyel nevezte ki Guyon hadosztályához tábori papnak. Amikor 1849. július 23-án a IV. magyar hadtest felügyelő lelkészévé nevezték ki, fizetését a duplájára emelték.¹⁸

A tábori lelkészek jövedelméhez a fentiekén kívül még néhány kiegészítő tétel is járult, így a stólailleték, a díjköteles szolgáltatások és az egyéb pótlékok. A stólailleték olyan egyházi adó, amelyet a hívek az egyes egyházhivatali funkciók igénybe vétele után fizetnek az illetékes lelképásztorok számára. 1848-ban stóladíjat kizárólag a tiszteknek kellett fizetni házassági hirdetés, esketés, illetve temetés esetén. Díjköteles szolgáltatás volt az anyakönyvi másolatok és a házassági elbocsátó levelek kiállítása, valamint szentmise mondatása. Adataink nem teszik lehetővé az ilyen módon befolyt összegek pontos meghatározását. Valószínű, hogy a háborús körülmények között ezek csak meglehetősen részlegesen folytak be. A törzstisztek tetszés szerinti stóladíjat fizettek. A főtisztéknek meghatározott összeget kellett fizetniük, temetésük esetén ezt az összeget a hagyaték nagysága és a temetés mikéntje is befolyásolta. Az altisztek és a közlegények mentesültek a stólailleték fizetése alól.¹⁹

Ennél jelentősebb összeghez juthattak a tábori lelkészek a minisztériumtól. Így jutott bizonyos pótpénzhez, illetve előleghez például Breinfolk Gusztáv, a szegedi tábori

¹⁷ Markovich fizetéséről l. kinevezését: MOL H 146 12.d. 4091. Eredeti tisztázat. Másolata HL VI. 34 6 d. Paulovics Ferenc: MOL H 75 1849:23 846. Menyhárh és Hyross: *Szinnyei* 1887. (Komárom) 426., 428–429., 430., 432. o. Gonczeczy: MOL H 75 1849:784. Hornyik: MOL H 75 1849:1216.(v. ö.: *Közlöny*, 1849. január 25., 33. o.). Kornis: MOL H 75 1849:3753 (v. ö.: *Közlöny*, 1849. február 23., 125. és 126 o.). Christ: MOL H 75 1849:9853. Marán: MOL H 75 1849:8214., 25 317. (iktatókönyv), 25 547. Aradi lelkészek fizetése: MOL H 75 1849:23 317. Vidasics: MOL H 75 1849:1073., 1430. A Vidasics-féle adminisztráció fizetése: MOL H 75 1849:1803. (v. ö.: *Közlöny*, 1849. február 17., 111. o. és 1849. március 23., 212. o.), MOL H 147 7.d. A Mednyánszky-féle adminisztráció fizetése: MOL H 75 1849:21 886., 21 546., 24 841., 26 213.; MOL H 77 1849:24 148.; MOL H 1477.d. A minisztériumi tisztviselők fizetését közli *F. Kiss Erzsébet* 1987. is.

¹⁸ Az 50 pft díjról, valamint a 8 frt 20 kr-os szállásdíjról: MOL H 75 1849:14 971., 18 273., 20 096. A tisztek fizetéséről: *Gelich* II. 60–69. o. Erdősi Imre fizetéséről: *Alleker* 1894 16–17. o. és MOL H 75 1849:26 195. (v. ö.: *Közlöny*, 1849. július 27., 593. o.).

¹⁹ A stólailletékről az eddigi hivatkozások mellett: *Leonhard* 1846. 265–267 o.; *Bielik* 1901. 73. o.; *Melichar* 1899. 273–274. o.

kórházak lelkésze, Michailovics Sándor szegedi térlelkész, Ecsedy János karcagi kórházi lelkész, Menyhárh Lajos komáromi lelkész és Gonczeczky János Mezőhegyesen. A tábori lelkészek gyakran kérték a minisztériumtól fizetésük megjavítását, s annak ellenére, hogy ezt a kérést az összes felelős tényező (Vidasics, Mészáros, Kossuth, Mednyánszky stb.) jogosnak ismerte el, országos szinten végül is nem került rá sor. Ebből a szempontból kivételes helyzetben voltak az V. hadtest tábori lelkészei, ahol a fizetésemelést végrehajtották, így az ott szolgáló lelkészek 88 forint 20 kr-t kaptak kézhez. A fizetésemelés elmaradása az adminisztrációt nagyon megterhelte. Mind Vidasics, mind pedig Mednyánszky vonakodott attól, hogy a tábori lelkészek fizetését a *Közlelőnyben* is közhírré tegye, hiszen azt hitték, küszöbön áll az emelés. Mivel ez késett, az érdekeltek (parancsnokok, kormánybiztosok, tábori lelkészek) a minisztériumhoz fordultak információért, tekintélyes mennyiségű iratanyagot hagyva ezzel az utókorra. A tábori lelkészi állások elfoglalása egyúttal az anyagi helyzet javulását is jelentette, különösen a menekültek számára, akik gyakran minden vagyonukat elvesztették. Ebbe a kategóriába tartozott többek között Michailovics Sándor bánlakai ortodox lelkész, Láposi Géza horvátországi római katolikus lelkész, Lutter Nándor budai szaktanár, Brassóványi József csanád megyei áldor, aki „állomásáról a dühöngő rácok által száműzetett” és rajtuk kívül a szabadságharc tábori lelkészeinek jelentős hányada is. A katolikus egyház segédlelkészeinek ellátása egyébként is teljesen elégtelen volt, egyes egyházmegyékben csak 40, sőt volt ahol csak 24 pft-ot kaptak évente, s ráadásul élelmezésükről is plébánosuk gondoskodott. A tábori lelkészi állásért folyamodókat tehát részben anyagi szempontok is motiválhatták, mikor benyújtották jelentkezésüket.²⁰

Röviden szeretnénk utalni a nemzetőrség tábori lelkészeinek fizetésével kapcsolatos problémákra is. Korábban említettük, hogy mivel a nemzetőrök, századosig bezárólag, maguk választották tisztjeiket, gyakran tábori papot is választottak, akit tiszti rang nélkül ugyan, de a tisztek között tartottak nyilván. Fizetésükről viszont nem történt rendelkezés. Az Országos Nemzetőrségi Haditanács szerint „a nemzetőrséggel táborba kiindult papi személyek akármi vallásfelekezettől is az álladalomtól fizetést nem húznak, nem húzhatnak”. Batthyány 1848. szeptember 14-i rendelete fizetésükről nem tett említést. A Nemzetőrségi Haditanácsnak 1848 december elejéig nem volt arról tudomása, hogy lelkészek fizetést kívántak volna „mert a nemzetőrsereg tiszteinek létszámában lelkészek iktatva nincsenek”. Az a tény, hogy csak december elején érdeklődtek először a tábori lelkészek fizetése iránt, még nem bizonyítja egyértelműen, hogy az érdekeltek nem kaptak tiszti fizetést. A Besze János nemzetőr őrnagy parancsnoksága alatt szolgáló esztergomi nemzetőr zászlóalj tábori lelkésze az 1848.

²⁰ Pótpénzek: MOL H 75 1849:2941., 4639., 16 140., 18 760. Fizetésük emelését sürgették: Hornyik István (MOL H 75 1849:4482., 14 486.), Christ Ferenc (MOL H 75 1849:9084., 9853.), Schwendtner Mihály (MOL H 75 1849:9216., 10 075.), Dr. Koréne József (MOL H 75 1849:9485., 10 226., 15 921.), Magyar Alajos (MOL H 75 1849:10 382., 12 601., 14 704., 23 317., 25 213., 25 838.), Gabriel Krantzl (MOL H 75 1849:14 598.), Menyhárh Lajos (MOL H 75 1849:16 140.), Erdősi Imre (MOL H 75 1849:21 622., 21 630.), Paulovics Ferenc (MOL H 75 1849:23 846.) Marán János (MOL H 75 1849:25 317., 25 324., 25 547.), Nagy László (MOL H 75 1849:31 011.). A beadványok többnyire nem találhatóak meg az iratok között. Vidasics a fizetésemelésért: MOL H 75 1849:9131., 9900., 11 012., 13 794., 14 431., 16 795.; Mészáros felterjesztése ez ügyben: MOL H 2 (OHB) 1849:5589.; Mednyánszky ugyanezért: MOL H 75 1849:25 543., ill. H 86 1.d. 1849. július 19. Vidasics erőfeszítéseit a fizetésemelés érdekében feldolgozta: *Hermann E.* 1931. 18–19. o., ezt átvette *Borovi* 1992. 74. o. Szóba került még Bierbauer József és Fricskán Mihály fizetésének felemelése is.

szeptember 10. – október 10. közötti járandósági kimutatás szerint 35 pft havi díjat húzott, ami több volt az ugyanott szolgáló alhadnagy (30 pft) bérénel, de a főhadnagyét (40 pft) nem érte el. Adatok hiányában a nemzetőrségi lelkészek fizetéséről nem tudunk pontosabb képet adni.²¹

Visszatérve a magyar hadsereg tábori lelkészeihez, ha szűkösen is, de meg tudtak élni illetményükből. A cs. kir. hadseregben minden tábori lelkész igényt tarthatott egy 2 szobás lakásra (konyhával és kamrával ellátva) és egy kápolnaszolgára is. A magyar hadsereg ezeket a szolgáltatásokat megvonta, így a tábori lelkészek többsége kíséret nélküli maradt. Ebben a vonatkozásban is van azonban tudomásunk néhány kivételes személyről. Gasparich Kilit mellé a 47. honvéd zászlóalj 6. századából egy inast rendeltek, Mednyánszky Cézár mellett pedig 1849 május elejétől kezdve egy titoknok működött. Állítólag Buday Károlynak is volt egy inasa, aki 1849-ben Aradon megszökött a hadifogságból. A hadlelkészek fizetésemelés iránti gyakori kérelmét anyagi helyzetük mellett az is indokolta, hogy a tisztek között tartották őket számon (pl. seregszemplék, temetések stb. esetén), ennek ellenére fizetésük a tisztikar legrosszabbul fizetett rétegével volt egyező. A gyakran kért és folyósított pótpénzek és előlegek is arra utalnak, hogy ez a réteg ekkor is csak szerény életszínvonalat mondhatott magáénak. Gonczeky János a drágaságra hivatkozva felmentést kért a böjti hústiltalom alól. Kivégzésekor, 1849 októberében összes vagyona 151 frt 30 kr. volt. Összegezve a fizetéssel kapcsolatos mondanivalónkat, megállapíthatjuk, hogy a magyar hadsereg tábori lelkészeinek fizetése kb. az alhadnagyi fizetésekkel volt egy kategóriában, ugyanakkor a fizetések a szabadságharc alatt csak mérsékelten emelkedtek. Részben a cs. kir. hadsereg tovább élő hagyományai, részben adminisztrációs fogyatékoságok miatt a fizetéseket nem sikerült teljesen egységesíteni, ugyanakkor a hadlelkészek állók többsége számára még ez a hivatalosan 58 pft 20 kr-os havi illetmény is egzisztenciális felemelkedést jelentett.²²

²¹ A nemzetőrségi papok fizetéséről MOL H 92 11.d. 3924. sz., ill. 22.d. 9452. sz.

²² Gonczeky felmentést kér a böjti hústiltalom alól: MOL H 75 1849:25 627. Vagyona kivégzésekor: *Kertész* 1941. 38. o. Gasparich inasáról: ZML Letétek. (Egyedi vegyes iratok gyűjteménye.) A sümegi Kisfaludy Emlékmúzeumtól átvett iratok, 27. sz. (Az irat másolatának elküldéséért *Molnár Andrásnak* ezúton is köszönetet mondunk.) Mednyánszky titoknok Chárusz László volt. MOL H 147. 11.d. Mednyánszky – A magyar hadsereg főparancsnoksága. Buda alatt, 1849. május 8. Eredeti tisztaát Görgei hátiratával, illetve MOL H 75 1849:21 623., 22 738. Buday Károly adatai római katolikus lelkész (kalocsai egyházmegye), nemzetőri százados, miután a szerbek elől Szegedre menekült, 1849. március 1-én tábori papságot, vagy tiszti állást kért a Nagyváradon alakulásban lévő vadászcsapatnál. Kérelmét Vukovics Sebő is támogatta. A hadügyminiszter végül is a nagykarolyi újonctelepre nevezte ki hadnagynak. Aradon esett fogságba, ahonnan a szükséges hadbírósi vizsgálat lefolytatása végett Budapestre szállították. A pesti hadbírósi előtt tett vallomásaiban elhallgatta hadnagyi kinevezését, viszont azt állította, hogy a 141. zászlóaljban, majd Görgei hadseregében tábori lelkészként szolgált. Mivel az osztrákok az ellene folytatott vizsgálat során mindvégig tábori lelkészként tartották számon, mi is besoroltuk a tábori lelkészek közé. Buday Károlyról: MOL H 56 10.d. 8.kütfő (1849.); MOL H 62 1849:579., 683.; MOL H 75 1849:5435.; *Hermann E.* 1932. 48–49. o. Hermann Egyed tévesen adta meg állomáshelyét (14. zászlóalj). Buday Károlyt már Aradon is a 141. zászlóalj lelkészeként tartották: HL Abszolutizmus kori levéltár. Aradi Hadbírósi 113/1. cs. 383. fol. Pesten sem változott a helyzet: HL Abszolutizmus kori levéltár. Aradi Hadbírósi 113/4. cs. 256–263. fol., illetve Pesti Hadbírósi 1849-2/164 4. csomó. 679–680. fol. (itt említi inasát). További adatok Buday Károlyról: 1848-49. *Történelmi Lapok*, 1898. 133. o.; *Szilágyi* 1898. 427. o.

Felekezetek

A XIX. század a nem katolikus felekezetek számára az emancipáció évszázada volt, Erdélyt leszámítva, ahol a négy bevett felekezet már ezt megelőzően is teljes jogi egyenlőséget élvezett. A laicizálódás és a vallási tolerancia terjedésének folyamata természetesen a cs. kir. hadseregen belül is éreztette hatását. A nyugati katolicizmus érdekeit egykor oly határozottan védelmező hadseregben a szabadságharc előtt a görög szertartású római katolikus tábori papok mellett ortodox és protestáns lelkészek is teljesítettek szolgálatot. Ez utóbbiak létszáma nem volt túlságosan nagy, mindössze egy református és egy evangélikus hadlelkész alkalmazását engedélyezték a magyarországi rendek kérésére az Itáliában állomásozó magyar ezredek részére. Az ortodoxok jobb helyzetben voltak, mivel a túlnyomó részben e felekezethez tartozó legénységgel rendelkező ezredeknel a katolikus tábori lelkész mellett még egy ortodox káplánt is alkalmaztak. A zsidó felekezetű katonák számára akkor még nem szerveztek külön katonai lelkészetet. Ott, ahol volt zsinagóga, saját tiszteseik vezetésével vehettek részt istentiszteleten. Sajátos, átmeneti korszak volt ez tehát, amikor a tisztek viseleti jegyzéke még minden esetben tartalmazta a tisztek felekezeti hovatartozását, amikor az egyházi adót még mindenkinek meg kellett fizetnie, amikor a katolicizmus még erőteljesen jelen volt a hadsereg mindennapi életében, de már közel sem volt egyeduralkodó. Tábori lelkészei még minden ezredben jelen voltak, de a katonai hatóságok már a protestáns lelkészek kiegészítő lelkészi szolgálatára is igényt tartottak. A magyarországi liberális nemesi politikusok már a reformkorban a protestáns felekezetek, sőt a zsidóság egyenjogúsítására törekedtek. A szekularizáció európai történetét döntően befolyásoló két momentum, az egyház magánegyesületként való meghatározása és az abszolút monarchiák egyházpolitikája (a Habsburg monarchiában a jozefinizmus), a külföldi és hazai hatásokon keresztül, a reformellenzék közös vallásfelfogásának kialakulásához vezetett. Ennek egyik lényeges jellemzője a tételes vallásoktól való eltávolodás, az „örök igazság”-nak, mint minden vallás alapjának a tisztelete. Ebből azután az igazság megismerésének sokfélesége, a felekezeti kiváltságok és kötöttségek felszámolása, az egyházi vagyon szekularizációja, végső soron pedig az állam és az egyház szétválasztása következett. Deák Ferenc, Kossuth Lajos, Beöthy Ödön és a reformkori liberális ellenzék többi képviselője – felekezeti hovatartozástól függetlenül – síkra szállt a politikai szabadságjogok kiterjesztése mellett. Maga Kossuth a *Pesti Hírlap* hasábjain már 1841-ben azt fejtegette, hogy „állapot, születés, vallás és személyes viszonyok” a politikai jogok kiterjesztése során semmi különbséget sem tehetnek. Az „uralkodó vallás” szörnyű eszméjének elítéléséhez azután haláláig hű maradt. Az 1848:XX. tc.-et, amely többek között kimondja a törvényesen bevett vallásfelekezetek tökéletes egyenlőségét és viszonyosságát, éppen Kossuth nyújtotta be. Ugyanezen törvénycikk 5. §-a szerint: „A minisztérium rendelkezni fog, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallású tábori lelkészekkel láttassanak el.” Az alábbiakban arra keressük a választ, hogy a szabadságharc alatt mennyiben sikerült ennek a rendelkezésnek érvényt szerezni.²³

²³ A felekezeti viszonyokról: *Leonhard* 1842. 293–295. o.; *Melichár* 1899. 47–52. o.; *Bielik* 1901. 289–294. o.; *Borovi* 1992. 54–60 o.; *Deák* 1993. 213–215. o. A reformellenzék egyházi felfogásáról: *Csorba* 1979.

Az unitáriusok egyházi főtanácsa 1848. július 23-án kelt felterjesztésében sürgette, hogy a székely és egyéb seregeknél vitézkedő hitsorsosaik számára az 1848:XX. tc. értelmében alkalmazzanak tábori lelkészeket. Hasonló tartalmú határozatot hozott a magyarországi református egyházkerületek képviselőinek 1848 szeptember elején ülésező értekezlete. Szükségesnek tartották – amint azt az ülés jegyzőkönyve rögzítette – , hogy az 1848:XX. tc.5. §-a „teljesedésbe vételével egyházunkból is állítsanak elő hadseregünkhöz tábori papok”. Ennek ellenére 1848-ban egyetlen egy protestáns vagy ortodox lelkészt sem neveztek ki a magyar hadsereghez, így csupán katolikus lelkészek voltak szolgálatban. Ebben az időszakban tehát különösen fontos szerepet játszottak a nemzetőrség nem katolikus tábori lelkészei, illetve ezen felekezetek kiegészítő lelképásztorai. Miért maradtak el a kinevezések? Csak találgatni tudunk. Egyrészt 1848-ban a magyar hadsereghez alig egy-két tábori lelkészt neveztek ki. Czigler, aki kezdeményezhette volna a kinevezéseket, csak parancsra cselekedett. Parancs azonban nem érkezett. Ennél is érdekesebb, hogy maguk az érdekeltek is lemondtak az új állások létesítésének gondolatáról, ameddig az ország kedvezőbb helyzetbe nem kerül – legalábbis ezt lehet kihámozni Szoboszlai Pap István tiszántúli református szuperintendensnek egy 1848. december 6-án kelt leveléből. A hadihelyzet aligha indokolhatta a kinevezések elmaradását, hiszen 1849 január végén – február elején, amikor megkezdődtek a sorozatos kinevezések, a frontokon (Erdélyt kivéve) még nem következett be döntő változás. Ekkor történt meg az első református lelkész kinevezése. Heley János őrnagynak, a 17. (Bocskai) huszárezred parancsnokának a kérésére 1849. február 6-án nevezte ki Mészáros hadügyminiszter az ezredhez ideiglenesen tábori lelkészül Ecsedi Károly hajdúböszörményi református segédlelkészt. Négy nappal később (február 10-én) megtörtént az első ortodox tábori lelkész kinevezése is. A kinevezések elmaradásával kapcsolatban figyelembe kell vennünk azt is, hogy 1848-ban a hadsereg kiépítése és fejlesztése következtében óriási nyomás nehezedett a hadügyi adminisztrációra. Amikor pedig 1849-ben a hadsereg vezetői protestáns lelkészek kinevezését kérték, akkor e kinevezésekhez Mészáros ugyanazon feltételekkel járult hozzá, mint a katolikusok esetében. A HM hivatalos álláspontja, amely szerint a minisztérium a tábori lelkészek kinevezése során „mindenkor a vallási egyenlőség igazságos elvét követte”, 1849-ben valóban helytállónak bizonyult. Ezen elv megvalósulását leginkább a tábori lelkészek felekezeti megoszlása bizonyítja, amelynek során természetesen – mint korrekciós tényezőt – a minisztérium terveit is figyelembe kell vennünk.²⁴

Kossuth egyházpolitikai nézeteiről: *Szabad* 1977. 30., 67–68. o.; KLÖM VI. k. 421–423., 456–457. o. Az 1848:XX. tc. 5. §-a: Magyar Törvénytár 1836-1868. évi törvénycikkek Budapest, 1896. 243. o.

²⁴ Protestáns kiegészítő lelkészeket említ 1848 előtt: *Dezső* 1941. 53. o. A protestánsok tábori lelkészek kinevezését sürgetik: MOL H 54 4.d. 1848:552.; MOL H 54 5.d. Iktatatlan iratok 1848. szept. 1., v. ö.: MOL H 62 1849:1078. Szoboszlai Pap István honunk kedvezőbb helyzete esetén látott lehetőséget a református tábori papság rendszeresítésére: MOL H 82 21. kútfő 1848:10 600. Ugyanitt sürgette a kiegészítő lelképásztorok (ill. a nemzetőrség tábori lelkészeinek) díjazását. A magyar hadsereg tábori lelkészeinek felekezeti összetételével kapcsolatban számos téves megállapításra bukkantunk a rendelkezésünkre álló szakirodalomban. *Dezső* 1941. 54. o.-on azt állította, hogy az 1848:XX. tc.5.§-ának végrehajtására nem maradt idő, ami gyakorlatilag a magyar hadsereg protestáns lelkészei létének a tagadását jelenti. Ez annál meglepőbb, mert az 53. oldalon még arról olvashatunk, hogy Harsányi Sámuel 1848-ban a honvédségnél tábori lelkészként működött (ami újabb tévedés, hiszen Harsányit Mészáros csak 1849 áprilisában nevezte ki a 16. (Károlyi) huszárezredhez tábori

Számításaink szerint 1849-ben a tábori lelkészi kar 72,7 %-a volt római katolikus, 16,1 %-a református, 1,5 %-a evangélikus, 4,5 %-a ortodox. Unitárius tábori lelkészt a magyar hadsereghez nem neveztek ki, az izraeliták részesedése 0,7 % volt. Noha viszonylag magas azoknak az aránya (4,5 %), akiknek felekezeti hovatartozását nem sikerült tisztáznunk, adataink így is lehetőséget nyújtanak néhány következtetés levonására. A legfontosabb következtetés, amit ezekből az adatokból levonhatunk az, hogy az ország lakosságának döntő többségét kitevő két legnagyobb felekezet – a katolikus, illetve a református – az országos arányoknak megfelelő képvisellel rendelkezett a tábori lelkészek között, hasonlóan a magyar hadsereg törzstiszti karához, illetve századosaihoz. Az evangélikusok esetében az arányszám mind az országos aránytól, mind pedig a törzstiszti, illetve századosok közötti részaránytól elmarad. Az ortodoxok esetében, akiknek jelentős része nem a magyar oldalon harcolt, az arány alacsonyabb, mint az országos arányuk, de magasabb, mint a törzstiszti és a századosi kar esetében. E felekezetnél a minisztérium illetékesei is további kinevezéseket tartottak szükségesnek, amelyeket csak a szabadságharc bukása akadályozott meg. Papp Jánosnak, a nagyváradi ortodox szentszék elnökének a megkeresésére Mednyánszky Cézár úgy nyilatkozott, hogy a jelenlegieken túlmenően kész további ortodox lelkészeket alkalmazni mind a kórházakban, mind a táboroknál. Hasonló korrekció szükségessége a katolikus egyházon belül a görög szertartású katolikus katonák vonatkozásában is felmerült. A szabadságharcot mindvégig rendkívül aktívan támogató Popovics Bazil munkácsi görögkatolikus püspök 1849 júliusában 3 orosz és 3 román ajkú tábori lelkészi állás létesítését kérte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumon keresztül. A HM válaszából – amely Mednyánszky előterjesztésén alapult – pontos képet alkothatunk a minisztérium ezirányú elképzeléseiről. „Minél inkább szívén fekszik a hadügyminisztériumnak, hogy szabadságharcunkban résztvevő minden vallásfelekezetű honfiak lelki vigasztalásáról kitellhetőleg gondoskodva légyen, annál sürgősb teendői közé sorolta a hadtestek parancsnokait felhívni, miszerint a hadtestekben alkalmazott, – s figyelve a vallásfelekezetekre – még ezentúl kinevezendő tábori lelkészek számát haladék nélkül jelentsék fel. E jelentések maiglan teljes számmal bé nem folyván, most még nem lehet meghatározni: hány görögkatolikus tábori lelkészi állomás rendszeresítendő, és mivel nem tudatott, melyik zászlóaljknál vannak számos görögkatolikus vallású honvédek, eddiglen egy ily vallású tábori lelkész sincs megállapítva; – amint azonban az érintett parancsnokok tudósításaikat beküldendik, a görögkatolikus tábori lelkészek kineveztetése, s illetőleg a lelkészi állomások megállapítása azonnal fog következni, valamint arról is intézkedés történni, hogy az illető görögkatolikus hadlelkészek állodalmi költségén beszerzendő kápolnai szerekkel elláttassanak. Hogy pedig a többször említett tudósítások megérkezéttével a kinevezéseket haladék nélkül lehessen megtenni; munkácsi görögkatolikus püspök a tábori főlelkész

lelkészül). A *Dezső* 1941. 54. oldalon található téves álláspontot szinte szó szerint átvette *Borovi* 1992. 81. o. (Ugyanő egyébként a magyar hadsereg ortodox tábori lelkészeit sem ismeri.) Ecsedi Károly kinevezéséről: MOL H 75 1849:2286. (iktatókönyv); 1849:2392.; *Közlöny*, 1849. február 7., 73. o. (téves dátummal, a helyes dátum a tábori lelkészekről a HM-ben készített kimutatásokban olvasható: MOL H 86 1.d.).

által mai napon megkerestetett, hogy kiket papjai közül a tábori lelkészetre alkalmasoknak ismér, azok névjegyzékét néki hovahamarább küldje meg”.²⁵

Nyilvánvaló tehát, hogy további információk birtokában a HM a még meglévő aránytalanságokat is felszámolta volna. Mivel az egyes alakulatok pontos vallási összetételét csak kivételes esetekben ismerjük, arra a kérdésre sem tudunk választ adni, vajon az unitáriusok számára indokolt volt volna-e önálló tábori lelkészi állás létesítése. A meglévő hiányokat részben a nemzetőrség, részben a kisegítő lelkipásztorok pótolták. Mivel a nemzetőrség tábori lelkészeit többnyire maga választotta (a fő- és altisztekhez hasonlóan), így itt a különböző felekezetek arányos képviselője eleve biztosítva volt. 1848-ban különösen sok evangélikus, református és katolikus lelkész teljesített szolgálatot a nemzetőrségben tábori lelkészként, s szolgálatuk azért volt nélkülözhetetlen, mert a magyar hadsereg tábori lelkészei mind létszámuknál, mind felekezeti homogenitásuknál fogva nagyon rá voltak utalva erre a támogatásra. Hely hiányában csak néhány közismert, rendkívüli egyéniségre szeretnénk utalni, így Rónay Jácint bencés tanárra, az MTA Filozófiai Osztályának tagjára, a győri nemzetőrök tábori lelkésze. Az evangélikusok között nem feledkezhetünk meg Jancsovics István szarvasi evangélikus lelkésze, aki az MTA felkérésére szlovák–magyar, illetve magyar–szlovák szótárt szerkesztett, s aki nem csak a nagybecskereki táborba kísérte el tábori lelkészként híveit, de kardot is kötött oldalára és nem riadt vissza a fegyvergyakorlatok vezetésétől sem. A református tábori lelkészek közül kiemelkedik Könyves Tóth Mihály debreceni prédikátor, akinek a neve az 1840-es évek második felében összeforrt a debreceni lelkipásztorok igehirdetésének demokratikus irányba fordulásával, s aki tábori lelkészként is főként szónoklataival vívta ki a katonák (és a liberális közvélemény) elismerését. Ami a szónoklatokat illeti, az izraeliták is rendelkeztek a nemzetőrségben kiváló képességű tábori rabbival, Löw Lipóttal, akinek Sellyén elmondott beszéde nyomtatásban is megjelent. A katonák lelki gondozásába a kisegítő lelkipásztorok is bekapcsolódtak. Az így leginkább megterhelt lelkészeket 1849-ben a minisztérium is támogatta. Így jutott kiegészítő jövedelemhez – többek között – Gojdics János és Sorbán Mihály váradolaszi, Sorbán Tamás nagykarolyi, és Hajdu Jerom munkácsi görögkatolikus lelkész. Figyelembe véve a katonai plébánosok tevékenységét is (határőrség), a magyar hadsereg lelki gondozására 1848–49-ben sikerült a szükséges erőket mozgósítani.²⁶

Noha a szabadságharcban részt vett izraelita katonákról ma még nincs pontos számadatunk, a lelki gondozásukkal kapcsolatos problémákra szeretnénk részletesebben

²⁵ A törzstiszti és a századosi kar vallási megoszlásáról: *Bona* 1988. 56–59. o. További ortodox, illetve görög szertartású római katolikus állások létesítéséről: MOL H 75 1849:23 917., 26 355., 26 325., 25 952. A HM idézett álláspontja a görögkatolikus hadlelkészek kinevezéséről: MOL H 63 1849:1361 (eredeti ikt.sz. 26 326.).

²⁶ Rónay Jácint életét legutóbb Csorba László foglalta össze, in: *Nagy Ferenc* 1992. 443–444. o. Az ott hivatkozott irodalom mellett Rónay 1848–1849-es tevékenységéről l. még: *Sörös* 1904. IX. k. 168–169., 211. o.; *Sörös* 1916. VI/A. k. 98., 445., 447., 448. o.; *Hermann E.* 1932. 8. o.; *Horváth Á.* 1915. 134. o.; *Károly–Nyírák* 1877. 282. o.; *Rózsa–Spira* 1973. 379. o.; *Közlöny*, 1849. június 21., 511. o. Janovics Istvánról: *Oláh* 1889. 410., 425–426. o., valamint *Nádor* 1962. 15., 36. o. Könyves Tóth Mihály életrajza: *Zoványi–Ladányi* 1977. 345. o. Demokratikus fordulat a debreceni lelkipásztorok igehirdetésében: *Varga Z.* 1936. 17. o. Görögkatolikus kisegítő lelkészek díjazásáról: MOL H 75 1849:19 658.; *Lehoczy* 1899. 149. o.

is kitérni. Az előzmények során figyelembe kell vennünk, hogy 1830-ra Magyarországon viszonylag jelentős felvilágosult zsidó réteg alakult ki, akik azonban külső segítség nélkül nem tudták megtörni az ortodoxok ellenállását. Ezt a külső segítséget a reformerek egyre inkább a magyar liberális ellenzékben látták, s nem is alaptalanul. 1840-ben az országgyűlés alsó táblája elfogadta a zsidók egyenjogúsítását. Annak ellenére, hogy a felső tábla és az udvar végül is megbuktatta a törvényjavaslatot, a reformkor utolsó éveire a hazai zsidóság az emancipáció küszöbére érkezett. A liberálisok ugyanakkor a zsidó vallás reformját és a zsidóság asszimilációját sürgették. A vallásreform hívei a szabadságharcot megelőzően már olyan jelentős erőt képviseltek, hogy 1847 augusztusában Nagyváradon megalakították az első reformtársulatot. 1848-ban Pesten és a vidéki városokban is hasonló társulatok váltak ki az anyaközségekből. Ezek a reformtársulatok lettek a magyar szabadságharc legjelentősebb támogatói a zsidóságon belül. Aligha véletlen, hogy a tábori lelképásztorkodással kapcsolatban érintett rabbik többsége egy-egy ilyen reformtársulat hitszónoka is volt egyúttal. A magyarosodás és a reform egyik legjelentősebb képviselője Löw Lipót pápai rabbi volt. Előző állomáshelyén, Nagykanizsán, Csány László és Zalabéri Horváth János is tisztelettel hallgatták magyar nyelven elmondott zsinagógai szónoklatát. 1848-ban a tanítását követő izraelita ifjak örömmel álltak az újoncok közé, ő maga pedig a pápai nemzetőrököt kísérte el a táborba. Ellenséggel ugyan nem találkozta, de Löw Lipót beszédét a nemzetőrök kívánságára nyomtatásban is megjelentették. Löw Lipót a nemzetőrségben vállalt szolgálatot. Tábori rabbik kinevezése a honvédségben is felvetődött.²⁷

Rokonstein Lipót, a nagyváradi izraelita reformközség hitszónoka 1849. február 5-én kelt levelében kérte a hadügyminisztériumtól tábori lelkésszé való kinevezését. Vidasics Ede osztályfőnök négy nappal később elutasította a kérelmet: „Folyó év február 5-éről kelt s hozzám címzett becses soraira van szerencsém válaszolni: Miután tábori

²⁷ Zsidó tábori lelkészekről, illetve az előzményekről: *Gonda* 1992. 73–93. o.; *McCagg* 1992. 99–105. o. Löw Lipót életéről: Magyar zsidó lexikon 543–544. o. A vonatkozó rész *Bernstein Béla* munkája. További adatok: *Bernstein* 1898. 19., 110., 178. o.; *Bernstein* 1939. 18., 38–39., 57., 88. o. Löw Lipót csak a pontatlan idézetekben volt a magyar hadsereg tábori rabbija. A kiindulópont *Löw-Kulinyi* 1885. 196. o. volt, ahol Löw Lipót feleségének naplója alapján arról olvashatunk, hogy Löw Lipót 1849. május 31-én beszédet mondott Veszprémben a Függetlenségi Nyilatkozat megünneplése kapcsán. „A beszéd roppant hatást keltett s Vajda honvédkapitány június 6-án Pápara jött, hogy a kéziratot elkérje s Görgeinek küldje. Ez alkalommal elmondta, hogy a hadsereghez zsidó káplánt szándékoznak kinevezni s erre alkalmas személy után tudakozódott.” Erre hivatkozva *Bernstein Béla*: „1849 júniusában Görgei elkéretti Vajda százados által Löw Lipóttól, a Veszprémben tartott beszédjének kéziratát, mert – úgymond – tábori lelkészt akar kinevezni.” (*Bernstein* 1898. 211–212. o. és *Bernstein* 1939. 139. o.) Borovi József azután végképp átértelmezte a fent idézett passzust *Bernstein* 1939-re hivatkozva: „1849 júniusában egy Vajda nevű százados útján elkérette Görgei azt a beszédet, amelyet Löw Lipót pápai rabbi mondott a függetlenség ünnepén. Görgeinek az volt a célja – amit meg is tett –, hogy Löw Lipótot tábori rabbivá nevezze ki.” (*Borovi* 1992. 81. o.) Ugyanitt tévesen állítja azt, hogy Löw Lipót és Einhorn Ignác (Horn Ede) még 1900-ban is tevékenykedtek. Mindketten 1875-ben hunytak el. Löw Lipót 1848–49-es tevékenységéről *Venetianer* 1986. 197. o.; *Waldapfel* 1950. 210. o.; KH 1848. júl. 30., 117. o., 1848. aug. 17., 185. o., 1848. nov. 15., 521. o., 1848. dec. 1., 577. o.; *Löw L.* 1870. 77–116. o.; *Löw-Kulinyi* 1885. 191. o.; *Molnár András*: Csány László a zalai reformellenzék élén. In: *Molnár* 1990. 50. o.; *Zsoldos* 1948. 72–73., 149–150., 226–227. o.

lelkészekül a hadügyminisztériumhoz izraelitákat – kinevezés végett – felterjesztési joggal felhatalmazva nem vagyok; önnök e részbeni kívánatát nem teljesíthetem”²⁸

A szabadságharc alatt a zsidó vallású katonák lelki gondozása főként a kisegítő lelkipásztorokra hárult. Ilyen lehetett például Freunder Ábrahám, Csabrendek rabbija, aki 1849-ben több ütközetben is lelkesítette bajtársait. 1849 nyarán – Budapest kiürítését követően – Szegedre menekült a pesti izraelita reformtársulat lelkésze, Einhorn Ignác is. A pesti reformtársulat imaházában már 1848 október elejétől kezdve „minden isteni tisztelet alkalmával a nemzet megmentése s ellenei legyőzetéséért, a nemzeti kormány fennállása, üdve s boldogságáért s a zsarnokság s annak hatalma legyőzetése, letiprása és kiirtásáért tartatnak imádságok” – tudósította olvasóit a *Kossuth Hírlapja*. Még 1848-ban sor került a magyar nyelvű istentiszteletek bevezetésére is. Einhorn 1849-ben is rendkívül aktív volt, gyűjtést rendezett a budavári ostrom sebesültjeinek számára és az „átokterhelt királyi család”, valamint Európa zsarnokainak haláláról prédikált. Ezek után fölöttébb indokoltan menekült Haynau csapatai elől Szegedre, ahol 1849. július 17-én tábori lelkészi alkalmazást kért Mednyánszky Cézártól. Kérelmének indoklásában megemlítette, hogy eddig sem a harcmezőn, sem a hadlelkészi osztályban nem teljesített szolgálatot egyetlen egy izraelita lelkész sem. Bizonyítványait ugyan Budapesten hagyta, de mellékelte az utóbbi időben megjelent néhány iratát. Végezetül megemlítette, hogy amennyiben részletesebb ajánlat szükséges, akkor azt Horváth Mihály, Csengery Antal, Irányi Dániel és más tekintélyes képviselők is szívesen adandják. Az osztály határozata alapján a kérelem mellőztetett, így Einhorn Ignác Szegeden nem kapta meg az óhajtott kinevezést. Több szerencsével járt viszont Komáromban, ahová Szegedről menekült. Miután sikeresen átjutott a frontvonalakon és a megszállt területeken, 1849. szeptember 11-én nevezte ki Klapka tábornok tábori rabbivá. „Minthogy sorainkban az izraeliták is igen hasznosan harcolnak, méltányosnak tartá a főparancsnok az egész várórság számára egy rendszeresített izraelita tábori lelkészt állítani, havonként 50 forintnyi illetménnyel és ezen állomásra Einhorn Ignác idemenekült budapesti lelkész alkalmaztatik” – olvasható a hadseregparancsban. Úgy tűnik, Einhorn Ignácnak igaza volt, amikor két évvel később azt írta: ő volt a magyar hadsereghez kinevezett egyetlen izraelita tábori lelkész.²⁹

A felekezetek számba vétele kapcsán röviden szeretnénk utalni ezek egymás közötti viszonyára is. Ez 1848–49-ben, a népképviselői választásokat megelőző néhány héttől eltételezve, békés és kiegyensúlyozott volt, súlyosabb incidensekről nincs tudomásunk. A magyar hadsereg tábori lelkészeinek többsége liberális, illetve radikális beállítottságú és nemzeti meggyőződésű volt. Ez eleve kizárta a felekezeti súrlódások lehetőségét a hadseregben. Szabó Richárd katolikus és Harsányi Sámuel református lelkész együtt szolgált a 16. (Károlyi) huszárezredben. Komáromban 1849 szeptemberétől a katolikus

²⁸ Rokonstein Lipót: MOL H 75 1849:5823. (iktatókönyv), 1849:2680. (Vidasics válasza); *Hegyesi* 1885. 176. o.; *Bernstein* 1898. 248. o.

²⁹ Freunder Ábrahám: *Bernstein* 1939. 138–139. o. A pesti reformközségről: KH 1848. dec. 7., 597. o. és 1848. dec. 13., 618. o. Gyűjtés a sebesülteknek: *Bernstein* 1939. 126. o. Einhorn kérelme: MOL H 75 1849:25 335., mellőztetése: MOL H 86 1.d., a hadlelkészi osztály előterjesztési íve 1849 július hóra. Kinevezése: *Szinnyei* 1887. (Komárom) 319. o. A magyar hadsereg izraelita tábori lelkészeinek létszámáról *Einhorn* 1851. 135. o.

és protestáns lelkészek mellett tábori rabbi is teljesített szolgálatot. Egy 1849. szeptember 22-én kelt parancs szerint a vasárnapi istentiszteleteket a katolikus és protestáns hadlelkészeknek felváltva kellett volna tartaniuk. Az aradi ostromseregnél hosszabb-rövidebb ideig valamennyi bevett felekezetnek volt tábori lelkésze, felekezeti nézeteltérésekről azonban ott sincs tudomásunk. A karcagi katonai kórházban Fazekas Rajmond katolikus és Ecsedy János református tábori lelkészek megosztották a teendőket. Fazekas a katolikus és az izraelita, Ecsedy pedig a protestáns és a görögkeleti meghalt vitézek névsorát vezette.³⁰

A magyar hadsereg tábori lelkészeinek felekezeti megoszlásával nem lehet alátámasztani azt az állítást, hogy a szabadságharcban bármelyik felekezet meghatározó szerepet játszott volna. 1848-ban csak katolikus lelkészek teljesítettek szolgálatot a hadseregnél, 1849-ben azután – viszonylag rövid idő alatt – az ország lakossága vallási összetételének körülbelül megfelelő megoszlás jött létre. A hadsereg vezetése a hadlelkészek alkalmazása során igyekezett ugyan a felekezeti viszonyokra is tekintettel lenni, e szándékot azonban nem sikerült maradéktalanul átültetni a gyakorlatba. A katonák lelki gondozásában így a nemzetőrség lelkészei, a szerzetesrendek tagjai és az egyházmegyes papság is fontos szerepet játszottak.

RÖVIDÍTÉSEK

<i>Alleker</i> 1894.	<i>Alleker Lajos</i> : Erdősi Imre a branyiszközi hóspap emlékezete. Nyitra, 1894.
<i>Bernstein</i> 1898.	<i>Dr. Bernstein Béla</i> : Az 1848/49-iki magyar szabadságharc és a zsidók. Jókai Mór előszavával. Budapest, 1898.
<i>Bernstein</i> 1939.	<i>Dr. Bernstein Béla</i> : A negyvennyolcas magyar szabadságharc és a zsidók. Budapest, 1939.
<i>Bielik</i> 1901.	<i>Bielik, Emerich</i> : Geschichte der k.u.k. Militär-Seelsorge und des Apostolischen Feld-Vicariates. Wien, 1901.
<i>Bona</i> 1988.	<i>Bona Gábor</i> : Kossuth Lajos kapitányai. Budapest, 1988.
<i>Borovi</i> 1992.	<i>Borovi József</i> : A magyar tábori lelkészet története. (Budapest), 1992.
<i>Csohány</i> 1994.	<i>Dr. Csohány János</i> : A protestáns katonai lelkigondozás múltja. In: <i>Reformátusok Lapja</i> , 1994. április 10., 5. o.
<i>Csorba</i> 1979.	<i>Csorba László</i> : A szekularizáció kérdése a reformkori országgyűléseken. In.: <i>Világosság</i> , 1979. 603–610.o.

³⁰ A komáromi misékről: *Szinnyei* 1887. (Komárom) 374. o. A karcagi kórház lelkészeiről: MOL H 75 1849:9367., 1849:12 602. (iktatókönyv).

- Deák* 1993. *Deák István*: Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg monarchia katonatisztszjeinek társadalmi és politikai története 1848–1918. (Ford.: *Félix Pál*) Budapest, 1993.
- Dezső* 1941. *Dr. Dezső László*: Bevezetés a katonai lelkigondozásba. I. k. Pápa, 1941.
- Einhorn* 1851. *Einhorn, I.*: Die Revolution und die Juden in Ungarn. Leipzig, 1851.
- F.Kiss Erzsébet* 1987. *F.Kiss Erzsébet*: Az 1848–1849-es magyar minisztériumok. Budapest, 1987.
- Gelich* I, II, III. *Gelich Rikárd*: Magyarország függetlenségi harca 1848–1849-ben. I-III.k. Budapest, 1882–1889.
- Gonda* 1992. *Gonda László*: A zsidóság Magyarországon 1526–1945. Budapest, 1992.
- Harsányi* 1926. *Harsányi Gusztáv*: Töredékek egy magyar református lelkész hányatott életéből. Debrecen, 1926.
- Hegyesi* 1885. *Hegyesi Márton*: Biharvármegye 1848–49-ben. Beöthy Ödön arcképével és életrajzával. Nagyvárad, 1885.
- Hermann E.* 1932. *Dr. Hermann Eged*: A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolutizmus idejében. Gödöllő, 1932.
- HL Hadtörténelmi Levéltár
- Hoffmann* 1906. *Hoffmann Arnold*: Az 1848–49-iki vörös-sapkás 9-ik honvédszászlóalj története. Kassa, 1906.
- Horváth Á.* 1915. *Dr. Horváth Ádám*: Szent Benedek élete és rendjének története Magyarországon. Pannonhalma, 1915.
- Károly – Nyirák* 1877. *Károly János – Nyirák Sándor*: Emlékkönyv a Székesfehérvári püspöki megye százados ünnepére, 1877. Székesfehérvár, 1877.
- Kertész* 1941. *Kertész Pál*: Emlékezés Gonczeczky János szatmáregyházmegyei papról, 1848–49, szabadságharcunk vértanújáról. Budapest, 1941.
- KH
- KLÖM VI. k *Kossuth Lajos* Összes Munkái. VI. k. Ifjúkori iratok. Törvényhatósági Tudósítások. (S. a. r.: *Barta István*) Budapest, 1966.
- KLÖM XIII. k. *Kossuth Lajos* Összes Munkái. XIII. k. Kossuth Lajos 1848–49-ben. 3. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. 1. rész. 1848 szeptember–december. (S. a. r.: *Barta István*) Budapest, 1952.
- Kovács – Wysocki* Együtt a szabadságért, 1848–1849. *Wysocki* tábornok emlékiratai. A magyarországi lengyel légió részvétele az 1848-as szabadságharc hadjárataiban. (S. a. r.:

- Kovács István*) Budapest, é.n.
- Kovács István*: A légió. A magyarországi lengyel légió története. Budapest, 1989.
- Lehoczky* 1899. *Lehoczky Tivadar*: Bereg–megye és a munkácsi vár 1848–49-ben. Munkács, 1899.
- Leonhard* 1842. *Leonhard, Joh. Michael*: Verfassung der Militär–Seelsorge in den k. k. österreichischen Staaten, mit Rücksicht auf die Rechte und Pflichten des Civil–Clerus in militär–geistlichen Angelegenheiten. Wien, 1842.
- Löw L.* 1870. *Löw Lipót*: Zsinagógai beszédek. Szeged, 1870.
- Löw – Kulinyi* 1885. *Löw Immanuel–Kulinyi Zsigmond*: A szegedi zsidók 1785-től 1885-ig. Szeged, 1885.
- Magyar zsidó lexikon. (Szerk.: *Újvári Péter*) Budapest, 1929.
- McCagg* 1992. *McCagg, William O.*: Zsidóság a Habsburg Birodalomban, 1670–1918. (Ford.: *Boris János*, jegyz. ford.: *Gordos Judit*) Budapest, 1992.
- Melichár* 1899. *Dr. Melichár Kálmán*: A katonai lelkészet az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadseregében (haditengerészetenél) és a Magyar Királyi Honvédségnél. Budapest, 1899.
- Mikár* 1869. Honvéd Schematismus, vagyis: az 1849/9-ki honvédseregből 1868-ban még életben volt főtiszteknek névkönyve. (Összeállította: *Mikár Zsigmond* alszázados) Pest, 1869.
- Mikár* 1891. Honvéd–Névkönyv az 1848/49-diki honvédseregnek 1890-ben még életben volt tagjairól. (Összeállította: *Mikár Zsigmond*) Budapest, 1891.
- MOL Magyar Országos Levéltár
- Molnár* 1990. Kossuth kormánybiztosa Csány László 1790–1849. (Szerk.: *Molnár András*) Zalaegerszeg, 1990.
- Molnár* 1992. A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849. (Szerk.: *Molnár András*) Zalaegerszeg, 1992.
- Nádor* 1962. *Dr. Nádor Jenő*: Szarvas 1848-ban. Szarvas, 1962.
- Nagy Ferenc* 1992. Magyarok a természettudomány és a technika történetében. Életrajzi lexikon A-tól Z-ig. (Főszerk.: *Nagy Ferenc*) Budapest, 1992.
- Nagy* 1896. *Nagy Sándor*: Háromszék önvédelmi harcza 1848–49. Kolozsvár, 1896.
- Novák* 1906. *Novák Mihály*: Zalavármegye az 1848–49. évi szabadságharcban. Bővített kiadás. Zalaegerszeg, 1906.
- Oláh* 1889. 1892. *Oláh György*: Békésvármegye 1848–1849. I–II. k. Gyula, 1889., 1892.

- Rózsa – Spira* 1973. *Rózsa György – Spira György: Negyvennyolc a kortársak szemével. Képek, nyomtatványok és iratok.* Budapest, 1973.
- Sörös* 1916. VI/A. k., IX.k. *A pannonhalmi Szent–Benedek–rend története. (Szerk.: Sörös Pongrác) VI/A. k. Budapest, 1916., IX. k. Budapest, 1904.*
- Szabad* 1977. *Szabad György: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében.* Budapest, 1977.
- Szilágyi* 1898. *Szilágyi Farkas: Alsófehér vármegye 1848–49-ben. In: Alsófehér vármegye monográfiája III. k. Első rész. Nagy-Enyed, 1898.*
- Szinnyei* 1887. (Komárom) *Szinnyei József: Komárom 1848–49-ben (naplójegyzetek).* Budapest, 1887.
- Szinnyei* 1980-1981. *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái I-XIV. k. Budapest, 1980–1981. (reprint.)*
- Varga Z.* 1936. *Dr. Varga Zoltán: Debreceni lelkipásztorok, mint híveik politikai és társadalmi vezetői (1790–1848.).* Debrecen, 1936.
- Venetianer* 1986. *Venetianer Lajos: A magyar zsidóság története különös tekintettel gazdasági és művelődési fejlődésére a XIX. században.* Budapest, 1986.
- Waldapfel* 1950, 1952, 1955, 1965 *A forradalom és szabadságharc levelestára. (S. a. r. és bev.: V. Waldapfel Eszter) I-IV. k. Budapest, 1950–1965.*
- ZML *Zala Megyei Levéltár*
- Zoványi – Ladányi* 1977. *Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. javított és bővített kiadás. (Szerk.: Dr. Ladányi Sándor) Budapest, 1977.*
- Zsoldos* 1948. *1848–1849 a magyar zsidóság életében. (Szerk.: Zsoldos Jenő) Budapest, 1948.*

Péter Zakar

THE RANK CONDITIONS OF THE FIELD CHAPLAINS OF THE HUNGARIAN HONVÉD ARMY IN
1848-1849

Summary

The activity of the field chaplains belongs to the less elaborated questions of the history of the non-combatant corporations. Examining the rank conditions, posts and the problems of salaries of the field chaplains of the Hungarian Honvéd Army of 1848-1849 the author is to fill up some of the gaps. The exact knowledge of the aforementioned is a sine qua non for a future complex scientific investigation of the role of the field chaplains of the war of liberation.

One of the topics having been investigated in this study is the denominational composition of the board of field chaplains, and the author also examines if it had been a success to put the ideas of liberal ecclesiastical policy into practice in the army. The study comes to the conclusion: on the basis of the denominational composition of the board of field chaplains not one of the denominations can be considered of definitive role during the 1848-1849 war of liberation. In 1848 there served only Roman Catholic priest in the Honvéd Army, however, the denominational composition of the board of field chaplains corresponded to that of the country in 1849.

Péter Zakar

LES CONDITIONS DE SERVICE DES AUMONNIERS MILITAIRES
DE L'ARMÉE HONGROISE EN 1848-1849

Résumé

Parmi les corps non-combattants, l'activité des aumôniers militaires est jusqu'à présent l'un des problèmes le moins examinés. Cette étude essaie de remplir au moins en partie cette lacune. L'auteur examine les rangs, les lieux de stationnement et les questions au sujet des salaires et des indemnités des aumôniers militaires. Selon l'auteur, la connaissance exacte de ces derniers est indispensable, parce que plus tard il pense faire une analyse complexe du rôle des aumôniers militaires dans la guerre d'indépendance.

La composition confessionnelle du corps des aumôniers militaires est également le sujet de cette étude. L'auteur examine également la question suivante: est-ce que la transmission d'une partie des principes libéraux de politique ecclésiastique dans l'armée a réussi en plein milieu de la guerre? Si oui, dans quelle mesure? La répartition confessionnelle des aumôniers militaires dans l'armée hongroise ne prouve pas la thèse selon laquelle n'importe quelle confession aurait joué un rôle décisif dans la guerre d'indépendance. En 1848 il n'y avait que des aumôniers catholiques dans l'armée, mais en 1849 nous trouvons déjà une répartition confessionnelle des aumôniers à peu près conforme à celle de la population du pays.

Péter Zakar

DIE DIENSTVERHÄLTNISSE DER FELDGEISTLICHEN DER UNGARISCHEN ARMEE
IN DEN JAHREN 1848–1849

Resümee

Die Tätigkeit der Feldgeistlichen gehört zu den bis in unsere Tage am wenigsten erforschten Bereichen der nicht kampftätigen Körperschaften. Mit dem vorliegenden Aufsatz versucht der Autor, diese Lücke teilweise zu füllen. Er untersucht die Rangverhältnisse, die Garnisonen der Feldgeistlichen sowie die Fragen ihrer Belohnung. Er hält die genaue Kenntnis dieser Angaben für unentbehrlich, denn im späteren möchte er eine komplexe Bewertung der Rolle der Feldgeistlichen im Freiheitskampf unternehmen.

Einen weiteren Gesichtspunkt der Untersuchung bildet die Zusammensetzung der Körperschaft der Feldgeistlichen nach Konfessionen, ferner die Frage, inwieweit es unter Kriegsverhältnissen gelungen ist, die Prinzipien liberaler Kirchenpolitik in der Armee zu verbreiten. Durch die konfessionelle Zusammensetzung der Feldgeistlichen läßt sich die Hypothese nicht untermauern, die eine oder andere Konfession habe im Freiheitskampf eine entscheidende Rolle gespielt. In 1848 dienten in der ungarischen Armee zwar ausschließlich katholische Feldgeistliche, doch bereits 1849 entsprach die Zusammensetzung ihrer Körperschaft in etwa der konfessionellen Struktur der Bevölkerung des Landes.

Петер Закар

УСЛОВИЯ СЛУЖБЫ ВОЕННЫХ СВЯЩЕННИКОВ В ВЕНГЕРСКОЙ АРМИИ
В 1848-1849 ГГ.

Резюме

В вопросах прохождения службы в составе недействующих войск одной из менее всего разработанных проблем является деятельность армейских священников. Этот пробел автор пытается восполнить хотя бы отчасти настоящей статьёй. Автор исследует иерархическую лестницу армейских священников, места прохождения ими службы, а также вопросы, связанные с их оплатой и денежным довольствием. Корректное знание этих вопросов он считает необходимым потому, что позднее автор намерен дать комплексную оценку той роли, которую сыграли военные священники в освободительной борьбе 1848-1849 гг.

Предметом настоящей статьи является также и конфессиональный состав корпуса военных священников, а также вопрос о том, удалось ли в условиях войны, – и если да, то в какой мере, – трансплантировать в армейские соединения хотя бы часть принципов либеральной клерикальной политики: разделением по вероисповеданиям полевых священников венгерской армии невозможно подтвердить утверждение о том, что священники какой-либо из конфессий играли решающую роль в освободительной борьбе 1848-1849 гг. И 1848 году в армии служили только католические священники, но к 1849 году произошло их распределение, соответствующее приблизительно в отношении их состава разделению по вероисповеданиям среди населения страны.

NYÁRÁDY GÁBOR

JÚDÁSPÉNZÉRT A BAJTÁRSAKAT...

Adatok az Almásy–Nedeczky-szervezkedés történetéhez (1864)

Vöröskői gróf Pálffy Móric helytartó – a szabadságharc idején Haynau szárnysegédje, később altábornagy, konzervatív, aulikus mágnás, a Schmerling–provizórium oszlopa – 1864. március 15-én Budán kelt harminc oldalas átiratában tájékoztatta gróf Johann Coronini-Cronberg tábornagyot, Magyarország katonai parancsnokát (Ferenc József egykori nevelőjét) egy „kombinált ágensek” útján felderített „hazaárulási szervezkedés” addig megismert részleteiről és az általa folyamatba tett intézkedésekről.¹ Közölte, tudomására jutott, hogy a Somogyi–Jámbor összeesküvéstől² függetlenül bizonyos idő óta az országban forradalmi komiték működik, amely 1863. november 24-i dátummal proklamációt adott ki. Hátterében az itáliai emigráció áll, s itthon egy kisebb csoport, amely kézben tartja a konspiráció hazai szárait. Egyikük, Almásy Pál nemrég levelet kapott Párizsból Klapka Györgytől, aki jelezte, hogy május végén vagy június elején bizonyosan megindul a háború Ausztria ellen; ezzel egyidejűleg gerillaakcióknak kellene kibontakozniuk az országban, összhangban a varsói forradalmi komiték által előkészített galíciai felkeléssel. Ugyanakkor Kossuth vagy Klapka az itáliai magyar légióval betör magyar földre; még nyitott kérdés, hogy hol. Klapka pénzt és fegyverküldeményt ígért a vállalkozáshoz.

Az előkészületek mindenesetre már elkezdődtek – írja a helytartó. – Asbóth Lajos megbízást kapott a katonai műveletek megtervezésére, s a terv szerint a Mátrában, a Bakonyban, továbbá Gömör, Somogy, Szatmár, Zala és Maramaros vármegyében gyülekezzenek a felfegyverzett szabadcsapatok. Vezetőiket már kiszemelték. Nyolcvanezer kézfegyverre számítanak, ezek egy részét Vácott rejtetgetik. Asbóthot felhívták Pestre, ahol Almásy Pállal, Beniczky Lajossal, Gáspár Lajossal, Nedeczky Istvánnal találkozott; ők a mozgalom fejei. Feltételezhető volt, hogy Nedeczkytől származnak az ingadozóknak küldött fenyegető levelek – ilyet kapott például Almásy, a *Sürgöny* szerkesztője stb. – tudniillik bizalmas körben úgy nyilatkozott, hogy kapcsolatban áll magyar regimentekkel és testvére Zalában már toborzott egy századot. Valószínűbbnek látszik azonban, hogy a szóban forgó levelek szerzője Gáspár Lajos.

¹ Hadtörténelmi Levéltár (HL) K. K. Militär-Bezirks-Gericht für Pesth-Ofen 1863/64. IV/19., 120–121. csomó. E két csomó hozzávetőleges időrendben mintegy 650–700 iratot tartalmaz. A tartalomjegyzék szerinti rend felbomlott, fölőlszámozás nincs, vagy hiányos. Az iratok, illetve az iktatás kelte alapján lehet tájékozódni az anyagban. Ezért itt és a továbbiakban csak a dátumra hivatkozunk. Pálffy átírata tehát: HL IV/19., 1864. március 15.

² Somogyi József volt honvéd százados és Jámbor András pesti szabómester 1863 tavaszán függetlenségi mozgalmat kezdeményezett és titkos szervezetet hozott létre a Turinban élő Crouy-Chanel Ágoston herceg trónigényének támogatására, s ennek érdekében röpiratokat terjesztettek; ez ügyben a haditörvényszék 1864. július 3-án 12 személyt ítél el 20–5 évi várfogságra.

Az összegyűlt terhelő adatok – folytatja Pálffy – máris elegendő alapot szolgáltatnak a gyanúsítottak letartóztatására, házkutatások elrendelésére és a hadbírószáki eljárás megindítására. Három kategóriába sorolva mellékeli az érintettek névsorát. Az elsőben a legtevékenyebb vezető személyek szerepelnek, akik ellen már megfelelő bizonyítékok szólnak (Nedeczky István, Beniczky Lajos, Szelestyey László, Clementis Gábor, Máriássy Albert, Almásy Pál, Gáspár Lajos, Lezsák Lajos, Horváth János, Nedeczky Jenő, Zambelly Lajos, Salamon Lajos, Sebes Emil, Nagy Jenő, Asbóth Lajos stb.); a második és a harmadik kategóriában pedig további húsz feltételezett bűntársat sorol fel (Podmaniczky Frigyes, Károlyi Sándor, Tisza Kálmán, Tisza Lajos, Máriássy János, Bónis Samu, Kendeffy Árpád, Vidats János stb.). Megbízta Worafka kormánytanácsost, Pest-Buda rendőrfőnökét, hogy folyó hó 16–17-én az összes első kategóriabeli gyanúsítottat tartóztassa le, adja át a pesti katonai kerületi bíróságnak s a házkutatást akkor is végeztesse el, ha az illető nincs otthon. Végül kéri, hogy a vizsgálat fejleményeiről folyamatosan értesítsék.

Nem jelzi ebben az átiratban, hogy kik voltak azok a „kombinált ágensek”, akik a szervezkedés nyomára vezették. Évtizedekkel később Steier Lajos Beniczky 1848–49. évi jelentéseit és visszaemlékezéseit tartalmazó kötetének függelékében³ rántotta le a leplet a nagy felzúdulást kiváltó per bizonyítékait szállító besúgókról, konfidensekről, elsősorban Asbóth Lajosról, aki hideg számítással, szívósan kialkudott júdáspénzért vállalt színleges közösséget egykori bajtársaival és árulta el őket minden lelkiismeretfurdalás nélkül; a bécsi udvari levéltárban az Informationsbureau osztályában elfekvő nyugták, szerződések, elszámolások beszédes bűnjelekként tanúskodnak erről.

Korábban sok megbízhatatlan mendemonda látott napvilágot az ügyről. Steier azonban eloszlatott minden homályt. Gondos feltáró munkájához hajszányi kétely sem férhet. Csupán egyetlen pontban szorul korrekcióra. Azt írja, hogy Pálffy 1865. július 10-én kérte a rendőrmisztart: „a küszöbön álló politikai változásra tekintettel az Asbóthra vonatkozó iratokat semmisítse meg, amit Pálffy a maga részéről a helytartószáki irattárban, a Budán lévő irományokkal meg is tett”.⁴ Szerinte csak az említett bécsi forrás őrizte volna meg Asbóth árulásának írásos dokumentumait. Nem így van. A Hadtörténelmi Levéltárban, a Cs. Kir. Pest–Budai Katonai Kerületi Törvényszék anyagában két vaskos csomó⁵ maradt fenn a kritikus „Hochverrats Untersuchung” mindaddig feldolgozatlan irataiból, a letartóztatásoktól az ítélethirdetésig, s e csomókban Asbóthtól számos levél, feljelentés, nyilatkozat – megannyi további corpus delicti – található, amelyeket a vizsgálat megindulása után Pálffy küldött el a hadbírószáknak fizetett ügynöke védelmében. Sötét és szomorú história, egész kötetet igényelne a szövevényes ügy minden ága-bogának feldolgozása. Mivel Steier Lajos említett művében a vizsgálatot és a tárgyalást ugyan nem, de a történet főbb mozzanatait már leírta, s kivált Beniczky szerepével bő terjedelemben foglalkozott, a továbbiakban csak az elsőrendű vádlott, Nedeczky István és az első számú áruló, Asbóth Lajos személyére

³ *Steier Lajos*: Beniczky Lajos visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról. Magyarország újabtkori történetének forrásai. (A továbbiakban: *Steier*.) Budapest, 1924.

⁴ *Steier*, 725. o.

⁵ HL IV/19. 120–121. cs.

korlátozzuk figyelmünket a hadírósági iratokból megismert újabb adatok és más, Steier által nem használt források alapján.

*

Akkoriban a közhangulat szüntelen fortyogásban volt, hol itt, hol ott csaptak fel az indulatok, alkalom sűrűn adódott. A *Sürgöny* 1864. március 15-i (keddi) számában jelentette, hogy vasárnap esete csoportosulás volt a Hatvani utcában a Zrínyi kávéház előtt, egy népszónok a bécsi forradalom évfordulójára emlékeztetett, Garibaldit és Kossuthot éltette, „ami a tömegből lármás ujjongások közt ismételtetett”, majd a csoport folytonos „Éljen Kossuth!” kiáltásokkal vonult végig több utcán. Ilyen jelenetek játszódtak le a városban másnap és harmadnap, március 15-én is, sokfelé a Vidats-gépgyár munkásai tüntettek, este a budai Népszínházban ifjak követelték kórusban a Kossuth-indulót, 49-et éltetve zavarták meg az előadást. Senki sem gyanította még, hogy a hatalom órákon belül lecsap a felbujtókra.

A Katonai Kerületi Törvényszék protokolluma⁶ szerint március 16-án hajnali öt órakor bizottság indult az Invalidusok házából (annak idején az épület nagyobb része Károly–laktanya néven kaszárnya volt, ma a Városháza) a városparancsnokság által elrendelt házkutatások és őrizetbe vételek végrehajtására. A Híd utca és a Dunasor (ma Deák Ferenc utca és Apáczai Csere János utca) sarkán álló Angol királynő Szállodába mentek, ahol – a portás felvilágosítása szerint – Almásy Pál a második emeleti 62. számú szobában, Nedeczky István pedig az első emeleti 27-es szobában lakott. Ellenállásba nem ütköztek, a szobák gondos átkutatásakor minden iratot, könyvet, számlát stb. kofferba pakoltak és azt lepecsételték. Nedeczkynél mindössze három levelet foglaltak le, egy 1864. március 7-én kelt levelet nagybátyjától, Deák Ferencről, egy másikat 1863. január 16-i kelettel Botka Károlytól, húga férjének testvérétől és egy lepecsételt írást Kund Vince somogyfajszai birtokostól. Almásyt és Nedeczkyt ezután bekísérték a Károly–laktanyába.

Ott annak rendje-módja szerint mindjárt felvették személyi adataikat. A Nedeczkyről készült „Meldungból”,⁷ azaz jelentésből megtudhatjuk, hogy 32 éves, katolikus, magas, sovány férfi volt, haja fekete, szeme kék, körszakállt viselt, beszélt a magyaron kívül németül, kevésbé latinul és franciául, 330 forint és egy ezüst óra volt nála. Letartóztatásának indoka: hazaárulás. Még ugyanazon a napon megtörtént első kihallgatása is. Jegyzőkönyvbe⁸ vett nyilatkozatának „ad generalia” szakaszaiból kikerekedik addigi életútja (néhány, más forrásokból származó pontosítást zárójelben közlünk).

1832-ben a Zala megyei Balatonedericsen született. (Apja Nedeczky Lajos, Deák Ferenc kedves, ifjúkori barátja, edericsi birtokos volt, megyei aljegyző, majd szolgabíró a szántói járásban, Deák unokahúgának, nemeskéri Kiss József és Deák Jozefa Emma leányának a férje, 1841-ben meghalt.⁹) Tanulmányait 1840-ben a pécsi (cisztercita)

⁶ HL IV/19. 1864. március 16.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Molnár András: Deák Ferenc levelei zalai barátaihoz. *Levéltári Közlemények*, 1994/2. sz., 45. o.

gimnáziumban kezdte, majd Győrben, a bencésekénél folytatta 1848 júliusáig. Ezután a zalaegerszegi nemzetőrökkel a Drávánál szolgált (tizenhat és fél éves volt akkor!), onnan Pestre ment, s honvédnak jelentkezett. Előbb a 10. honvéd zászlóaljhoz osztották be, majd a 13. honvéd zászlóaljhoz helyezték át Ordódy Kálmán őrnagy parancsnoksága alá. (December 2-án 366 újoncot vett át Zalaegerszegen a 13. zászlóalj kiegészítésére és Sümeg – Devecser – Városlőd – Veszprém – Várpalota – Székesfehérvár – Velence – Martonvásár – Tétény útvonalon Pestre vezette őket, ahová december 22-én érkeztek meg.¹⁰) Mint hadnagy (1848. október 1.¹¹) és főhadnagy (1849. február 1.) részt vett a téli hadjáratban (a 13. zászlóaljjal a branyiszkói áttörésben) a kápolnai csatáig (1849. február 26–27.). Ekkor a 7. huszárezredhez vezényelték, százados lett (május 1.) és végigharcolta a nyári hadjáratot a világosi fegyverletételig. Büntetésül Aradon, november elsejével, nyolc évi szolgálati kötelezettséggel, közlegényként besorozták a cs. kir. 1. huszárezredbe. 1851 augusztusában megváltotta magát, így egy évi és kilenc hónapi szolgálat után hazatérhetett Edericsbe (a „Grundbuch”,¹² a szolgálati törzskönyv szerint 1852. május 31-én bocsátották el). Otthon özvegy édesanyjának segített a gazdaságban 1855-ig, amikor is feleségül vette Gaál Constanciát, gyulai Gaál János boronkai (Somogy megye) földbirtokos leányát. Miután anyja is elhunyt, s testvéreivel (ötten voltak, két fiú, három leány) megosztottak a szülői örökségen, feleségével a somogyi Kastélyosdombóra költözött (ahol mintegy 400 holdas birtok jutott a kezére¹³). Két lánya született (Emma és Franciska-Ferencke). Eladósodott, birtoka csőd eljárás alatt áll. Válófélnben van, felesége Keszthelyre költözött a gyerekekkel, ő maga Kaposváron él, télen Pesten. 1860-ban a kaposvári törvényszéktől „írásos parancsot” kapott, miszerint Kaposvárt nem volt szabad elhagynia. Úgy tudja, a megyefőnök azért rendelte el internálását, mert jelen volt Szigetváron a fiatalság által rendezett fáklyás felvonuláson, amit demonstrációnak minősítettek. Négy-hat hét múlva internálását megszüntették. Egyébként soha nem volt büntetve.

Eddig a jegyzőkönyvi vallomás személyes dolgairól. Sok mindent elhallgatott. Nem beszélt például arról, hogy az 1861. május 28-i kaposvári megyei bizottmányi ülésen, amelyet az alispán a törvénytelenül kivetett adó katonai erőszakkal való behajtása elleni állásfoglalás céljából hívott össze, ő adta meg az alaphangot. A *Sürgöny* tudósítása szerint a következőket mondta:¹⁴ „Megyei bizottmányunk január 20-i azon határozatán, melyben kimondatik, hogy semmi segédkezet nem fogunk nyújtani a törvénytelen adó behajtásához, semmit változtatnunk nem lehet. Ellent nem állhatunk, mert fegyverünk nincs. Irtó háborút indítottak ellenünk, de korántse gondoljuk, hogy azon rongyos 200 millió forint behajtása volna a cél; hanem hogy az erőszak által mesterséges úton ellenszegülést idézhessenek elő Magyarországon, hogy újra olyféle babérok arathassanak, melyeket ezelőtt néhány évvel a magyar földön honfiak kiontott

¹⁰ Hermann Róbert: Az 56. honvédzászlóalj története. In: A szabadságharc zalai honvédei. Zalaegerszeg, 1992. 203. o.; OL H 75 Ált. iratok 1849/5312.

¹¹ Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Budapest, 1988. 436. o.

¹² HL IV/19. 1864. augusztus 16-án kiállított másolat szolgálati idejéről a „Grundbuch” alapján.

¹³ OL R 341 2/a cs. Nedeczky István

¹⁴ *Sürgöny*, 1861. június 9.

véren arattak. Indítványozom, hogy a január 20-i határozatunkat újítsuk meg, s azt megyénk minden községében hivatalosan köröztessük, hogy a szegény, zaklatott nép s a községbírák tudják magukat mihez tartani”. Radikális hangú felszólalása teljes egyetértésre talált; de ezzel most nem lett volna okos kérkednie.

Hallgatott a pillanatnyi helyzetében legkényesebb ügyről is, arról, hogy – alighanem könnyelmű életmódjából következő anyagi összeomlása és ennek folytán házasságának megromlása miatt – 1863 nyarán elhatározta, elmenekül a hitelezők elől, kiutazik Párizsba nagybátyjához, nemeskéri Kiss Miklóshoz, aki – mint volt honvéd ezredes és a forradalmi kormány diplomatája – elsőrendű szerepet játszott az emigráció életében; francia neje révén élvezte III. Napóleon külügyminiszterének bizalmát és Kossuth Franciaországra épülő terveinek kulcsfigurája volt. Az ő segítségével Párizsban próbál egzisztenciát teremteni, vagy ha ez nem sikerül, tovább megy Itáliába, s beáll a magyar légióba. Bizonyára nem azzal a szándékkal indult útnak, hogy rövidesen hazatér.

Csak mellékalakja a történetnek a legifjabb testvér, Nedeczky Jenő; őt március 18-án tartóztatták le Edericsen¹⁵. Ott született 1840-ben. Középiskoláit Pécsen, Kőszegen és Győrött végezte, a fővárosban jogot hallgatott. Neki is volt már „priusza”. Mint a Fillinger kávéházban tanyázó és lázongó egyetemi ifjúság egyik hangadója, 1860 elején egy álarcosbál alkalmával – Albrecht főherceg jelenlétében – a teremből kikergette a német zenekart, mert a Gotterhaltét kezdte játszani, ezután az egész báli közönség elénekelte a Himnuszt és „ráadásul Nedeczky egy hatalmas beszédet is tartott a zsarnokság ellen” – írja Ballagi Géza a *Protestáns Szemlében*.¹⁶ (Nehezen fér össze ezzel az Országgyűlési Almanachban¹⁷ közölt életrajz kitétele: „a hatvanas évek elején egyike volt azoknak, akik a forradalom kitörését megakadályozták”. Talán az 1860. március 15-i megemlékezések lecsillapításáról van szó.)

Bertalan Lajos szántói főszolgabíró március 18-án jelentette a katonai törvényszéknek, hogy a helytartó sürgönyi parancsára „mai reggel 6-7 óra között edericsei birtokán elfogattam, térhelyiségei szoros kikutatása alkalmával forradalmi tárgyakat nála feltalálnom sikerült, ennél fogva... nevezett forradalmárt a tisztelt Ttes. cs. kir. katonai törvényszékhez ezennel által kísértetem”. A lefoglalt „forradalmi” tárgyak: egy duplacsövű lőfegyver, egy egycsovű lőfegyver, egy ezüst markolatú Mária Terézia-kard díszes bőrhüvelyben, osztrák politikusok karikatúrái, egy-egy kép Kossuthról, NagySándor és Damjanich tábornokokról, Csány Lászlóról, Perényi Zsigmondról stb., összesen 15 darab, egy borítékban nemzetiszín szalagcsokrok, csillagok, Irányi Dániel röpirata 1862-ből Magyarország függetlensége címmel, 33 darabos vas betűkészlet a hozzá tartozó rézpréssel.

Később a főszolgabíró informálta a katonai törvényszéket Nedeczky levelezéséről, gyakori utazásairól is, ami már gyanússá vált előtte: „ebbeli észrevételemet nem is késtem ő Mltga Főispáni Helytartó Úrnak szóbelileg jelenteni”. Három csomag érkezett postán Nedeczky címére, az egyik külföldről, Grazból, ami még inkább felkeltette gyanúját. További fegyvereket azonban nem fedezett fel. Nedeczky foglalkozik ugyan

¹⁵ HL IV/19. 1864. március 18.

¹⁶ Dr. Ballagi Géza: A protestáns párt és a sajtó. *Protestáns Szemle*, 1892. 14. o.

¹⁷ *Sturm Albert*: Országgyűlési Almanach, 1892-1897. 282. o.

„holmi csinos kézzeli mesterséges faragásokkal”, látott is kertjében egy asztalt, amelynek lapján az Ida név olvasható (nagybátyjától „örökölte” a fűrő-farigcsáló kedvet, tudniillik Deák szabad óráiban maga is rengeteg faragványt készített, Ida pedig nem más, mint Nedeczky nővére), ám e tárgyak ártalmatlanoknak látszanak.

Elég az hozzá, Nedeczkyt még aznap csendőrök kísérték Pestre, a Károly-laktanyába, s mint bátyjáról és a többi letartóztatotról, róla is rögtön elkészítették a „Meldungot”¹⁸ és előzetes kihallgatásnak vetették alá.¹⁹ Ezekből az iratokból – a fentiekén túl – megtudhatjuk, hogy ugyancsak magas, sovány, körszakállas fiatalember volt, mint a bátyja, nőtlen, a magyaron kívül németül beszélt. Apja húsz, anyja hét évvel azelőtt halt meg, s haláluk után – még kiskorú lévén – báró Puteany szigligeti birtokos és Hertelendy lesencetomaji birtokos (nagynénjének a férje) volt a gyámja. De most már maga is önálló birtokos, vagyonát 40 ezer forintra becsüli.

Az elfogatások híre gyorsan elterjedt és országszerte megdöbbenést keltett. Steier szerint sokan – Eötvös, Jókai, Kemény Zsigmond – kételkedtek abban, hogy Almásy, Beniczky és a többiek bármiféle konspirációban részt vettek volna,²⁰ számos megnyilatkozásuk ellene mond ennek. Március 17-i számában a *Sürgöny* ugyancsak értetlenül kommentálta az eseményt, bár persze más nézőpontból. „...azt hittük, nem lehet művelt magyar ember, kit ha már a magyarnál közmondásként vérré vált hűség a trón és a haza iránt visszatartani nem képes a felség- és hazaárulási merényletektől, de legalább e bűnöktől vissza fogja riasztani ama megrendítő kilátás, hogy ily kísérleteknek vért kell árasztani most is súlyos inség csapásában szenvedő szegény hazánkban, vért és nyomort egy oly cél miatt, mely annyira bűnös, mint elérhetetlen, s éppen oly hazafiatlan, mint erőtlen... Becsempészett fegyverek, proklamációk és a lojális és békés polgárok terrorizálására célzó fenyegető levelek lefoglalása minden kétséget eloszlatnak, s ekkor tovább nem lehet halasztani azon rendszabályok foganatosítását, amelyeket a békés és rendszerető polgárok személy- és vagyonbiztonságuk védelmére a kormánytól jogosan követelnek”.

*

Pár napon belül vagy két tucat közismert személy raboskodott a hadbíróság Károly-laktanyabeli zárkáiban. Asbóth Lajos is. Pálffy helytartó és tanácsadói március 4-i értekezletükön az ő elfogatását is elhatározták, nehogy valódi szerepe kitudódjék.²¹ Régi fortély ez a kétkulacsos konfidensek bujtatására. Március 19-én hajnalban megjelent Asbóth lakásán a Lugoson állomásozó 6. dzsidas ezred két kapitánya, házkutatást tartottak és letartóztatták.²² Iratai közül lefoglaltak néhány 1848–49-ből származó darabot. Egyet tábornoki kinevezéséről Görgei aláírásával (de a Kormányzó aláírása nélkül, tehát érvénytelen volt, rejtély, hogyan kerülhetett hozzá – az ügyre még

¹⁸ HL IV/19. 1864. március 18.

¹⁹ Uo. 1864. március 19.

²⁰ *Steier*, 715–716. o.

²¹ Uo. 714. o.

²² HL IV/19. 1864. március 19. A mellékletek közül csak kettő található az iratok között, a Görgei aláírásával ellátott kinevezési javaslat nincs ott.

visszatérünk), valamint több iratot, levelet a hadügyminisztériumtól. Egyéb gyanús írások nem kerültek elő.

Napokkal később Pesten vették észre, hogy egy elkobzott, jelentéktelennek látszó könyvben a krassói honvédegyelet pecsétje és két levél rejtőzik. Az egyik dátum nélkül Gáspár Lajostól, a másik február 22-i kelettel a forradalmi bizottságtól.²³ Gáspár ügyvéd jelezte, hogy ötven forintot küld Asbóth könyvének bevételéből, s kérte, jöjjön fel Pestre és látogassa meg őt az Országút 45. szám alatti lakásán, „hogyan általunk hön kegyelt Kegyelmes Úr utasítását élő szóval közölhesse”. Az Országos Függetlenségi Bizottmány pecsétjével ellátott, alá nem írt levél szerint pedig „az ország Kormányzója, Kossuth Lajos, Mednyánszky által, de azon úton is, melyen arczképét Önnek megküldötte, eleve figyelmeztette Önt arra, hogy megbízottjainak egyike, ki egyszersmind az Országos Függetlenségi Bizottmány igazgatótagja, szükség esetében érintkezésbe teendő magát Önnel. Ezen időpont bekövetkezett...” A Kormányzó egy általános terv bemutatását kéri, s választ a következő kérdésekre: „1.) hány és mely megyékben folytatható oly guerilla harcz, mely 4–5 hétig fenntarthatja magát?, 2.) hány egyént bír meg a guerilla harcz színhelyeül kiszemelendő földterület?, 3.) hány fegyver, ruha s többi felszerelési készlet szükségeltetik e célra?, 4.) a guerilla harcosok szükségleteinek fedezésére minő összeg igényeltetik?, 5.) mi módon eszközölhető s mennyi összegbe kerül néhány ezer száguldó lovas alakítása és felszerelése?, utoljára 6.) ha mindezekhez a szükséges pénz és fegyver megvan, mennyi idő kívántatik a szervezéshez? ... Az alól írt Bizottmány utasítja, miként az országban tartózkodó katonai nevezetesebb tekintélyek közül mindazokat, kik az 1849-i lobogónak igaz hívei maradtak, jelen rendelet vételével, a kellő óvatosság szemmel tartása mellett a fennebbi kérdésekre adandó kimerítő vélemény adására külön-külön felszólítani s tőlük a választ a lehető legrövidebb határidő alatt bekívanni annál is inkább buzgólkodjék, mert a sebesen fejlődő külesemények a halogatást egyáltalán meg nem engedik. Ha a kívánt véleményes tervek beérkeznek, azoknak az illető megbízott kezére leendő juttatásáról eleve gondoskodand az Országos Függetlenségi Bizottmány. Budapest, Február 22-én 1864”. Nincs nyoma annak, hogy Asbóth maga hívta volna fel a figyelmet ezekre a „bűnjelekre”; mi oka lehetett engedni, hogy „leleplezzék”?

Március 21-én Nosek főhadnagy kíséretében érkezett Asbóth a fővárosba, s róla is nyomban elkészült az átvételi jelentés.²⁴ Eszerint letartóztatásának okát nem tudta megjelölni. Elmondta, hogy hatvan éves, evangélikus, nő, „privát” foglalkozású, magyarul, németül románul, franciául és angolul beszél. A szolgálatos írnok katonás tartásúnak, közép magas, ősz férfinak látta, a kor divatjának megfelelő körszakállal, barna arcbőrrel. Hatszázhusz forint volt nála bankjegyekben és harmincöt szivar. Részletesebb képet kapunk róla az első kihallgatáskor előadott önéletrajzi adataiból.²⁵

Keszthelyen született (1803. június 20-án). Apja, János, Bács megyei kamarai adminisztrátor volt Zomborban (korábban a keszthelyi Georgicon igazgatója), 1823-ban halt meg. Anyja, Tátrai Anna, 1842-ben hunyt el. 1844-ben megházasodott (apja testvérének, Asbóth Andrásnak, Metternich dél-magyarországi birtokai, később a

²³ HL IV/19. 1864. március 24.

²⁴ Uo. 1864. március 21.

²⁵ Uo. 1864. március 31.

mezőhegyesi kincstári uradalom jószágkormányzójának Flóra leányát, elsőfokú unokatestvérét vette nőül). János fia 19 éves, politechnikumot végez Budán, leányai, a 19 éves Ilona és a 12 éves Flóra vele élnek. (Kristóf fia 1861-ben, 13 éves korában meghalt.²⁶) Ő maga Keszthelyen kezdte tanulmányait, majd 12 éves gyerekként a bécsi hadmérnöki akadémiára iratkozott be. 1820-ban kadétként a toszkánai dragonyosokhoz került, 1824-ben hadnagy lett a 3. vértés ezrednél, 1830-ban főhadnagy, 1837-ben II. osztályú százados, 1840-ben I. osztályú százados. 1843-ban szolgálatban szerzett „mellbaj” (lovas baleset?) miatt ideiglenesen nyugdíjazták, és a Lugoshoz közel fekvő Szatumikban telepedett le. 1848 júniusában István főherceg a Krassó megyei nemzetőrök parancsnokává nevezte ki őrnagyi rangban (a bánáti bányavárosok védelmére). 1849 januárjában alezredes és debreceni városparancsnok lett. Márciusban a 12. hadosztály élére állították, áprilisban pedig ezredessé léptették elő. Buda bevétele után a II. hadtest parancsnoka lett, június elsejével tábornokká nevezték ki. A világosi fegyverletétel után Aradon a hadbíróóság 18 évi várfogságra ítélte (november 5-én vagyonelkobzásra és „durch Pulver und Blei” halálra ítélte, november 10-én azonban Haynau enyhítette büntetését). 1856-ban kegyelmet kapott, ezután egy évig Lugoson élt a sógoránál, majd három éven át Resicán a francia vasúttársaságnál felügyelőként dolgozott. 1861. február 14-én elfogták és Josefstadtba internálták, május 16-án azonban szabadon engedték. Ekkor visszatért Lugosra. Tagja a Magyar Tudós Társaságnak, írói munkásságából él, írásaival mintegy ötezer forint jövedelemre tett szert.

Ne érjük be ennyivel, más forrásokból gazdagíthatjuk ezt a vázlatos önarcképet.

Kápolnai Pauer István – aki 15–16 éves ifjúként mint köztűzér vett részt a szabadságharcban, 1862-ban az itáliai magyar légió tagja lett, csak a kiegyezés után tért haza és 1881-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai sorába választotta²⁷ – az Akadémia 1883. február 26-i „összes ülésén” emlékbeszédet tartott az egy évvel azelőtt elhunyt Asbóth Lajos levelező tag fölött. „Az 1848-ik év elején – mondta – a magyar nemzeti párt Asbóth Lajosba, Metternich herceg magyarországi uradalmi igazgatójának vejébe, ki egy negyed évszázadon át a cs. és kir. hadsereg körében élt, semmi reményt nem vetett, míg ellenben a magyarellenes katonai párt azt hitte, hogy Asbóth feltétlen híve lesz. Mindkét fél csalódott. Asbóth, aki a magyar minisztérium által csakis Krassó megye ismételt sürgetésére neveztetett ki nemzetőri őrnaggyá és...Oravica vidékének a szerbek betörései ellen való védelmével bízott meg, feladatának híven megfelelt.”²⁸

Nem valószínű, hogy kinevezése a Kápolnai Pauer által feltételezett aggályok miatt késett. Tény viszont, hogy egy nemzetőr zászlóalj parancsnokaként hónapokon át védelmezte a krassói bányavidéket. Amikor augusztusban mintegy négyszáz főnyi szerb határőrcsapat támadta meg Új-Moldavát, öt óráig állt helyt a túlerővel szemben.²⁹ Pár nappal később Rácز Sándor századossal együtt kiverte a szerbeket Ó-Moldavából, s

²⁶ *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok. Budapest, 1911. I. k., 165. o.

²⁷ *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1897. V. k., 966. o.

²⁸ *Kápolnai Pauer István*: Emlékbeszéd Asbóth Lajos levelező tag felett. Budapest, 1883. 4–5. o.

²⁹ *Kéry Gyula*: A magyar szabadságharc története napi krónikákban. Budapest, 1899. (a továbbiakban: *Kéry*) 463. o.

jórészt a Dunába szorította őket.³⁰ November elején 420 emberével és 4 ágyúval Bogsánban megszalasztotta a császári erőket és a román lázadókat.³¹ Decemberben Resicát védte meg a román támadóktól.³² E haditetteket elismerés fogadta a pesti sajtóban. Nem így a bánáti hadtestnél.

Vukovics Sebő – ez időben délvidéki kormánybiztos – Emlékirataiból tudjuk: Damjanich János ezredes, hadosztályparancsnok Asbóth hibás intézkedéseinek tulajdonította, hogy az ellenség ép bőrrel menekülhetett el Bogsánból; ebből támadt az első konfliktus közöttük. Nem sokkal ezután Asbóth Rózsa Sándor martalóc csapatát küldte ki Ezeres román falu megrendszabályozására; a börtönből amnesztiával éppen csak kiszabadult banda iszonyú dúlás–rablás közben 36 ártatlan embert kaszabolt le. Asbóthnak rendes, fegyelmezett egységet kellett volna Rózsa mellé adnia a feladat kíméletes elvégzésére. Decemberben Asbóth kitörései Bogsánból és Resicáról rendre kudarcba fulladtak, a császáriak rögtön visszafoglaltak minden helységet. Damjanich súlyos vádakkal illette az őrnagyot, s úgy találta, hiányoznak képességei az eredményes vezetéshez. Bár a tisztek Asbóth mellett nyilatkoztak, s ő a maga igazolására vizsgálatot kért, december 22-én leváltották a zászlóalj éléről, és Bobich János őrnagyot nevezték ki a helyére.

„Midőn a bánásgból kijövénk – írja Vukovics Sebő –, [Asbóth] engem felette kért, hogy a honvéd sereghez áttételét eszközöljem, s ő untig ki lett volna igényeiben elégtive, ha honvéd őrnagynak nevezték volna ki. De Debrecenbe érkeztek Kossuth kedvét annyira megnyerte, hogy őt a honvédsereghez nem viselt rangjában, hanem mint alezredest tette át, s nemsokára ezredesnek neveztette ki. Szelíd, nyájas társalgása, s igen ajánló külseje által hamar nyere meg előljáróinak kegyeit. Mint lovas kapitány lépven ki az osztrák seregből, a katonai rendet ismerte, vezéri tapintata azonban kevés volt, s veszélyben hamar veszté el kombinációit. Így jellemezték azok, kik vele a bánásgban szolgáltak.”

Három hónappal később fordult elő honvéd-szolgálatában az első olyan eset, ami már nem parancsnoki képességeinek, hanem jellemének gyenge pontjára mutat.

Történt, hogy Mészáros hadügyminiszter Asbóthot Görgei hadtestébe, a komáromi parancsnoknak kiszemelt s tábornokká előléptetett Guyon helyett hadosztályparancsnoknak nevezte ki. Asbóth Tokajban jelentkezett Görgeinél, aki közölte vele, hogy a hadosztályt már odaadta Kmety Györgynek. Asbóth megsértődött, de azért ott maradt a tisztikar ebédjén.³³ Görgei épp akkor kapta Vetter fővezértől a rendeletet, hogy egyik hadosztályát azonnal indítsa Tiszafüredre, s felolvasta az ebédre összegyűlt tisztek előtt. „Midőn felolvastá – írja Asbóth Emlékirataiban³⁴ –, sajátságos és utánozhatatlan tekintetével végigfutott tisztjein, s a parancsot magától messze a földre dobva, e szavakban tört ki: «Látjátok, hogy meggyengítésünk végett el akarnak bennünket egymástól választani, el akarják tőlem a legvitézebbeket vonni. El akartok-e engemet

³⁰ Kéry, 473. o.

³¹ Uo. 629. o.

³² Uo. 701. o.; Vukovics Sebő Emlékiratai. (S. a. r.: Bessenyei Ferenc) Budapest, 1894. 385–391., 451. o.

³³ Kápolnai Pauer: i. m. 12–13. o.

³⁴ Asbóth Lajos: Emlékiratai az 1848-ki és 1849-ki magyarországi hadjáratból. Pest, 1862. I. k., 17–18. o.

hagyni?» És zajongva kiáltott fel az összegyűlt tisztikar: «Nem, nem, mi nem megyünk, mi maradunk, a hadosztály nem fog elmenni!» Ujjongva ölelkezének a bajtársak; a fővezér rendelete elleni katonai zendülést keresztülvitték. Tokaji aszút hozatván újra ittak, a kedélyek még inkább felhevültek, a kormány, a minisztérium és a fővezérség ellen különféle nyilatkozatok lönek hallhatók, s végre Görgei tábornokot Tokaj utcáin zeneszó mellett ujjongva meghordozták. Én ily magaviselet, ily érzület felett komolyan gondolkozva visszavonultam, Boronkay Albert kormánybiztos... és én ez esetről jelentést tettünk a kormánynál, magam pedig személyesen Mészáros miniszternél Debrecenben, később Vetter fővezérnél Török-Szent-Miklóson”. (Ugyanitt Vukovicsnak is elmesélte, hogy „Görgei Tokajban számos tisztekkel folytatott pezsgő borozás után magát a vállukon fel s alá hordatta, s fővezérnek kikiáltatta”.)

Felidézve ezt az epizódot – a nekrológban illendő tapintatot és elfogultságot mellőzve – Kápolnai Pauer emlékbeszédében megrója Asbóthot „lovagiatlan” magatartásáért. „Tagadhatatlan – állapítja meg –, hogy Asbóth hibát követett el, midőn a tokaji borok által felhevített tisztársai meggondolatlan beszédeit vagy el nem hallgatta, vagy – ha ezt a haza iránti kötelességével ellenkezőnek vélte – a fegyelem ellen vétő beszédek kezdetekor azonnal nem tiltakozott, és nyíltan ki nem jelentette, miszerint ily beszédek folytatása esetén a hallottak följelentését kötelességének fogja tartani”.

Följelentette tehát Görgeit és tisztikarát. Itt az első jele az egyenes út eltévesztésének, a besúgásra való hajlamnak. Nagyon valószínű, hogy jelentése Görgei fülébe, sőt a kezébe jutott, amikor május végén átvette a hadügyminiszteri posztot és olvashatta a miniszternek címzett bizalmas iratokat.

Egy füllentésen is rajtakaphatjuk Asbóthot. Kihallgatásakor azt mondta, hogy 1849. június elsejével tábornokká nevezték ki. Hihető lenne, hiszen a főváros irányában tüntető sereg balszárnyán, a Gyömrő–Üllő–Pestszentlőrinc körüli harcokban szerzett érdemeiért áprilisban III. osztályú, Budavár bevétele után, május 21-én II. osztályú érdemjellel tüntették ki. Csakhogy Emlékiratai második kötetéhez csatolt életrajzában ez áll: „Június 1-én tábornokká volt kijelölve, habár kinevezését Görgei visszatarthatotta”. Ezt erősíti meg a letartóztatásakor lefoglalt irat is (ez nincs a peranyagban), amelyről hiányzik Kossuth aláírása. Úgy látszik tehát, hogy Görgei meggondolta magát és Asbóth valójában soha nem kapta meg a tábornoki csillagot. A szabadságharc végéig minden hadrendben, személyi iratban ezredesként szerepel (csak a saját emlékezéseiben közölte június 7-i „harcrendben” léptette elő magát tábornokká). Kinevezésének elmaradása nem zavarta abban, hogy a későbbiekben tábornoknak szólíttassa magát. „Különösen a helybeli (pesti) honvédek udvarolnak neki és generálisnak címézik” – jelentette róla egy másik hétpróbás konfidens, Gelich Richárd 1864 elején,³⁵ nem tudván, hogy egy követ fújnak. (Megjegyzendő, Asbóth 1868 júliusában, amikor a Honvédelmi Minisztériumba való beosztását, illetve – ha az nem lehetséges – nyugdíjazását kérte, beadványában azt állította, hogy „a Kormányzó személyes kéziratával kísérve ezen rangot utólagosan alólírtak kiadta” – ilyen iratnak azonban nincs nyoma.³⁶)

³⁵ Steier, 712. o.

³⁶ HL Generalkommando zu Ofen. 2. Abt. 21–8 208.

Három héttel elmaradt előléptetése után, éppen születésnapján, katonai pályafutása legmegalázóbb pillanatát kellett átélnie: június 20-án, a Vág menti harcok színterén, Perednél Görgei azonnali hatállyal leváltotta a II. hadtest éléről (ugyanakkor Knézićet, a III. hadtest parancsnokát is). A szabadságharc hadieseményeit tárgyaló valamennyi munka kimerítően foglalkozik a Vág-vonalon tervezett áttörési kísérlet részleteivel, ezért mellőzzük a hadművelet leírását. Elég annyi, hogy Asbóthnak személyes bátorságáról is tanúságot téve sikerült – a III. hadtest várt támogatása nélkül – a dandárnyi erővel védett Peredet elfoglalnia, bár nem kis veszteség árán. (Június 16-án ugyanitt visszavonulásra kényszerült és súlyos veszteséget szenvedett, négyszáz halott és sebesült maradt a csatatéren; június 16–20. között a hadtest 2222 főt veszített.) A hadtörténészek többsége elmarasztalja Görgeit a hadtestparancsnokok, főképp Asbóth leváltása miatt. Görgei maga akarta volna vezetni a harcot, de hét óra késedelemmel érkezett a helyszínre, utasításai félreérthetőek voltak, ezért nem indult Knézić idejében a II. hadtest megsegítésére. Horváth Mihály szerint „e hadtest osztályparancsnokai a vezérükön elkövetett méltatlanság miatt szintén beadták lemondásukat, úgy hogy 20-án este a hadtest minden fontosabb helyeit új, a legénység által még nem ismert egyének foglalták el”.³⁷

Görgei *Mein Leben und Wirken* című memoárjában azzal indokolja a két parancsnok felmentését, hogy önálló helyzetmegítélésre és intézkedésre alkalmatlannak bizonyultak, Asbóth a csapatoktól túlzott teljesítményt követelt, és nem tudta a fegyelmet fenntartani. Helyébe Kászonyi József ezredest, a III. hadtest élére pedig Leiningen-Westerburg Károly ezredest állította. Asbóthnak ideiglenesen egy gyaloghadosztályt kellett volna átvennie, minthogy annak parancsnoka éppen szabadságra ment.³⁸ Ő azonban Pestre sietett, s Kossuthnál bepanaszolta Görgeit, ravasz és veszedelmes embernek festette le és óvta tőle a Kormányzót.

Kápolnai Pauer a tokaji incidensben véli felfedezni Görgei intézkedésének valódi indokát, így ütött volna vissza a háta mögötti feljelentésért.³⁹ Asbóth pedig azzal vádolja parancsnokát, hogy hiúságból a maga érdeméért akarta volna feltüntetni a peredi átmeneti sikert. Nem vállalkozhatunk igazságtételre, lehet, hogy mindkét fél véleményében rejlik némi igazság. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy innen ered Asbóthnak írásain is átsütő, engesztelhetetlen gyűlölete Görgei iránt, valamint önértékelésének eltorzulása, ami a későbbiekben egyre nyilvánvalóbbá vált.⁴⁰

Kemény megpróbáltatás lehetett Világos után a hét évi várfogság, ezt ne felejtjük. (Talány azonban, hogyan születhetett Flóra leánya 1852-ben?) Aligha volt kedve azután bármi nosztalgikus kalandba bocsátkozni a lappangó, ki-kitörő nemzeti ellenállás mozgalmában. S mégis, 1861 februárjában Lugoson letartóztatták és Josefstadtba internálták. Vajon miért? Magyarázatul szolgál az emigrációnak az az elég széles körben ismertté vált elképzelése, hogy a szerbeket és a románokat megnyeri a forradalom és az

³⁷ Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harczának története 1848–1849. Budapest, Második kiadás. III. k., 169. o.

³⁸ Pusztaszeri László: Görgey Artur a szabadságharcban. Budapest, 1984. 461. o.

³⁹ Kápolnai Pauer: i. m. 12. o.

⁴⁰ Asbóth II. Életrajza Gaál Miklóstól.

ország felszabadítása ügyének. Sokakat fogtak el ezért Dél-Magyarországon és Erdélyben, Temesvárt például Pesty Frigyes, a *Delejtű* szerkesztőjét, Murányi Ignác volt alispánt, egykori honvédtiszteket, s valamennyiüket Josefstadtba internálták.⁴¹ Asbóth sem úszta meg. Felfigyeltek rá, mivel sűrű levelezést folytatott az emigrációval, elsősorban öccsével, Asbóth Sándor volt honvéd alezredessel, aki 1849-ben a hadügy-minisztérium tábornoki osztályán, majd a kormányzói hivatal katonai osztályán szolgált, Törökországban Kossuth szárnysegédje volt, azután az amerikai polgárháborúban az északiak oldalán tábornoki, altábornagyi rangban harcolt, később az Egyesült Államok argentinai és uruguayi követe lett és haláláig hű híve volt Kossuthnak.⁴² Tőle kerülhettek Asbóth Lajos birtokába az Adalékok a kényuralom ellenes mozgalmak történetéhez, az Asbóth család irataiból címmel névtelenül, feltehetőleg fia által két kiadásban is (1872, 1888) megjelentetett kötetben⁴³ közzétett iratok, amelyek az Éjszak-amerikai polgárháború története című munkájához is forrásul szolgáltak (1875).

Elgondolkoztató, hogy történetesen éppen ebben az időben lett Gelich Richárd Temesvárt a *Grenzbote* című új, szabadelvű német lap szerkesztője.⁴⁴ A Világos után in contumaciam halálra ítélt volt honvéd őrnagy már az ötvenes évek derekán jelentéseket küldött a bécsi titkosrendőrségnek a magyar emigrációról,⁴⁵ 1858-ban tért haza, s itthon folytatta konfidensi működését. Nem lehetetlen, hogy valami szerepe volt a temesi, krassói „tisztozásban”.

Az imént említett kötet közli Asbóth Lajos egy feljegyzésének töredékét elfogásának előzményeiről. Az ő verziója szerint 1861 február elején az újonnan kinevezett főispán székfoglalásakor az összesereglett honvédek élén „meleg szavakkal ecsetelte érdemeiket a haza iránt a múltban... a netalán újra szükséggé váló védelemben őket a szabadság őreinek állítá, s a főispán pártfogásába ajánlotta”.⁴⁶ Emiatt jelentették volna fel, s megtoldották a vádat azzal, hogy már 1860-ban kormányellenes demonstrációkban vett részt, az emigrációval állandó összeköttetésben áll, honvédzászlóaljkat szervez az országban, sőt tisztii kinevezéseket is megenged magának. „Legfelsőbb helyen és különösen Albrecht és Rainer főhercegek, úgyszintén a hadügyér gróf Degenfeld ennek folytán azon hiedelemben voltak, hogy én egyike a legveszélyesebb egyéneknek vagyok az országban, és ezért szükséges lesz engem magyar földről eltávolítani”. Azt állítja, hogy számos megyei és városi törvényhatóság tiltakozott elfogatása ellen, még a királyhoz is felírtak, s különösen Vay kancellárnak köszönhette, hogy három és fél hónap múltán szabadlábra helyezték. Végül hozzáteszi, a kancellár azt is elintézte, „hogy akkor Pozsonyban tanuló 15 éves fiam, Jani Ófelsége által elfogadtassék; e

⁴¹ *Beksics Gusztáv*: I. Ferencz József és kora. A modern Magyarország. A magyar nemzet története. Budapest, 1898. 607. o.

⁴² *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49. (A továbbiakban: *Bona, Tábornokok...*) Budapest, 1983. 94. o.

⁴³ Adalékok a kényuralom ellenes mozgalmak történetéhez. 1849-1866. Az Asbóth-család irataiból. (A továbbiakban: Adalékok...) Budapest, 1888.

⁴⁴ *Sürgöny*, 1861. június 29.

⁴⁵ *Bona, Tábornokok...* 158. o.

⁴⁶ Adalékok... 161. o.

fogadtatás oly kedvező és kegyes volt, hogy ügyem már ezzel félig el volt döntve”. A feljegyzés itt megszakad.

Meghökkentő história. Aki ezt az írást közzétette, kérkedni akart, vagy inkább leplezni valamit, és nem sejtette, hogy gyanakvást ébreszt az olvasóban. Egy Josefstadtba internált honvédtiszt kamasz fia a császárnál! Milyen címen? S ugyan mit mondhatott Ferenc Józsefnek, és a császár öneki, ami az apában azt az érzést keltette, hogy sorsa szerencsés fordulatot vett? Nem tudunk ezekre a kérdésekre válaszolni. Annyit azonban feltételezhetünk, hogy Asbóth Lajosnak elege volt a meghurcoltatásokból, s alighanem ekkor fogant meg benne az elhatározás, hogy az uralkodó iránti hálából, a remélhető jutalom fejében, felajánlja bizalmas szolgálatait a nemzeti párt hívei után szaglászó policájnak.

Lehetséges, hogy kezdetben csak a helyi – krassói, temesi – honvéd körökben próbált a hatalom számára hasznos információkat gyűjteni. Erre nincs bizonyíték. Mivel nem akarta olcsón adni magát, magas rangú partnert kellett találnia, aki értékelni tudja majd érdemeit, s megfelelően díjazza is. Eleinte tán nem akadt eléggé súlyos jelentenivalója, és hallgatott. De amikor a föld alatti szervezkedés híre a fülébe jutott, nem habozott tovább, egyenesen gróf Pálffy Mór helytartóhoz fordult; gondolhatta, ütökártya van a kezében.

Steier Lajos szerint 1862. szeptember 16-án kelt első levele Pálffyhoz.⁴⁷ Németül írta: „Excellenciás Uram! Excellenciád iránti tisztelettől és hazám iránti szent kötelességérgérettől áthatva Excellenciád tudomására hozom azt a komoly és megbízható forrásból származó hírt, hogy az országban forradalom van kibontakozóban, az összeesküvés számai szétágazóak, minden megyére kiterjednek”. Állítólag harmincezer fegyveres van már készenlében – írta –, ám ez a szám túlzásnak tűnik. Úgy tervezik, hogy a forradalmat a szerb-török háború kitöréséhez igazítják, s a mozgalom a Duna mentén törne észak felé, a Mátrából pedig a Tisza irányában. Az összeesküvők neki ajánlották fel a főparancsnoki tiszteletet, de természetesen elutasította, noha ezeket kínálták fel. Végül kérte, hogy személye maradjon a legmélyebb titokban, különben az ügy s az ő élete egyaránt veszélybe kerülne. Szívesen keresné fel a helytartót személyesen is, de nem teheti, mert ezzel gyanút keltene magával szemben.

Ugyancsak Steiertől tudjuk, hogy másfél hónappal később, november 7-én Bécsben már megszületett a döntés: Asbóth szolgálatait elfogadják, s egyelőre havi 100 forint szubvenciót folyósítanak részére,⁴⁸ amiért újabb levélben hálálkodott Pálffynak.⁴⁹

Az első siker folytatásra sarkallta. 1863 március elején a genfi és a londoni emigrációról szerzett hírekkel kereste meg a helytartót. Nem sokkal ezután pedig jelentette, hogy Turinból levelet kapott, s eszerint Klapka és Kossuth a lengyel forradalomra építik terveiket. Május elején Asbóth Kossuth két levelét küldte meg Pálffynak. Ajánlkozott, hogy kiutazik hozzá Turinba, elmegy Genfbe és Londonba is, és

⁴⁷ Steier, 727. o.

⁴⁸ Uo. 707. o.

⁴⁹ Uo. 708. o.

kifürkészi az emigráció titkos szándékait. Az ötletet elvetették Bécsben, mert feltehetőleg féltek, hogy Asbóth kicsúszik a hálóból, mielőtt kihasználták volna.⁵⁰

Időközben olyan esemény történt életében, ami megint csak Pálffy közbenjárásának tulajdonítható. Asbóth a pénz mellett tudományos tekintélyt is akart magának szerezni, s hogy, hogy nem, a Magyar Tudományos Akadémia 1863. január 13-án levelező tagjai sorába választotta.⁵¹ Olcsón jutott hozzá. Eddig az időpontig mindössze néhány cikke és Emlékiratai jelentek meg a szabadságharcról két szerény terjedelmű kötetben; rendszertelen, szubjektív írás, nem tekinthető tudományos műnek, jóllehet egy s más részlete hasznos adalék az események teljesebb megismeréséhez. Semmi kétség, Pálffy szólt érdekében elvbarátjának, az Akadémia akkori elnökének, Dessewffy Emil grófnak, aki mellesleg az ókonzervatív arisztokrácia egyik korifeusa, negyvennyolc eszméinek esküdt ellensége volt. Asbóthból tehát „tudóst” csináltak, mert ezzel is erősíthették hitelét volt bajtársai körében. Május 18-án A hadimesterség fejlődése az őskortól a jelen időkgig címmel tartotta székfoglalóját az Akadémián.

A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött vizsgálati anyagban elfekvő legkorábbi levelében éppen erről számol be Pálffynak.⁵² Ez az egyetlen magyar nyelven írt levele, a papíros bal felső sarkában dombornyomású koronás címerrel és ezzel a körirattal: „Hazádnak rendületlenül légy híve oh magyar”. (Gelich Richárd kémjelentéseit „Áldás hazánknak” feliratú embléma díszítette.) Blaszfémia. De lássuk az írást.

„Kegyelmes Uram, magas Pártfogóm!

Éppen az nap érkeztem Pestre, amikor Méltóságod elutazott, mi által személyes tiszteletemet nem tehetém, amit nagyon óhajtottam volna.

Az Akadémiai székfoglaló beszédemet, amint azt Kegyelmes Uram a hírlapokból olvasni fogja, 18-án tartottam, és a tagok, mind a szerény közönség által nagy éljenzéssel fogadtatott. Mondhatom, hogy hosszú évi bűvárlásom és a tanulmányozásom szakomban hogy Akadémia taggá választás által elismertetett, megnyugtatásomra szolgál. Ebben is Kegyelmes Uram kegyét tapasztaltam, hogy megerősíteni méltóztatott. Most komolyabb üggyhöz megyek.

Itten tartózkodásom alatt értésére jöttem, hogy egy titkos forradalmi Comité alakult, amely nem csak a kormány felforgatását, de a legfelsőbb Urunk elleni veszélyes tervre czéloz. Ezen Comité a külvidékre is szándékoz hatását kiterjeszteni és ott alválasztmányokat alakítani. Jóllehet egyénei az alsóbb társasági rétegeiből állanak, mégis elég veszélyes, hogy a rendőrség forrását kipuhatolja, és annak előbb véget vessen, mielőtt veszélyesebb lenne és talán valami kísérletre vetemedne. Amint nékem mondották, egy bizonyos Somogyi volt honvéd őrnagy (százados) és Jámbor (szabómester) a vezetők. Többet nem tudhattam ki, tartottam attól, hogy ha mélyebb ereszkedem a kérdésekbe, gyanússá teszem magam.

Jó volna, ha állandó lakásomat Budára tehetném át, könnyebben jöhetnék a központi fővárosban ilyen mozgalmak nyomára. Igen! Azt is megtudtam, hogy Budán tartják

⁵⁰ Steier, 709. o.

⁵¹ Szinyei: i. m. I. k., 273. o.

⁵² HL IV/19. 1864. április 3. (melléklet)

éjjeli titkos üléseiket, és hogy két osztálya legyen ezen társaságnak, a kevesebb és a mélyebb beavatottak osztálya – az egyének külön-külön eskük által kötelezik le magukat a teendőkre.

Sajnálom, hogy Kegyelmes Uram nem tartja czélszerűnek külföldre utazásomat; én úgy vélem, hogy az által használhattam volna. Magamat mély és állandó kegyeibe ajánlva maradok mindig hódoló és hű szolgálója. Pest Május 22. 863. AL”

Gyenge fogalmazás, de világos beszéd. Hasonlóképpen a következő, Lugosról június 3-án keltezett, német nyelven írott levél.⁵³ Ebben közli Pálffyval, hogy a legutóbbi információi autentikusak, akadémiai székfoglalóján ugyanis sok egykori honvéd bajtársa volt jelen, akik azután kisebb baráti vendégségbe invitálták, s ez alkalommal jutottak tudomására a jelzett tervek; Vidats János és Sebes Emil is beszélt róluk. Somogyi többeket felszólított, hogy lépjenek a soraikba, de az illetők halogatták a választ. Somogyi fenyegetésekkel akarja rábírní Vidatsot a mozgalomban való részvételre, aki azonban elutasítóan foglalt állást. „Nyomatékosan kérlek – írja Asbóth, meglepő módon, itt már bizalmas, tegező stílusban – ,hogy nevemet senkinek se említsd, magam sem beszélek erről senkinek, csak veled maradok kapcsolatban, mert nyíltan szólva csakis a te szíves részvételed bírt rá a múlt évi és a mostani közlésekre” Utóiratként megjegyezte, feltűnt neki, hogy Pálffy levele nem szokásos pecsétjével volt lezárva, s csak június 8-án délután kapta meg.

Nem hisszük, hogy ezután négy-öt hónapig hallgatott volna. A vizsgálati anyagban azonban nincs dokumentum ebből az időből. A legközelebbi levél 1863. november 1-én kelt Lugoson, továbbra is tegező hangon, németül.⁵⁴ Jelzi, hogy gyászjelentést küldött sógora (Asbóth Mór Krassó megyei főszolgabíró?) elhunytáról, halála nagy veszteség családjának, minthogy János fiát sok mindenben támogatta. Kéri, hogy Pálffy továbbra is tartsa meg őt és övéit jóindulatában. Majd így folytatja: „Tudomásomra jutott, hogy az úgynevezett Gazdasszony Egyesület eredeti programjától eltérően titkos célt tűzött maga elé, s maholnap veszélyes lehet. Fehérneműt, ruhadarabokat, egyéb holmikat, élelmiszereket készít elő fegyveresek részére, egy jövőben lehetséges magyarországi felkelésre spekulálva, amelyet az egyesület vár és remél”. Nem azért tudatja ezt, mert azonnali lépések lennének szükségesek, hanem csak azért, mert e kör szemmel tartását és figyelését fontosnak véli. Itáliából csak annyi hírt kapott, hogy az emigráció és a hazai mozgalom a magyarországi elégedetlenségre számít; ezért kívánatos lenne a pártok mielőbbi kiegyezése. Egyébként reméli, hogy rövidesen közelebbi adatok birtokába jut. Továbbra is titoktartást kér „Dein dankbarer Diener AL”.

Időrendben a következő híradás egy 1863. december 16-án 1,30 órakor Lugoson feladott távirat.⁵⁵ Fordításban így szól: „Pálffy gróf helytartónak, Buda. December 17-18-án éjszaka forradalmi proklamációkat fognak kiragasztani az egész országban. Holnap közelebbit. A. – Pótlás. Aláírás hivatalban lepecsételve. A feladó a helytartó előtt ismert”.

⁵³ HL IV/19. 1864. április 9. (melléklet)

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

A szóban forgó proklamáció az Országos Függetlenségi Bizottmány megalakulását jelentette be Kossuth nevében. December 18-án Pest-Budán, Győrött, Kaposvárt, Veszprémben, Székesfehérvárt, Zalaegerszezen, Rimaszombaton stb. függesztették ki nem nagy számban. Asbóth is megkapta, s távirati ígérete szerint másnap részletesebben tájékoztatta Pálffy és felajánlotta, hogy leleplezi az akció szervezőit.⁵⁶ A levél kivonatos tartalma:

Genfből Klapka értesítette, hogy közel van az ország felszabadítása, Viktor Emánuel király a franciák támogatásával, a forradalmi elemekkel együtt megtámadja Ausztriát. Kossuth nagyon aktív, s hamarosan ő, Asbóth is üzenetet kap tőle teendőiről. Előző este hat óraker egy ismeretlen személy levelet adott át szakácsnőjének a konyhában azzal, hogy rögtön kézbesítse; három pecséttel volt lezárva. A proklamációt találta benne két példányban, az egyiket mellékeli. A másikat – a levélbeli fenyegetés ellenére – kötelességének tartotta lovag August Waldegg ezredesnek (a lugosi 6. dzsidás ezred parancsnokának) még az éjjel eljuttatni. Nem akarta postára adni, egy megbízható tisztet kért meg a továbbítására. A proklamációt valószínűleg az egész országban terjesztik, Erdélyben is és 17–18-án éjjel minden városban, piacon, talán még falvakban is kifüggesztik. Azért telegrafált, hogy gyorsan intézkedni lehessen, s legalább a fővárosban megakadályozhassák a kiáltvány terjesztését. A levélben felszólították, hogy február 1–5. között legyen Pesten és keresse fel a Nemzeti Kört. Úgy gondolja, a kormánynak nem lenne szabad beavatkoznia, míg ő nem találkozik meghívóival, csak azután kellene teljes szigorral fellépni. (Az említett meghívás nem azonos az Asbóth letartóztatásakor lefoglalt Gáspár-levéllel, abban ugyanis a fővárosi látogatás nincs dátumhoz kötve.)

Az írás itt nem szakad meg, folytatása azonban hiányzik a vizsgálati anyagból. Pálffy gróf nyilván Bécsbe küldte, mint ahogy az „üzletre”, a fizetésre vonatkozó valamennyi irat oda került; nem is lett volna célszerű a hadbírósgot beavatni az anyagi háttérbe. Steier azonban megtalálta és közli is a folytatást.⁵⁷ S ebben kibújik Asbóthból a gátlástalan kufár. Lévéen igazi nagy fogásra kilátás, nagy ellenértéket is kér. 1848-ban sok kárt szenvedett birtokán – írja –, később pedig elvették Kossuth-bankóit. Térítsék meg veszteségét húszezer forinttal, leányai kapjanak fejenként tízezer forintot, havi szubvencióját pedig emeljék a kétszeresére. Hivatkozik Károlyi és Esterházy példáira, akik az uralkodó hálójaként nagy uradalmakat kaptak. Ehhez és szolgálataihoz képest igénye szerény, hiszen őfelségének megmenti legszebb országát. Nem egyszerűen egy notórius feljelentgetőről van szó tehát; Asbóth nem várt arra, hogy valakinek eszébe jusson megjutalmazni őt, maga szabta meg a taksát a besúgásért. Tudatos számítással vállalta a denunciáns szerepét.

Mellesleg egy dátum nélküli, de nyilvánvalóan e napokban postázott újabb levelében⁵⁸ arról értesítette a helytartót, hogy Pulszky Ferenc a fia nevelőjének (Londonból) küldött üzenetében megparancsolja, december 16-án, 17-én és 18-án – vagyis a kiáltvány kifüggesztésének napjaiban – fia ne hagyja el a lakását. Vajon honnan

⁵⁶ HL IV/19. 1864. április 9. (melléklet)

⁵⁷ Steier, 711. o.

⁵⁸ HL IV/19. 1864. április 9. (melléklet)

tudott erről? Jelentéktelen dolog, de – gondolhatta – növelheti Pálffy bizalmát az ő tájékozottságában. Ez és az előzőekben idézett többi levél akkor került a hadbíróshoz, amikor Asbóth látszatmegóvó letartóztatása után Pálffy elérkezettnek látta az időt, hogy kiálljon védenca mellett – erre még visszatérünk.

A közölt dokumentumok mindenesetre arra vallanak, hogy Asbóth 1863 december végéig semmit sem tudott Nedeczky Istvánról, nem is hallott róla; Lugos messze volt Pesttől, s ekkor még Nedeczky is.

*

Nedeczkyt akkor hagytuk el, amikor elhatározta, hogy Párizsba utazik a nagybátyjához, onnan esetleg tovább Itáliába és beáll a magyar légióba. 1863 augusztusában indulhatott útnak a francia fővárosba. Ottani tartózkodásáról nincs közvetlen adatunk, de feltételezhetjük, hogy nemeskéri Kiss Miklós otthonában találkozott a franciaországi emigráció vezető személyeivel, Klapkával mindenesetre. Szeptemberben Turinból nagybátyjának írt leveleiből tudunk egyet s mást párizsi napjairól, az ott kapott ajánlólevelekről, első turini benyomásairól és látogatásairól Kossuthnál.

„Kedves bátyám!”⁵⁹

Ajánlásod folytán a kormányzó elég szívesen fogadott és elég nyíltan is szólott a hazai ügyekről, mely társalgásunkat ha leírni akarnám, ugyanazt kellene ide írnom hosszasan, mit magunk között Párisban beszélgettünk. Én ajánlottam, hogy megelégedetlenségi, sőt szakadási tüntetéseket innét is eszközölhetek, de a kormányzó úr mindenek előtt szükségesnek látta egy kiáltvány közrebocsátását odahaza, melyben tudtul adatik az országnak, miként egy új forradalmi comité alakított, mi tulajdonkép csak ezután lenne alakítandó. Én írtam e végett haza, nem tudom, tudnak-e hozzá litográfiát szerezni. Kormányzó úr első propositiója körülbelül oda ment ki, szerezsek s nevezek [meg] neki egy vagy három egyént, ki ezen tüntetések körüli teendőket, veletek direct összeköttetésbe állva vezetné. De én úgy vélekedem, hogy eféle comité magát fenn nem tarthatja, s utoljára is mintegy megszokva s megunva a kisebbszerű tüntetéseket, minden eredmény nélkül magába elporladnék. De ajánlatba hoztam egy oly comitét, minő működik Lengyelországban, mert noha a magyar nemzet természete egy kicsit idegen eféle titkos összeesküvésektől, mindazonáltal ha szilárd akaratunk van, az eszközölhető s előteremthető. Nagyon természetes, hogy ma senki se tudja meghatározni, mennyi időre terjed e comité létele s mikor következhetik be azon szerencsés, kedvező idő, midőn reá továbbra szükség nem leend. Ezen comiténak minden eshetőségre számítani és teendőit végezni kell, sőt szükség esetében guerilla harcot is megkezdeni, ha eljöttek hiszitek az időt azt megkezdeni, s [ha] ez az ország jövőjének megalapításához szükséges, úgy félre téve szem elől mindent, kezdeni, nyerni lehetne. Minden dolog kezdeményezése a legnehezebb, s ezen comitéé szinte, mert kezdeményezéséhez pénz szükségeltetik, mert litográfia, egy pár helyiség, tán egy pár ember hallgatása pénz nélkül nem eszközölhető, s ez összeg nem oly nagy, hogy azt az elnyomott nemzet rovására kormányoktól kérni lehetne, s politicai szempontból kérni

⁵⁹ OL Klapka György iratai. R 295 9. d. 22. tétel

tanácsos nem volna. A további fenntartásáról nem aggódom, mert e comiténak kötelessége lenne a szükséges pénzről adó útján a vagyonos osztályra kivette megszerezni s behajtani, mellynél az a bökkenő, hogy róla [el]számolni nyilvánosan sok ideig nem lehet. A másik nehézség a miként beszédéből áll. Mindenre tudok utat, csak erre nagyon nehéz, mert szem előtt kell tartani, hogy az aristocratia egy része látva nélkülözését, egy ily vállalatnál azt hiszem, hamar akadna közülök, ki a pénzbeszedőt elárulná. S vajon az elárult meg tudna-e halni szükségben, magába temetve a compromittált neveket? E behajtandó pénzből kellene visszapótolni a kezdeményezési összeget is. Természetes, hogy nem fizetés esetében vagy árulások előfordultával, sőt a legkisebb engedetlenség is szigorú büntetéseket vonna maga után. Nem azt akarom ezáltal mondani, hogy ölünk s mérgezzünk, mint valami orgyilkosok, de ha büntetések szükség idején nem alkalmaztatnak, halomba dől az egész építmény, s a legnyomorultabbul elesve lehet majd a comitéról mondani, *partuirunt montes, nascitur ridiculus mus* [vajúdnak a hegyek, s nevetséges egér születik]. Sőt örök időre e comité bukása elidegenítene mindenkit hazánktól, s mint valóban [el]nyomott, gyáva néptől undorral fordulna el a világ. Én azt hiszem, hol 16 millió ember boldogsága forog kérdésbe, egynéhány, a nemzet nevét bitorló gazember élete nem jöhet tekintetbe, különösen akkor, midőn a nép elaljasodása az osztrák kormány célba vett lelketlensége által oly nagy mérvben előmozdítottatik. De ha ily áldozatok lelkiismeretes dolgok s nem megbocsáthatók, vajon megbocsátható-e azon 100 000-ek veszte és halála, kik szinte nem önkényt esküsznek a lobogók alá, mégpedig a szabadság lobogóit is ide értem. S a csata téreken sokszor nem egy nép boldogsága és szabadsága, de egyenesen személyes érdekekért esnek áldozatul. Ily comitét alkotni lehet, s ha kell, nyakamat én is oda viszem, mert soha se szoktam oly tervet ajánlani, miben részt venni nem mernék. A kormányzónak megmondottam, hogy neked ezt megírom, s válaszodat vele közlöm, magadtól függ azt meghatározni, mily mértékben. Reményilem, hogy a tábornok úrral [Klapkával] is közlended, kiről megmondottam a kormányzónak, hogy áll neve az országban. Különösen kiemeltem, hogy 48 és 49-iki harcosok rajongással ragaszkodnak hozzá. Ő [Kossuth] is nyilatkoztatta nekem, hogy a tábornokra számíthat a haza. Sok aprólékos vonása ezen ügynek, úgy hiszem, később lenne tárgyalás alá veendő, most egyelőre csak a fő vonásokról értekeztek, mert hisz talán mindezt feleslegesnek tartjátok, akkor hát várhatunk. De egyre figyelmeztetek, hogy t.i. ha a 49-esek még élnek, nem szabadul fel az ország, lehet, hogy az utókor felszabadítja magát, de nem hiszem, mert most is fülire fekszik egy pár kolompos szavára az egész ország, s várja, hogy ingyen, ajándékba meg hozzák neki a szabadságot. Szent azon közmondás: «ki czélt akar, kell, hogy akarja az eszközöket» – de gondolom erről ennyi elég.

Kormányzó úr írt Földvárynak, megírván neki, hogy ő tartóztatott itt, s én is írván elküldém ajánlásaimat. Majd megírom, ha történik valami.

A légióról – gratulálok a magyar névnek. Sokat hallottam itt heverő s eltett tisztektől, Mogyoródyval is, ki szinte Cuneóba küldetett, s most itt van, megösmerkedtem. No, ezek szeretnének belőlem kiokosodni, s én végighallgatva mind őket, csodálom, hogy bírok gondolkozni. De mindegy ...Miután ajánlottam minden eshetőségre magam, oda megyek, majd meglátom, hogy békémet hagynak-e. De jaj annak, ki bánt... .

Mindenről körülményes levelet kérek s határozottat, nehogy félreértsük egymást. S most búcsúzom tőled, engedelmet kérve, hogy ily vágatást írt levelet küldök, de minden

nap egy kis lázam van, s fejem oly nehéz s e mindenfélétől zavart, hogy láthatod, miként nem vagyok képes egy becsületes levelet fogalmazni, pedig én copirozni nem szoktam, s nem is próbáltam. Tiszt. a tábornok úrnak, s kézsókolásom nődnek, gyermekeidet veled együtt öleli igaz híved és öcséd István. Hotel de Londres. Ihász [Dániel] köszönt, s írj neki, kér”.

A szervezkedés szinte teljes programja kirajzolódik ezekből a sorokból, Nedeczky éles vonásokkal vázolta fel a Kossuthal egyetértésben szükségesnek tartott lépéseket a forradalmi mozgalom kibontakoztatására. Maga is hajlandó lett volna ebben részt vállalni, ám ekkor még a légióba való felvételét várta. Ez Földváry Károly volt honvéd ezredestől függött.

A szabadságharc többszörösen kitüntetett főtisztje, zászlóaljparancsnok, dandárnok, majd hadosztályparancsnok a III. hadtestben, kétszer is hosszú várfogságra szóló ítélet és amnesztia után emigrált, s ekkoriban az olaszországi magyar légió parancsnoka volt.⁶⁰ A légió Anconában és környékén állomásozott, szervezetileg felaprózódva, éppen belső válságokkal küzdött, sokan tervezték, hogy 1863. augusztus 18. után, amikor is szolgálati idejük lejár, otthagyják.⁶¹ Szaporodtak a szökések, több tiszt lemondott; Földváry hajszát indított ellenük és vélt riválisai ellen. Féltékenysége és bizalmatlansága, kivált a népszerű Mogyoródy Adolf alezredessel szemben, egyre durvább formát öltött és odáig fajult, hogy többbedmagával fogságra vetette.⁶² Azután elintézte, hogy Mogyoródyt és társait elbocsássák a légióból.⁶³ Ez augusztus 23-án történt. Még Klapka is kísérletet tett, hogy a kizártakat visszasegítse, mindhiába, Földváry ellenállt és elutasított minden új jelentkezőt még a légiótól elszigetelődött cuneói tiszt szízből is. Minderről Kossuth Mogyoródytól és másoktól tájékozva volt, ezért bizonyára különös nyomatékkal ajánlotta Földváry figyelmébe Nedeczky felvételi kérelmét. A válasz:⁶⁴

„Ancona 1863ki September 29-kén

Mélyen tisztelt Kormányzó Úr!

Kormányzó úrnak folyó hó 27kéröli nagyra becsült levelére van szerencsém válaszolni, miszerint bár mennyire kívánatos is az, hogy Nedeczky István úr, ki családi összeköttetéseinél fogva jelentőséggel bír, e kis seregbe lépjen, e kis seregnek azonban benső, úgyszólván családi viszonyai parancsolólag tiltakoznak minden illy nemű felvétel ellen, s már azon szempontból is, mert azon tiszték és altiszték, kik a Légiónak legújabb criticus fázisában egész odaadással ragaszkodtak ügyünkhöz, háttérbe nem szoríthatnak, pedig Nedeczky István úr belépése által egyszerre 3 előléptetés akasztódnék meg, s ennél Cuneo is érzékeny hátrányt szenvedne; volna a szó egy alhadnagyról s nem századosról, a dolog talán még keresztül vihető volna, de így legszentebb akaratom mellett s a Légiónak belső viszonyai zilálása nélkül nem tehetem.

⁶⁰ Bona, Tábornokok... 149. o.

⁶¹ Lukács Lajos: Az olaszországi magyar légió története és anyakönyve, 1860–1867. Budapest, 1986. 150. o.

⁶² Uo. 160–161. o.

⁶³ Uo. 162. o.

⁶⁴ OL Kossuth-gyűjtemény. R 112. 3. cs. II. S. 2–576.

Fogadja mélyen tisztelt Kormányzó úr legőszintébb hazafiúi tiszteletünk nyilvánítását. FöldváryKároly”

Egyszóval, Földváry még Kossuthnak is nemet mondott. Nedeczky légiós ambíciója ezzel füstbe ment. Nemeskéri Kiss Miklóshoz intézett újabb leveléből⁶⁵ ismerjük meg elhatározását e fordulat után:

„Kedves bátyám!

Meg nem foghatom az okát, hogy levelemre nem felelsz annyi idő óta, annál inkább, miután az abban kifejtett nézetet s teendőt én fontosnak tartom. Már most nézetnél tovább vagyunk, miután Kossuthnak megígértem, hogy hazamegyek s megmozgatom azon elemet, mellyel ti tönkre teszitek Ausztriát. A kormányzó reméli, miként vagy itt vagy máshol a szükséges kezdeményező összeget felteremti, tehát csak az késtet, hogy vissza nem megyek. Én hiszem, miként ti meg lesztek elégedve azon eljárással, mit Kossuthnak körülményesebben elmondtam; ő úgy hiszi, hogy én felfogva eléggé teendőimet a magam esztől, semmi információra se lesz szükségem, természetesen azon eshetőségek kivételével, melyeket oda bent s előre nem tudhatni. Lesz-e annyi ügyességem, mit egy ily eset megkíván, azt nem tudom, akarat nem fog hiányozni. De mind e körüli beszélgetésemet az öreggel majd szóval, mert azt leírni 100 árkus kellene. Szegényt hogy csalták s hogy lopták, egynémelyiket az irányadókból s az otthoni e féle comité vezéreiből megnevezett, kik ma készek eladni öt garasért s egy Ferenc József rendért a hazát, s azokat mint forradalmárokat, sőt kezdeményezőket jelenték neki. E gazembereket kell felakasztani egymás után, s mégse lesznek eléggé megbüntetve. De leveledet megvárom, mert két levelem közül mindegyiket magam adva postára, lehetetlen, hogy meg ne kaptad volna. Hiszem, hogy Klapka tábornok úrral is közlötted [a tervet], mert ti reményelem, meg fogtok egyezni. Én kijelentem, hogy mindenféle ember beleszólását el nem fogadom, de még azt se, hogy valakivel elfoglalandó állásom közöltessék. Elég ha ti tudjátok. Úgyis fejem az ügy megkezdésétől labdává változik, melyet ha jól nem őrzök, a német partul [?] fog. A légióhoz hogy nem mentem, ez egyik oka, a másik, mert némi nehézségeket csinált Földváry hogy rangomba bevegyenek most. Nődnek kezeit, téged gyermekeiddel csókol szeretve tisztelő öcséd István. Hotel Londres.”

Ennyit tudunk tőle magától turini dolgairól. Ez azonban nem minden. Sok mást is elárulnak itteni tevékenységéről és megbízatásáról a kémjelentések, mert hiszen Kossuth és az emigráció vezető alakjai körül éppúgy nyüzsögtek a bécsi ágensek, mint Pest-Budán. Feltűnt nekik Nedeczky megjelenése Turinban, s figyelemmel kísérték minden lépését. Szeptembertől – amikor is az idézett leveleket írta – november 20-ig, távozási időpontjáig a nyomában voltak. Még azt is kiszimatolták, hogy felvételét kérte a helybéli Dante Alighieri szabadkőműves páholyba,⁶⁶ amelynek számos tagja volt az emigrációból. S annál könnyebben jutottak bizalmas információkhoz, mert Nedeczky – tapasztalatlan lévén a konspirációs szabályokban – elég ügyetlenül látott munkához. Például levelet írt haza Gáspár Lajos ügyvédnek, barátjának, jelezte, hogy forradalmi komité van alakulóban, az ő részvételére is számítanak, s proklamáció sokszorosításáról

⁶⁵ OL Klapka György iratai. R 295 9. d. 22. tétel

⁶⁶ *Steier*, 719. o.

kellene gondoskodnia.⁶⁷ Nedeczky még a nevét is aláírta, igaz, csak a monogramját, és saját gyűrűjével pecsételte le a borítékot. Gáspár tisztában volt azzal, hogy „illetékesek” a levelet már felbontották, átadta tehát a rendőrségnek.

Ezek szerint szeptember végére eldőlt, hogy Nedeczky nem lesz légionista, hanem hazamegy Kossuth megbízásaival, mégis csak november 20-án indult útnak. Bizonyára arra várt, hogy a kormányzó előteremtse a kezdés anyagi fedezetét. Időközben Nedeczky többször is megfordult a Via Alberti 32–34-ben, Kossuth tájékoztatta az Ausztria elleni háborúhoz fűzött terveiről és reményeiről, instrukciókkal látta el a gerillacsapatok szervezésére. Célzott rá, hogy otthon kapcsolatot kellene keresnie Asbóth Lajossal, ő legyen a katonai előkészületek vezetője. Kossuth megbízható hívének tekintette Asbóthot, akinek öccse, Sándor – ez időben már amerikai ezredes – legközelebbi munkatársai közé tartozott a szabadságharcban és azután is; a legkisebb gyanú sem élt benne az Aradon elítélt s újabban is meghurcolt honvéd ezredes ellen. Fegyverszállítmányokat is kilátásba helyezett, s ígérte, hogy a raktárak helyét majd közölni fogja.

Ami a mozgalom polgári vonalát illeti, Kossuth utasította Nedeczkyt, hogy Pesten keresse meg Lángh Ignác ügyvédet, minden nem katonai jellegű ügyet vele beszéljen meg; havonta – minden hó elején – felváltva fognak rendelkezéseket kapni tőle. Megbeszélték a demonstrációk szervezésének módját és időpontjait. November 10-i látogatása alkalmával Nedeczky egy egész halom proklamációt látott a kormányzó íróasztalán, a sokszorosítványokat azonban más valaki vitte haza. De azt a pecsétnyomót – Országos Függetlenségi Bizottmány körirattal –, amelynek nyomata a proklamáció példányain is szerepelt, Kossuth Nedeczkyre bízta azzal, hogy adja át Lánghnak.⁶⁸

Bár a remélt összeg még nem volt együtt, Kossuth nem akarta tovább késleltetni a szervezkedés megkezdését, s szorgalmazta, hogy Nedeczky most már mielőbb induljon útnak. Megjegyzendő, öt héttel később, valamikor az év végén egy bécsi ágens – a nevét nem tudjuk – állítólag magától Kossuthtól hallotta, s jelentette is főnökének, hogy Nedeczky Kossuth „plenipotentiáriusaként” ment haza, a kormányzó a Viktor Emánueltól kapott 80 ezer frankot, illetve ennek megfelelő osztrák bankjegyet küldött utána; egész Turint, Milánót, Nápolyt végig kellett kutatni, hogy ennyi osztrák bankót találjanak, s a konfidens éppen jelen volt, amikor Kossuth megtudta, hogy a pénzküldemény – „Gott sei Dank” – megérkezett rendeltetési helyére.⁶⁹ Az ügynök blöffölt. Tény azonban, hogy Kossuth búcsúzóul 2000 forint útiköltséggel és kezdőtökével, valamint azzal a tanáccsal látta el Nedeczkyt, egyelőre ne menjen Pestre, nehogy a rendőrség figyelmét magára vonja.

Immár sietős lévén, Nedeczky lemondott arról, hogy párizsi kerülővel térjen haza, rövidebb utat választott. Salzburgból értesítette Lánghot jöveteléről, s javasolta, hogy Győrben találkozzanak. A határon fémpezsek közé rejtve csempészte át a Kossuthtól kapott pecsétnyomót. Azt Győrben átadta Lángh megbízottjának, majd Pápára ment rokonaihoz, onnan Balatonedericsre az öccséhez, az egykori szülői otthonba, s ott

⁶⁷ HL IV/19. 1864. május 20.

⁶⁸ *Steier*, 734. o.

⁶⁹ HL IV/19. 1864. április 27.

tartózkodott december folyamán. Szilveszter napján érkezett a fővárosba, az Angol királynő Szállóba.

Már másnap kereste Lángh ügyvédet. Megállapodtak az első teendőikben s abban, hogy ezentúl az utcán, átjáróházakban fognak „véletlenül” összefutni. Lángh – Kossuth kívánsága szerint – névtelen fenyegető levelek elküldését vállalta újságoknak és olyan személyeknek, akik hajlottak az osztrákokkal való kiegyezés gondolatára. Nedeczky kevéssel ezután Kaposvárra utazott Gáspár Lajoshoz (eredetileg kaposvári ügyvéd volt, a hetvenes évek végén a város országgyűlési képviselője, a *Balpart* című rövid életű lap kiadója), s őt kérte meg, hívja fel Asbóthot Pestre. Ezt a meghívó levelet már idéztük az előzőekben; Nedeczky útiköltség címén 50 forintot tett a borítékba. Ezután visszatért Pestre. Leginkább az Úri utcai Nemzeti Körben jöhetett össze azokkal az emberekkel, akikre terveit építette, volt honvéd bajtársaival, a 49 emlékét ápoló elégedetlenekkel. Februárban Gáspár pesti lakásán létrejött találkozója Asbóthtal is, aki persze örömezt eleget tett a meghívásnak, hiszen gyaníthatta, hogy végre megismeri az összeesküvés vezérkarát, vagyis páratlanul fontos leleplezésre nyílik alkalom.

*

Első érdemi megbeszélésüket fültanúként hallgatta végig Asbóth fia, János, aki akkor másodéves technikushallgató volt Budán, és később megírta emlékezését a névtelenül kiadott, már említett családi iratgyűjteményben.⁷⁰ Apja a Vadászkiáltásban szállt meg (a mai Türr István utcában volt), nála aludt, s még az ágyban hevert, amikor reggel betoppant apjának látogatója.

„Mindaddig ismeretlen volt előttem. Magas, izmos férfi, korának virágjában, erős szenvedélyek kinyomatával, kissé hanyag tartással, de biztos fellépéssel. Atyám jól ismerhette, bizalmasan fogták kezét, és minden bevezetés nélkül jelenlétemet mentegette atyám, mondván, hogy előttem mindenről lehet beszélni... Az idegen Nedeczky István volt, és beszélt Kossuth megbízásából, és amiről beszéltek, az az ország dolga volt, a kényuralom megtörése, magyar zászló, magyar háború, háborúja a fegyvert fogó népek, háború az ország szabadságáért. Nedeczky künn járt Kossuthnál, és az ő megbízottja az országban. Múlt év ősze óta készül titokban az ország háborúja egyenesen Kossuth vezetése alatt, aki Nedeczky által intézi a dolgokat... A hadüzenet lesz a jelszó a felkelésre, mely a felső megyékben és Dunántúl, a Kunságban és a Jászságban már annyira szervezett, hogy nem csak pénz és fegyver van, hanem össze vannak írva az emberek és alakulófélben vannak a keretek is. Atyám azért van Pesten, hogy a szervezőkkel érintkezve, a felkelés megindítására készítsen tervezetet, mely elébe lesz terjesztendő Kossuthnak, aki a felkelés katonai vezényletére őt szemelte ki. De van baj is. Az «aristokraták» semmit sem akarnak tudni Kossuthról. Külön működnek, szerveznek, és a kapcsolat nélküli külön két mozgalom veszélyezteti az ügyet, megzavarja a hazafiakat, akadályozza az erők összefogását, kifejtését. Egyesülni nem akarnak, mert nem akarják Kossuthot, pedig csak Kossuth lehet a zászló. Az aristokraták feje Almásy Pál. Ez annak, amit Nedeczky beszédéből megtudtam, tényleges része. Néhány nap múlva kimentem atyámmal Káposztás-Megyerre Beniczky Lajoshoz...”

⁷⁰ Adalékok... 167. o.

A fiú – aki valószínűleg mit sem sejtett apja mocskos üzemeiről – nem emlékezik meg arról, hogy Asbóth írásos megbízást kért Nedeczkytól – no igen, bizonyítéknak kellett. Megkapta. Ez az a február 22-én kelt és az Országos Függetlenségi Bizottmány pecsétjével hitelesített felhívás, amelyet a „tábornok” elfogásakor talált iratok között már idéztünk.

Tíznapos pesti időzése alatt Asbóth tehát találkozott Nedeczkyvel, Beniczkyvel, továbbá Gáspárral, Almásyval, a párhuzamos szervezkedés minden vezető személyével, akik három héttel később valamennyien a Károly–kaszárnya foglyai voltak. Elképzelhető, milyen diadalittasan jelentette skalpvadászatának eredményeit Pálffyknak. Azon frissiben, február 28-án küldte el első beszámolóját;⁷¹ nem lehetetlen, hogy személyesen kézbesítette a helytartónak. Ez az írás nincs a vizsgálati anyagban, de ott van eredetiben az a gerillacsapatok elhelyezkedésére és kiszemelt parancsnokaira vonatkozó feljegyzés,⁷² amelynek másolatát Steier a bécsi levéltárban találta meg.⁷³ Eszerint Beniczky a felső-magyarországi gerillacsapatokat szervezi; további főbb gócpontok a Dunántúl Somogy és Zala megye, a Kunságban és a Tiszántúl lovascsapatok alakulnak. Harmincezer fegyverre számítanak a Felvidéken, ötvenezerre a többi rejtett gyülekezési helyen. Asbóth mindent elárult, amit sikerült „kiszednie” gyanútlan áldozataiból, Kossuth üzeneteit, a komité aktív tagjait („a legtevékenyebb Nedeczky István”⁷⁴), a birtokukban lévő és bizonyítékként esetleg felhasználható „bűnjeleket”. Közölte, hogy részben Bécsen, részben Belgrádon át 80 000 fegyver érkezett az országba, s további szállítmányok vannak úton. Régi bajtársai, új ismerősei kendőzés nélkül beszéltek előtte, nem feltételezték, hogy galád besúgóval van dolguk, ő meg – megjátszva az egyetértő „fegyverbarátot” – összegyűjtött minden apró információt, s rögtön tálalta is a leszámolásra készülő hatalom képviselőjének.

Már hazautaztában, Temesvárról március 2-án kelt levelében⁷⁵ közölte Pálffyval, hogy előző délután ismét járt Gáspárnál, de semmi újabbat nem tudott meg, csak annyit, hogy a komité immár „energikusan készül fellépni, miután a galíciai felkelés biztos”. Egyébként a rendőrség már eleget tud ahhoz, hogy a megfelelő lépéseket megtegye. Ezúttal is felsorolta a leginkább veszélyes személyeket, akiket nem szabadna szem elől téveszteni – és benyújtotta a „számlát”. „Úgy gondolom, közléseimmel sok magas főt megvédtem, egy nagyon vészes felkelés kitörését sikerült megelőznöm, Neked, a királynak és az egész államnak nagy szolgálatot tettem, és minden áldozatot meghoztam, ami elvárható és megkívánható volt. Remélem, a császár, az állam hálás lesz nekem, erre bizalommal számítok. Előzetesen 1000 forintot kérek, 500 forintot adósságaim kifizetésére, 500 forintot pedig a családomnak, hogy a megélhetésre valamit hagyhassak otthon, ha letartóztatásomra sor kerül. Pesti utam és ottani tartózkodásom több mint 200 forintba került, fiam után negyed évre 120 forint kosztpénzt kellett kifizetnem”. Úgy

⁷¹ *Steier*, 712. o.

⁷² HL IV/19. 1864. április 9.

⁷³ *Steier*, 729–731. o.

⁷⁴ *Adalékok...* 165. o.

⁷⁵ *Steier*, 728–729. o.

távozott tehát a fővárosból, hogy tudta, a látszat kedvéért rövidesen ő is rács mögött találja magát.

Mínthogy Almásynak is csapdát akart állítani, közvetlenül elfogása előtt, március 15-én, fia által kézbesített levélben pénzt és információkat kért tőle is.⁷⁶ Ugyanakkor értesítette „legkegyelmesebb urát”, Pálffy⁷⁷ (a keltezetlen levelet március 22-én iktatták), hogy parancsára írt Kossuthnak, Klapkának, valamint Türrnek – nyilvánvalóan az iránta táplált bizalmat kihasználva további hírek szerzése céljából. Közölte azt is, megállapodott lovag Waldegg ezredessel, hogy lecsukása után minden postáját neki kézbesítsék, ő majd továbbítja Pálffynak. Örül, hogy „hazáját nagy szerencsétlenségtől menthette meg”, „uralkodója országainak nyugalalmát megőrizhette”. Ismételten hangsúlyozza, tetteinek mozgatórugója a Pálffy iránt érzett tisztelet volt. Kéri, hogy elfogatásakor, betegségeire tekintettel, kíméletes bánásmódban legyen része. S ezek után a helytartóra bízta sorsát, akinél „biztosan a legjobb oltalomban lesz”. Aláírás: „A te hűségű szolgáló”. Március 19-én hajnalban letartóztatták.

De nem egyedül Asbóth sürgölődött hamis szándékkal a szervezkedők körül, más volt honvédtisztek is beépültek soraikba, nyitva tartották a fülüket, és siettek beárulni őket megbízóiknak. Gelich Richárd volt őrnagy például – róla már esett szó. Az emigrációról Bécsbe küldött jelentéseivel érdemelte ki a jogot, hogy bántatlanul hazatérhessen.⁷⁸ Főképp a Somogyi–Jámbor összeesküvésről szállított híreket Worafka rendőrfőnöknek. Újabbán a Vadászskürtben forgolódtott volt bajtársai társaságában, s közvetlenül a rendőrminiszternek küldte jelentéseit.⁷⁹ (Oly jól leplezte sötét múltját, hogy a kiegyezés után osztálytanácsos lett a Honvédelmi Minisztériumban, ezredes, majd tábornok.)

A másik „kaméleon” Viola Károly őrnagy volt, ugyancsak Worafka hírszerzője. Steier a tények sorával bizonyítja áruló szerepét. De mutatkozzék be inkább önmaga. Klapkának 1864. február 12-én írt levelében⁸⁰ elmondja, hogy 1861. szeptember 25-én érkezett haza az emigrációból, október 2-án elfogták. Hosszas vizsgálat után kötél általi halálra ítélték, kegyelmet kapott, 13 hónapot ült vasban Olmützben, majd amnesztiával szabadult. Azóta is „ügyünkben működik”. Kéri a tábornokot, hogy lássa el bölcs tanácsaival, „legbensőbb meggyőződése, hogy hazánk szent ügyét jobb kezekbe adni nem lehet”. Kéri továbbá véleményét a decemberi Kossuth–proklamációról, „pártoljuk-e vagy agítáljunk ellene?” Választ a következő címre vár: „Tassy Amália úrhölgynek, Váczi út 28/8 sz., belül az én nevemet; bátran írhat, mert a postán egy rokonom van, ki leveleimet felbontatlanul kezeimhez küldi”. „Ha valaki beküldetné, csak egyenesen hozzám szálljon, a fentebbi adresse szerint mindenkor található vagyok”. Utóiratként: „Türr itt Önre rágalmazó híreket terjesztet, hogy osztrák pénzzel működik, Kossuth pedig hogy örült; ha ágenseiket kitudná, igen hasznos lenne, mert képzelteti, mily

⁷⁶ Steier, 719. o.

⁷⁷ HL IV/19. 1864. április 16.

⁷⁸ Bona, Tábornokok... 158. o.

⁷⁹ Steier, 717. o.

⁸⁰ OL Klapka György iratai. R 295 10. d. 22. tétel

harczba kerül e hírek megsemmisítése”. Csupa együgyű fogás a címzett beugratására; Klapka személyét sértő provokációval remélte kiugratni a nyulat a bokorból.

Nos, ez a Viola Károly két héttel később, február 27-én megint tollat fogott,⁸¹ s ezúttal már a tárgyunkhoz szorosan kapcsolódó kérdésre kért sürgős választ; úgy látszik, csak e napokban került először kapcsolatba Nedeczkyvel. „Egy ideje itt tartózkodik bizonyos Nedeczki István – írja németül –, és egy számunkra ellenséges irány mellett agitál, nevezetesen Gál tábornok és Ön ellen... Magatartásom az illetővel szemben jelenleg már csak azért is passzív, mert előadása szerint Turinban járt, a viszonyokat pontosan ismeri, ott átfogó instrukciókat és teljhatalmat kapott, azzal dicsekszik, hogy jelentős befolyása van az itáliai kormányra”. Felvilágosítást kér róla mihez tartás végett, támogassa-e, vagy próbáljon fellépni ellene? „Ezért különösen fontos lenne tudnom, hogy az illető egyáltalán volt-e Itáliában, mennyi ideig tartózkodott ott, valóban oly nagy befolyásnak örvend-e, milyen instrukciókat kapott, milyen eszközök állnak rendelkezésére”. S végül ugyanaz a cím, mint az előző levélben: Tassy Amália.

Szemet szűrő ravaszkodás bújik meg e sorokban, alighanem a címzett is észrevette. Nedeczky – idéztük – a legnagyobb tisztelettel írt nagybátyjának Klapka tábornokról, elképzelhetetlen, hogy „ellenségesen” foglalt volna állást vele szemben. Az viszont lehetséges, hogy Gál Sándor tábornoktól elhatárolta magát, Gál ugyanis – a szabadságharcban Székelyföld katonai parancsnoka – az itáliai emigrációban önálló szervezkedésbe kezdett és teljesen elszigetelődött⁸² (elborult elmével halt meg 1866-ban). Nehéz lenne azonban felmenteni Nedeczkyt a könnyelmű fecsegés vádjá alól, meggondolatlanul teregette ki lapjait Viola Károly előtt, bár igaz, egy Olmützöt megjárt honvéd őrnagy bizalmat kelthetett benne.

Közben Nedeczky és társai gyanútlanul szőtték titkos hálójukat, egyre több embert avattak be a konspirációba, következképp egyre több besúgó settenkedett körülöttük; Worafka kopói minden lélegzetükről értesültek. Nedeczky a Vidats-féle Első Magyar Mezőgazdasági Gépgyár munkásait megnyerve megszervezte a bécsi forradalom évfordulóján, március 13-án és március 15-én a nagy visszhangot kiváltott belvárosi demonstrációkat és a budai Népszínház előadását is tüntetéssé akarta volna változtatni. Ez utóbbi akcióról az ifjú Asbóth János „koronatanúként” számol be emlékezéseiben.⁸³

„Nedeczky – írja –, akinek ismeretségére büszke voltam, és akiért tűzbe-halálba menni kész lettem volna, annyira vonzott komoly, egyenes egyénisége, optimista természete és az összeesküvés-csinálásnak őt környező varázsa, reggel felvitt angolkirálynői szállására, átadott nekem néhány tizes bankót, aztán ellátott instrukciókkal... A pénzen jegyeket kellett vásárolni a budai Népszínház aznapi előadására, azokat ki kellett osztani minél több fiatal ember közt, beavatva ezek közül az elszántságukban és gondolkodásmódjukban megbízhatókat a tervezettekbe. Molnárnak [Molnár György színigazgatónak] meg volt hagyva aznapra egy hazafias darabot – ha jól

⁸¹ OL Klapka György iratai. R 295 3. d. 10. tétel. Lehet, hogy ez a második levél nem Klapkának, hanem a Klapkát vezérének tekintő turini Kossuth-ellenes párt, az „Olasz honbeli magyar egyesület” választmányi titkárának, Schneider Antal törzsorvosnak szólt, tudniillik a levél másolata az egyesület iratai között található, s a megszólítás: „Tisztelt Barátom”, nem úgy, mint az előző levélen: „Tisztelt Tábornok!”.

⁸² Lukács: i. m. 74. o.

⁸³ Adalékok... 172–173. o.

emlékszem, Rákóczit [Szigligeti II. Rákóczi Ferenc fogsága című darabját] – adatni, és a színmű előadásra ki is volt tűzve. Alkalmas helyen nekünk közbe kellett kiáltani, és különösen követelni a Rákóczi-induló mellett Kossuth indulóját, éltetni Kossuthot, negyvenkilencet, kiabálni, hogy ma van március 15-ke, és csinálni minél több zajt és hazafias rendetlenséget... Az első baljel az volt, hogy nem a kitűzött hazafias, hanem valami ártatlan cancanos darabot adtak. Molnár esküdözött, hogy a darabot adni akarta, de a policia betiltotta, s ezt parancsolta rá”.

Erre a fiatalok közül többen eltűntek, s még többen, amikor egy szakasz katona felvonult a színház előtti téren. Csak mintegy húszan maradtak, akik elhatározták, hogy nem hagyják annyiban a dolgot, annál kevésbé, mert Nedeczky biztosította az ifjú Asbóthot, hogy a galérián ott lesz a Vidats-gyár egész kollektívája. Az első felvonásban hiába lesték az alkalmat a tüntetésre, a könnyed „cancanos” darab nem kínált apropót. Úgy döntöttek tehát, hogy a szünetben kezdenek kiáltozni. S rákezdték: „Ma március 15-e van”, „Halljuk a Kossuth-indulót!”, „Éljen negyvenkilenc!” A karzat néma maradt, a Vidats-gyáriak nem jöttek el. De a fiúk folytatták, nem törődve azzal, hogy a közönség csak bámul, a zenekar meg fortissimo játssza a kánkánt. Végül is csapatosan kivonultak a színházból.

„Még az éjjel siettem Nedeczkynek jelenteni. A Nemzeti Körben leltem a billiárd-preference mellett. Vidats gépgyárára nézve excusálta magát, a sikerrel meg volt elégedve, biztosított, hogy rögtön táviratoz Kossuthnak, és utasított, hogy másnap reggel menjek Gáspár tábornokhoz [ez tévedés, Gáspár Lajos ügyvédről lehetett szó], akitől majd új utasítást kapok. Másnap elmentem Gáspárhoz, akit addig nem láttam soha. Síró asszony jött elibém, mondva, hogy férjét éppen most elfogták. Rohantam Nedeczkyhez az Angol királynőbe. Nedeczky elfogva...”

Valóban, Nedeczkyt március 16-án hajnalban verték fel álmából és kísérték be a Károly-kaszárnyába.

*

Még aznap lezajlott első kihallgatása, miután felszólították a teljes igazság elmondására; a protokollum⁸⁴ bevezető, személyi adatokat tartalmazó részét már közzöltük. „Ad specialia” cím alatt jegyzőkönyvezték a nekiszegezett vádakra vonatkozó vallomását.

Fogalma sincs – mondta –, miért fogták el Angol királynőbeli lakásában, nem talál magyarozatot rá. Magyarországi forradalmi komitéról vagy titkos kormányról semmit sem tud, ilyen szervnek nem tagja és nem is segítője. Soha írásos vagy szóbeli felhívást nem kapott a belépésre. Ha efféle szövetség egyáltalán léteznék, akkor kétség kívül Kossuth nevét használnák fel, márpedig azzal a párttal ő nem szimpatizál. Nyíltan bevallaná, mert ő olyan ember, aki meggyőződéséért akár fel is akasztatná magát. Azt hogy ő e párttal nem rokonszenvez, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy 1849-ben, a debreceni országgyűlés (trónfosztási) határozata után le akart mondani és elégedetlenségét fejezte ki. Továbbá: 1861-ben, Molnár Károly honvéd őrnagy temetése után (június 16-án öngyilkos lett) a *Magyar Sajtó*ban (a június 29-i számban Asbóth

⁸⁴ HL IV/19. 1864. március 16.

Edével, Asbóth Lajos unokaöccsével együtt) nyilvánosan tiltakozott a búcsúztatás kihívó módja ellen. Semmilyen kapcsolata nincs volt honvédekkel. Kérdezzék meg az Angol királynőben, hogy kik járnak hozzá. Rendszerint Thaisz Elekkel (1861-ben Pest polgári rendőrségének kapitánya), Szentkirályi Móriccal (Deák-párti politikus) étkezik, s az Úri utcai Nemzeti Körben szokott tartózkodni. Azért lakik Pesten, mert Kaposváron unatkozik. Senki sem látogatja, csak Zichy Antal (1861-ben a tabi járás országgyűlési képviselője, Deák-párti publicista, író) vagy esetleg aki vidékről jön. Deák Ferenc unokaöccse lévén, nála sok embert megismert. Bemutatták Almásy Pálnak is, de nem érintkezett vele.

A forradalmi párt nézeteit soha senki nem hozta tudomására, csak annyit hallott róluk, amennyit az egész világ, tudniillik hogy ez a párt forradalom kitörésében reménykedik. Mint Deák rokona, az ő pártjának híve, ez a párt pedig minden erőszakot ellenez. Tagja a Nemzeti Körnek, amelynek semmiféle politikai célja nincsen, csupán szórakozást nyújtó egyesület, éppúgy, mint a Nemzeti Casino a Hatvani utcában. A Körben újságot olvasni, étkezni, szórakozni lehet. Számos királyi hivatalnok is tagja. Tagja Gáspár Lajos ügyvéd is, aki somogyi, s akivel ott szokott találkozni. Ismeri Asbóth volt honvéd tábornokot, néhány hete Pesten járt, vele vagy Deáknál, vagy az utcán találkozott, s csak jelentéktelen dolgokról beszélgettek.

Válótlanág hogy ő gerillacsapatok szervezésével foglalkozott volna, akár egy párt, akár egy személy megbízásából. Rágalom. Egyébként sem oly esztelen, hogy ilyen értelmetlen ideát, vagy kapcsolatot vállaljon. A közelmúltban kiragasztott proklamációkról és az egyes személyeknek küldött fenyegető levelekről csak annyit tud, mint általában mindenki, s mint amennyit a német lapok megírtak. Hazugság, hogy neki a fenyegető leveleket ismernie kellett, vagy hogy kijelentette volna, a forradalmi komiténak energikusan kell fellépnie, s ő maga halálos ítéleteket helyezett kilátásba, testvére pedig Zalában már egy századot szervezett. Állítsák szembe azzal az emberrel, aki azt meri állítani, hogy ilyet mondott volna. (Nincs nyoma annak, hogy ekkor vagy a későbbiekben szembesítésre került volna sor.) Arra, hogy volt honvédekkel semmilyen kapcsolata nincs, bizonyosság lehet, hogy még Sebes Emil pesti könyvkereskedővel (honvéd őrnagy volt, 1849-ben az I. utászászlóalj parancsnoka⁸⁵) sem érintkezik.

A további kérdésekre válaszolva Nedeczky elmondta, hogy birtoka jelenleg nem jövedelmez, minthogy csőd eljárás alatt áll. Befektetett tőkéje nincs, a családjától kapja, amiből él. Nővére, Botka Imréné Kéttornyúlakon, Veszprém megyében, testvére, Jenő Balatonedericsen, egy nagynénje pedig Pesten, a Szervita tér 5. szám alatt lakik. Ezek a családtagjai küldik a pénzt, amely szükségleteit fedezi. Mellesleg Somssich Pál somogyi és Kund Vince ugyancsak somogyi (fajszi) birtokos megengedte, hogy a csődügy rendezéséig hitelt vegyen fel kezességük mellett. Erről a megállapodásról mindenki tud, s ha kell, igazolhatja, hogy a hitelt már igénybe is vette.

Első nekifutásra ennyit sikerült kivenni Nedeczky Istvánból, vagyis semmit. Teljes tagadás. Nem boldogultak Nedeczky Jenővel sem. Pestre szállítása napján, első kihallgatásakor tett nyilatkozata szerint felkelés előkészítéséről, proklamációról semmit sem hallott, politikai kapcsolata nincsenek, külföldről nem kapott levelet. A nála talált

⁸⁵ Bona, Tábormokok... 291. o.

betűkészlet nem nyomtatásra, hanem asztalosmunkáinak díszítésére szolgál. Almásy Pált nagybátyjánál, Deák Ferencnél ismerte meg. Dióhéjban ennyit mondott. A többi letartóztatott első vallatása sem vezetett kézzelfogható eredményre a per megalapozásához. Az egész vád összeomlani látszott. De következett Asbóth Lajos.

*

A március 31-én felvett kihallgatási jegyzőkönyv⁸⁶ tanúsága szerint – a személyi adatait rögzítő bevezető részt már közöltük – csak úgy ömlött a szó belőle; negyvenégy oldalon feketít be mindenkit, akinek bizalmába férkőzött, aprólékos leírásokkal igyekszik hitelesíteni leleplezéseit és nem riad vissza képtelen hazugságoktól sem. Lássuk hát, de alaposabban csak a Nedeczkyre nézve terhelő kijelentéseit, a többit futtában.

Tisztában van azzal, hogy elfogatása az országban elterjedt mozgalommal függ össze. Hosszan elmeséli, hogyan kapta meg az előző év december közepén a Kossuth-párti proklamációkat; az egyiket a helytartónak küldte el, a másikat lovag Waldegg ezredesnek adta át. A hozzájuk csatolt levélben (összetéveszti a későbbi levéllel) február 1–5. közötti időpontra Pestre hívták, kérve, hogy keresse fel a Nemzeti Kört, útiköltséget postán fog kapni. Februárban ötven forint érkezett a címére Gáspár Lajostól, akit soha nem látott. Gáspár úgy tüntette fel, mintha az Emlékiratok című kötetének példányaiért küldené a pénzt, holott ő nem adott neki példányokat, csak Asbóth Mórícnak, János fiának és lugosi ismerősöknek egyet-egyet, egyet meg a Akadémiának. Feltűnt neki, hogy Gáspár nem pesti, hanem velencei címre kért választ, úgy gondolta tehát, hogy velencei lakos. Ezért oda küldte ajánlott levelét, amelyben jelezte, hogy február 20-án 11 órakor meglátogatja pesti lakását, ám ha Gáspár nem érkezne fel időben Velencéről, 11 és 2 óra között megtalálhatja őt a Vadászkerületben, ahol megszáll.

Február 20-án kereste Gáspárt a megadott pesti címen, s csak ekkor értette meg, hogy valójában ez az ő lakása. Az asszony fogadta, s mondta, hogy férje nincs otthon, de rövidesen megjön, várja meg dolgozószobájában. Kisvártatva megjelent egy fiatalember, Gáspár Lajos (negyven éves volt akkor!) bizonyos Nedeczky kíséretében, akit ő Deáknál egyszer-kétszer már látott. Nedeczky vitte a szót. Kérte, hasson oda, hogy a volt honvédek az ő (Nedeczky) parancsainak és utasításainak vessék alá magukat. Demonstrációkat terveznek, hogy a világ lássa, mennyi híve van Kossuthnak. Nedeczky felszólította, dolgozzon ki tervet gerillacsapatok szervezésére néhány kiváló honvédtiszt közreműködésével, a piemonti kormány gondoskodik majd az anyagi fedezetéről. Megkérdezte, van-e felhatalmazása Kossuthtól, mire Nedeczky közölte, személyesen járt Kossuthnál Turinban, teljhatalmat kapott tőle írásban, az azonban Zalában, a testvérénél van elásva. Pillanatnyilag azzal legalizálhatja magát, hogy tudja, Kossuth a múlt ősszel elküldte neki a fényképét. Igaz, ez a fotográfia még mindig birtokában van. Asbóth szerint Nedeczky 500 frankot kapott Kossuthtól, a piemonti kormány pedig kétféle frankkal fogja támogatni a gerillacsapatok megalakítását.

S itt jön a szavahihetőség bizonyítása. Gáspárnál az asszony és a szobalány is látta őt. A szoba, ahol tárgyaltak, a második emeleten van, négy ajtóval és két ablakkal az utcára.

⁸⁶ HL IV/19. 1864. március 31.

Az egyik ajtó mellett áll az ágy, a két ablak között írópult... és így tovább, lefestette az egész berendezést.

A beszélgetés során Nedeczky megkérdezte, mikor találkozhatnának legközelebb. Mivel János fia másnap párbajban segédkezett, vele akart maradni, azt javasolta hogy harmadnap jöjjenek össze a Vadászkürtben. Nedeczky délelőtt 10 óra tájban érkezett a megbeszélésre. Újra felszólította, tegyen meg mindent annak érdekében, hogy a honvédek neki engedelmeskedjenek. Almásy vissza akarja tartani őt a demonstrációktól és az erélyesebb fellépéstől, nem veszi tudomásul, hogy ő (Nedeczky) Kossuth igazi delegáltja, s a Kossuth által kitűzött feladatokat hajtja végre. A volt kormányzó ezekre a célokra 150 000 frankot küldött. Nedeczky Kossuth megbízásából Párizsban is járt, személyesen beszélt Napóleon császárral, aki ugyancsak hasznosnak találta a demonstrációkat. (Itt már a komikumig rugaszkodott el a fantáziája.)

Asbóth már a Gáspárnál folyt tanácskozáson jelezte, hogy ha a gerillaszervezkedés tervének elkészítésével kívánják megbízni, instrukciókat és írásos megbízást kér a Forradalmi Komitétól. Nedeczky elhozta a Vadászkürtbe a február 22-i dátummal és a Forradalmi Komité pecsétjével ellátott írást, amely nagy vonalakban felvázolta az elképzelést. Nem vállalta el rögtön a megbízást, némi gondolkodási időt kért.

Már másnap megjelent nála Lezsák Lajos (volt honvéd őrnagy), és Gáspár nevében érdeklődött, hogy elkészült-e a tervezet. A következő napon ismét Nedeczky kereste fel, átvette az iratot, de azt kívánta, hogy teljes névvel írja alá, mert ő csak „AL” szignót használt. Nedeczky végül megelégedett azzal is, és közölte, hogy a plánumot azonnal eljuttatja a kormányzónak. A Vadászkürt portása bizonyára emlékezik rá, hogy Lezsák meg Nedeczky meglátogatta, sőt a szobainasnak is látnia kellett őket. Azon a napon, amikor Lezsák jött hozzá, délután 4 óra tájban Gáspár is járt nála és siettetta a munkával, mert nagyon sürgős, mondta. Megígérte, hogy másnapra megcsinálja. Gáspár panaszkodott, hogy a volt honvédek nem akarnak engedelmeskedni, és a demonstrációkban sem hajlandók részt venni.

Február 24-én délután benézett a Vadászkürt kávéházába, ahol az egykori honvédek szokásos összejövetelüket tartották. Ott több, általa addig nem ismert személlyel ismerkedett meg: Sebes Emillel (volt honvéd őrnagy), Clementis Gáborral (volt honvéd őrnagy), Nagy Jenővel (volt honvéd ezredes). Az asztalukhoz ült, s beszélgetés közben Sebes megjegyezte, tudja, miért tartózkodik ő Pesten, de nem ajánlja, hogy Nedeczky pártjához csatlakozzék; nekik is megvan a pártjuk. Erre Asbóth intette, nem helyes ilyen témát nyilvános helyen megbeszélni, okosabb lenne, ha az ő szobájában folytatnák. Sebes és Clementis ígérték, hogy 5 órakor bekopogtatnak hozzá, de nem jöttek. Másnap reggel Sebes elnézést kért az elmaradásért, aminek az volt az oka, hogy Clementisnek a fegyverek ügyében kellett intézkednie. Arra a kérdésre, hogy mi a gond a Nedeczky-féle párttal, Sebes úgy nyilatkozott, Nedeczky parancsnokolni akar a honvédek fölött és egyébként is mihaszna ember, akivel nincs mit kezdeni. Ők az Almásy-párthoz tartoznak, annak főképp mágnások a tagjai, akik Kossuthról hallani sem akarnak, csak a nevét használják fel a gerillacsapatok verbuválásánál. Szelestyey László például Kemenesalján, Vas megyében, Salamon Lajos Székesfehérváron. Sebes tájékoztatta őt a fegyverszállítmányokról, arról, hogy Beniczky Lajos március elején Felső-Magyarországra indul átvenni a vezetést. Felszólította Sebest, hogy hangosabban beszéljen,

mert ő rosszul hall; a szomszéd szobában ugyanis lakott valaki, s szerette volna, hogy minden hang áthallatsszék.

Sebes beavatta őt az Almásy-féle szervezkedés programjába. Arra számítanak, hogy júniusban kitör a háború, Viktor Emánuel pénzzel fogja támogatni a magyarországi forradalmat. Előkészületek vannak folyamatban Oláhországban is, a magyar légiók Erdélyen át jönnének Magyarországra. Sebes szorgalmazta, hogy mielőbb keresse fel Beniczkyt Káposztásmegyeren, annál is inkább, mert remélték, hogy már januárban találkoznak, amikor az Akadémia ülést tartott. Tudniillik őt szemelték ki parancsnoknak. Ajánlkozott, hogy másnapra fiakert rendel neki Káposztásmegyerre, s reggel csakugyan megjelent a kocsival. Beniczkynél további beszervezett személyekről és a felvidéki gerillatámaszpontokról szerzett tudomást.

Február 28-án Almásy Pál inasa hozott urától meghívót az Angol királynőbe. Elment hozzá is. Ismerte már, de nem érintkeztek. Almásy említette, hogy imént távozott tőle Nedeczky, aki haszontalan ember és nem okos úton jár. Kossuthról szólva kijelentette, hogy nem az az ember, akire a mozgalmat építeni lehetne, de fel kell használni a nevét, mert anélkül a honvédek nem lennének hajlandók együttműködni. Búcsúzáskor Almásy azt mondta, küldött útján értesíti majd, amikor tevékenységét el kell kezdenie. Almásy egész viselkedése arisztokratikus volt, s ő voltaképp csak ekkor fogta fel, hogy két párt létezik, az egyik Almásy és Klapka vezetésével az arisztokráciára támaszkodik, a másik a tulajdonképpeni Kossuth-párt, s a kettő csak a látszat kedvéért fog kezdet. Végső céljuk azonban közös: a dinasztia eltávolítása. Nedeczky még arról is beszélt, hogy Napóleont kellene a trónra ültetni.

A továbbiakban Asbóth zavarosan, ide-oda csapongva adta elő, amit még fontosnak tartott. Beniczky és Sebes elbeszéléséből arra következtet, hogy a gerillaharcot még csak előkészítik, várnak a piemonti támadásra. Bizonyos Kendeffyt neveztek meg, aki majd értesíti őt a kellő időben. Somogyban Kőkényesy a megbízottjuk. Sebes szerint 80 ezer fegyver van úton Magyarországra. Az egyetértők sorában említette Podmaniczky Frigyes, Károlyi Sándor, Csáky Tivadar, Kállay Ödön, Bónis Sámuel és mások nevét. Amikor Beniczkynél járt, vele volt a fia is, de a tárgyalás idején a parkban tartózkodott. Egyébként az asszony is tanúsíthatja látogatását.

Nedeczky értésére adta, hogy kapcsolatban áll a belgrádi itáliai konzullal. Elmesélte, hogy Jókai Mór átadta Kossuth proklamációját a rendőrségnek; egyébként Jókai is kapott olyan fenyegető levelet, amilyent a *Sürgöny* szerkesztőségének küldtek. Lehet, hogy ezeket a leveleket nem maga Nedeczky fogalmazta, de tudnia kellett róluk, közreműködött elküldésükben. Győrben adták fel őket, összejátszva az ottani postahivatallal. Nedeczky a demonstrációkon résztvevőknek fejenként öt forintot fizetett, többre nem tellett neki; a mágnáspárttól nagy áldozatot vár majd a későbbiekben. Halálos ítéleteket helyezett kilátásba. Érintkezésben van a varsói titkos kormánnyal és bizonyosnak tartja, hogy rövidesen felkelés tör ki Galíciában. Testvére, Jenő, Zalában már felállított egy csapatot. Vidats János ajánlotta fel neki munkásait a demonstrációkhoz. Észrevette már, hogy a rendőrség figyel, de ő elővigyázatos; ha elfognák, egy darabka papírt sem találnak nála. Az a megbízás, amelyet ő Nedeczkytól kapott, ugyanazzal a pecséttel volt lepecsételve, mint Gáspár hozzá intézett levele.

Asbóth vallomásában ezután bukkan fel másodszer Pálffy Mór neve. Elmondta, hogy a helytartó azt az óhaját fejezte ki, írjon Almásynak és tudakolja meg tőle, hogy milyen kapcsolatai vannak Dél-Magyarországon, honnan van pénzük stb. Rögtön írt is neki, mint dezinált főparancsnok, s felvilágosítást kért arra hivatkozva, hogy Beniczkytól csupán a felső-magyarországi előkészületekről kapott információkat. Egyúttal pénzt is kért. A levelet nem adta postára, hanem fia, János vitte el személyesen március 15-én az Angol királynőbe. (A hadbíró megjegyzése a margón: „Asbóth tehát egyszersmind beugrató lenne?”) Végül a foglyok előtt személyének titokban tartását kívánta, míg e tárgyban a helytartót meg nem kérdezik. Különben kész vallomására esküt tenni és azt bárkinek a szemébe mondani.

*

A hadbíroság természetesen ellenőrizni akarta, jogosan hivatkozik-e Asbóth a helytartóra, s ezért gróf Coronini tábornagy útján kérdéssel fordult Pálffy Mórhoz. Az április 7-én kelt átiratra Pálffy április 9-én válaszolt.⁸⁷ Figyelemmel kísérte a vizsgálat minden mozzanatát, tudott tehát arról, hogy ágense teljes mértékben megfelelt elvárásainak. Elégedett lehetett, ámbar tisztában volt azzal, hogy Asbóth szóbeli előadásán kívül más bizonyítékok nincsenek, illetve vajmi keveset érnek. Meg kellett erősítenie Asbóth vádjainak hitelességét, másrészt immár idejét látta megvilágítani szerepét a hadbírák előtt, egyszóval védelmébe venni ügynökét.

Közölte Coroninival, hogy Asbóth már 1863 december második felétől értesítette őt a tudomására jutott tényekről és tervekről. Elküldte neki az ügynevezett Forradalmi Bizottság pecsétjével ellátott levelet egy vagy két proklamációval együtt, mégpedig korábban, mint ahogy azokat országszerte kifüggesztették volna, s táviratilag is megkereste őt. Mellékeli a szóban forgó dokumentumokat, kivéve a levél első oldalát, amelyet egy bizalmasának adott oda, hogy az összeesküvők között legitimálhassa magát (vajon ki lehetett az?). Továbbá: Asbóth korábban, 1863. május 23-án Pesten kelt levelében, amelyet Karlsbadba küldtek utána, feljelentést tett a Somogyi–Jámbor összeesküvés dolgában, amiről ő azonnal értesítette a rendőrminisztert, s Asbóth nem tehet arról, hogy a gyanúsítottak letartóztatására nem az ő jelentése nyomán került sor, ennek csakis (Pálffy) távolléte volt az oka. Számos egyéb levél és feljegyzés is birtokában van Asbóthtól, azokat ugyancsak elküldi, de visszavárárolag, mert a rendőrminiszternek kívánja továbbítani. (A hadbíroságnál visszatartott leveleket az előzőekben már ismertettük.)

Mindebből látható – írja Pálffy –, hogy Asbóth nem csak a folyamatban lévő ügyben érdemel különös figyelmet. Nagy szolgálatokat tett az államnak és az uralkodónak. Lojális érzelmeire jellemző legutóbbi, március 22-i levele. Ezt az embert tehát egészen rendkívüli elbánásban indokolt részesíteni. Végül hangsúlyozza, a hadbíráknak a hivatalos eljárás során messzemenően kerülni kellene mindent, ami által Asbóth most vagy a jövőben kompromittálva lehetne, s ezért kéri, hogy közlését bizalmasan kezeljék. Pálffy aláírása után Coronini megjegyzése: „Szigorúan titkos”.

⁸⁷ HL IV/19. 1864. április 9.

A hadbírótság ezután más szemmel nézett Asbóthra, becsülete azonban aligha nőtt az auditorok előtt; az árulás még a haszonélvezőkben is ellenszenvet kelt. Talán ez vagy a gyanúsítottak tiltakozása egyes képtelen rágalmak ellen s Asbóth elmeállapotára tett célzásai magyarázzák, hogy a hadbírótság meg akart győződni, épeszű tanú áll-e előtte. A városparancsnokság útján kérdést intézett a temesvári rendőrigazgatósághoz. Meglepő válasz érkezett.⁸⁸ A feltűnés nélkül folytatott nyomozás szerint a lugosi lakosság körében általános volt a vélemény, hogy Asbóth Lajos már hosszabb ideje elmebeteg. Sokan és sokszor látták, hogy a szabad mezőn, az egyik kezében kéziratot, a másikban botot vagy kardot tartva hangosan kiáltozik, vezényszavakat kiált magyar nyelven, mintha egy csapat vagy brigád élén állana, a bottal vagy a karddal hadonászik, és úgy tesz, mintha lovon ülne és körbe-körbe lovagolna. A hivatalos tudósítást a temesvári rendőrigazgató írta alá.

Bolond lett volna Asbóth? Hiányzott egy kereke? Annyi bizonyos, hogy a képzelt sereg kommandírozása, a gyalogos „lovaglás”, az efféle jelenetek sorozata súlyos mentális defektusra vall. De megkérdőjelezi-e Asbóth szavahihetőségét a tárgyalt ügyben? A hadbíróknak mindenesetre világos képe lehetett már róla, ám a tét sokkal nagyobb volt annál, semhogy vallomását egyszerűen lesöpörhették volna az asztalról.

*

Minderről a letartóztatottak persze semmit sem tudtak. De Asbóth vallomása után a kihallgatásokon feltett kérdésekből megérthették, lehetetlen, hogy ne jöttek volna rá, ki „köpött”, ki a személyüket érintő valós mozzanatok elárulója, jóllehet szembesítés nem történt. Gelich és Viola szerepe ugyan homályban maradt, annál kevésbé Asbóthé. Gondolhatták, a hadbírók már minden titkukat kiszedték belőle, elegendő bizonyíték lehet a kezükben, reménytelen a további tagadás. Változtattak tehát védekezési taktikájukon, s az őszinte beismerés szándékát mutatva igyekeztek egyes tényeket elhallgatni, vagy legalább számukra kedvezőbb formában beállítani. Így tett Nedeczky is, annál is inkább, mert tarthatott attól, hogy Asbóthon kívül a vele nem rokonszenvező Almásy-párti törzstisztek – akiknek derogált volna egy százados vezérlete alá helyezni magukat – akarva-akaratlan ugyancsak rávallhattak. Május 10-i és 18-án folytatott kihallgatását azzal kezdte, oly mély hatással volt rá a hadbírótság alapos tájékozottsága, hogy elhatározta, átfogó, feltáró vallomást tesz. Itt csak az ismertekhez képest új elemeket ragadjuk ki a terjedelmes protokollumból.⁸⁹

Először is arról beszélt, hogy az 1861-es választási mozgalmak idején egyike volt a legmérsékeltbeknek. A Kaposvárt ellene indított eljárás nem politikai okokból történt, hanem azért, mert gyűlölték őt a hivatalnokok, akiket nyíltan bírált. Nem jelöltette magát képviselőnek, ahhoz Somogyban nem lett volna elég híve, nem is ambicionálta a dolgot, mindazonáltal az országgyűlés tárgyalásait figyelemmel kísérte. Mint ahogy a somogyi honvédek demonstrációitól tartózkodott, nem vett részt a Molnár Károly temetésén rendezett tüntetésen sem, bár erre felszólították. Amikor Thaisz Elek városkapitány ellen beavatkozása miatt agitálni kezdtek és demonstrációt szerveztek, amit Neuwirth

⁸⁸ HL IV/19. 1864. június 2.

⁸⁹ Uo. 1864. május 10–18.

tábornok, a városparancsnok nem tűrt volna, ő (Nedeczky) bírta rá Thaiszt már elhatározott lemondásának visszavonására. Deák is úgy vélte, káros lenne Thaisz félreállása.

Fontosnak tartotta itt megjegyezni, hogy nincs ember, akire úgy hallgatna, mint Deákra. Deák atyailag gondoskodott róla és családjáról, de ettől függetlenül is, politikai bölcsessége, ami rendkívüli tekintélyt szerzett neki, mélyen hatott gondolkodására. Deák az 1848-as nyugtalanságtól az olaszországi hadjáratig minden eseményt előre megjósolt. Az ő állásfoglalásai motiválták fellépését a sajtóban a Thaisz leváltását követelő mozgolódás ellen, noha ez a legkevésbé sem volt népszerű hang.

Az országgyűlés feloszlata után teljesen visszavonultan élt. Vagyonát csődeljárás alá vonták, s bár voltak urak, akik a terheket átvállalták volna, a hitelezők megmakacsolták magukat, s olyan követeléseket támasztottak, amelyeket nem lehetett teljesíteni. Ekkor gondolt arra, hogy talán engedékenyebbek lesznek, ha ő egy időre külföldre távozik – közben megegyezhetnek egymással. Úgy képzelte, ha rendeződik az ügy, hazatér hozzátartozói körébe, s nem szakad el végleg a hazájától, hiszen mások is hazatértek már az itáliai magyar légióból. A Bécs – Salzburg – Drezda – Lipcse – Strasbourg útvonalon utazott Párizsba, ahová 1863 szeptember elején érkezett meg. Megkereste rokonát, nemeskéri Kiss Miklóst, aki le akarta beszélni a légióba való belépés tervéről, de ismételt kívánságára mégis ajánlólevelet szerzett számára az akkor éppen Párizsban tartózkodó Klapkától Földváryhoz, a magyar légió parancsnokához. Mellesleg Klapka – és Turinban más személyek is, akik jól ismerték a légió viszonyait – el akarták téríteni a szándékától.

Kossuth egyetértett ugyan felvételi kérelmével, de jelezte, hogy pillanatnyilag éppen zárlat van, várni kell a megfelelő időpontra. Mindketten elmondták véleményüket a magyarországi helyzetről és a várható jövőről. Időközben értesítést kapott hazulról, hogy felesége, akire a gyerekek nevelését morális okokból nem akarta rábízni, magához vette őket, ezért elhatározta, hogy feladja légiós tervét, és hazautazik. Csak az útiköltség összegyűjtéséig kellett várakoznia. Kossuthnál tett újabb látogatásakor – ez november 10. körül lehetett – közölte hazautazási szándékát. Közben vizitkártyát hoztak Kossuthnak, aki rögtön fogadta is az illető urat. Az íróasztalon egy csomag volt az ismert proklamációkból, s néhány példány szétszórtan. Franciául beszélgettek. Kossuth átadta a csomagot, majd száz bankókat és egy címet is átnyújtott látogatójának. Később (Nedeczky) újra találkozott Kossuthnál ezzel a férfival, aki jelentette, hogy a pénz is meg a proklamációk is rendesen megérkeztek Velencén (Venezián) át Pestre.

Más alkalommal Kossuth azt a véleményét fejtette ki előtte, hogy csak forradalommal lehet az országot megmenteni a teljes bekebelezéstől. Ő ellentmondott, szerinte nem lehet forradalom, míg Deák nem áll mellé, márpedig ő legfeljebb passzivitást tanácsol mindenkinek. Ha sikerülne is eltávolítani a Habsburg-dinasztiát, más dinasztia megválasztása lehetetlen. Kossuth megkérdezte, hajlandó volna-e a forradalomban közreműködni, ha az országgyűlést nem hívják össze, s ha a kiegyezés semmiképp nem jön létre; erre igennel válaszolt. Kossuth Lángh Ignác ügyvéd személyében jelölte meg teljhatalmú megbízottját Pesten, kivéve a katonai természetű ügyeket. Neki küldte a proklamációkat is, neki kell továbbá fenyegető leveleket küldeni

különösen azoknak a szerkesztőségeknek, amelyek a kiegyezés mellett törnek lándzsát. Azt kívánta, hogy Lángh őrizze a Forradalmi Komité pecsétjét, amelyet neki (Nedeczkynek) kellett hazahoznia. Miután Kossuth már sürgette indulását, november 20-án útra is kelt.

Kossuth intette, ne utazzék egyenesen Pestre, mert a rendőrség bizonyosan figyelni fogja; tehát Salzburgból írt Lánghnak, hogy Győrben a Fehér Hajó Szállóban várja őt. Lángh nem személyesen érkezett, maga helyett meghatalmazottját küldte, akinek ő átadta a pecsétet és Kossuth instrukcióit a figyelmeztető levelek dolgában. Lángh megüzente, hogy csak minden második–harmadik napon fognak majd találkozni Pesten, a Warenhofban vagy a Károlyi-háznál, de úgy, mintha nem ismernék egymást. A közvetítő valamivel kisebb volt, mint ő, zsidó, barna hajjal és bajusszal, szemüveggel, körülbelül harminc éves lehetett, németül beszélt. (Nedeczky) Győrből Pápara ment, ott töltött néhány napot a nővérénél, majd Edericsre utazott a testvéréhez.

December végén a fővárosba jött, mert január elsején instrukciókat várt Kossuthtól. Egy számára ismeretlen úr kereste meg, magas férfi, olyan magas, mint ő, 35 év körüli, német ruhában. Kossuth meghatalmazottjaként mutatkozott be, idegen akcentussal beszélt németül. Javasolta, hogy az utcán beszélgessenek. Mintha látta volna fényképét Kossuthnál. Elmondta, hogy a kormányzó, mihelyt lehet, szeretné megkapni a gerillaszervezkedés költségtervezetét, mire ő megígérte, hogy beszél ez ügyben Asbóth tábornokkal és másokkal. Kossuth ugyanis a lelkére kötötte, hogy nyerve meg Asbóthot, akit ő csak fényképről ismert. Nem sokkal később Lánghgal is találkozott az utcán. Csak néhány szót váltottak, s megállapodtak, hogy ki-ki intézi a maga dolgát. Gáspár Lajos ügyvéddel – akit évek óta ismer, hiszen rábízta pénzügyeit – a Nemzeti Körben jött össze. Jó magyarnak tartotta. Forradalmi tevékenységre azonban nem vállalkozott, mert – mint mondta – felesége és gyermekei vannak. Gyakran meglátogatta őt (Gáspárt), s egy ilyen alkalommal kérte meg, hogy írjon Asbóthnak. Ő (Nedeczky) diktálta a meghívást. Útiköltséggént ötven forintot is mellékelte hozzá. Azután Gáspár lakásában találkoztak először.

Asbóthnak valószínűleg fogalma sem volt arról, hogy miért hívták Pestre, s ő akkor nem is mondott neki semmi jelentőset, különben nem lett volna szükség újabb tárgyalásra a Vadászúrtban. Ott már hosszabban beszélgettek, s megkérte a tábornokot, készítsen tervezet gerillacsapatok alakítására. Asbóth közelebbi útbaigazítást kért. (Nedeczkynek) Lánghhoz kellett fordulnia, akit a Warenhofban cigarettacsere közben informált, s miután megkapta a tájékoztatást, azonnal továbbította Asbóthnak, aki ígérte, hogy pár napon belül elkészül a munkával. Gáspárt kérte meg azután, hogy érdeklődjék Asbóthnál, kész-e a tervezet. Gáspár Lezsákot bízta meg az újabb érdeklődéssel. Végül is Asbóth megcsinálta a plánumot, nevének kezdőbetűivel írta alá, s közölte, hogy kétféle frankra becsüli a szükséges fedezetet. (Nedeczky) március 1-én átadta az írást Kossuth egy küldöttének, aki azonban nem az általa már megismert személy volt, hanem egy magas, fekete hajú úr, vágott bajusszal; németül beszélt. Rácnak (szerbnek) nézte. Az Angol királynőben adta át neki az iratot, különösebb üzenet nélkül. Már megírta ugyanis Kossuthnak, hogy kétféle frankra lenne szükség a terv végrehajtásához, s ha március 15-ig nem tudná előteremteni a pénzt, le kell tenni az egész akcióról, miként ezt személyesen is megmondta a kormányszónak.

Voltaképp Asbóthtól tudta meg, hogy egy másik párt is létezik, amely ugyancsak forradalmat akar kirobbantani, s Beniczky az egyik vezetője. Őt Deák köréből ismerte, s gondolta, nem elégszik meg Asbóth információjával, vele is érintkezésbe lép. Szerette volna elérni, hogy Beniczky összefogja a két csoportot. Beniczky meg is ígérte, hogy beszél barátaival, de többé nem találkoztak.

Lánghot Kossuth informálta, hogy fegyvereket fog küldeni és raktárakról is gondoskodik. Ez döntő kérdés volt, hiszen ő (Nedeczky) nem akart volna hazárdjátékba belemenni, Kossuthnak is megmondta, hogy csak kellően előkészített mozgalomban vállal szerepet. Az országon kívül – Kossuth szerint – negyvenezer emigráns támogatja a felkelést; Kossuth mutatott neki egy díszes kiállítású kötetet, amely híveinek névsorát tartalmazza sifírozott formában. Ami a gerillacsapatok szervezését illeti, ez még nem kezdődött el, de a forradalom kitöréséhez nincs is szükség gerillákra; ha vannak fegyverek, a honvédeknek csak annyit kell mondani: fel Ausztria ellen! Nem emlékszik pontosan, hogy a nagykanizsai fegyverraktárról Beniczkytól vagy Asbóthtól hallott-e.

Vidats Jánossal az utóbbi időben többször összejött. Ő a sok zaklatás miatt teljesen elfordult a politikától. Almásyval is találkozott néhányszor, többnyire nagybátyjánál, Deáknál, de közelebbi kapcsolat nem volt közöttük. Sebes Emillel sem érintkezett. Szelestyey László (író, költő, korábban a *Szépirodalmi Közlöny* szerkesztője, 1861-ben képviselő) a rokona, de őt sem tájékoztatta missziójáról. Testvérét, Nedeczky Jenőt illetően pedig hangsúlyozza, beteg ember, semmit sem tudhat küldetéséről, politikailag feltétlenül Deák odaadó híve.

A továbbiakban elmondta, Turinban megkérdezték, nem akarna-e belépni a szabadkőművesek közé, s miután Klapka véleményét is kikérte, igent mondott. Páholytag lett, esküt kellett tennie, hogy semmilyen politikai ügybe nem keveredik, s hatvan frank felvételi díjat fizetett. Néhány ismert személlyel találkozott a szabadkőművesek között.

A hazai szervezkedés során mindenkivel csak a legszűkebb feladatát ismertette, nehogy egy leleplezés révén felgöngyölíthessék az összes szálát. Így történt Asbóth esetében is. Turinban Kossuthtól 2000 frankot kapott az első kiadásokra, abból küldte Asbóthnak az útiköltséget. Lehetséges, mondott olyasmit neki, hogy Kossuthtól aláírt megbízólevele a testvérénél van elrejtve. Egyébként csak a legfontosabb dolgokról tájékoztatta, biztosan nem szólt a piemonti kormánytól remélt támogatásról. Nem informálta a demonstrációkról sem, csak általánosságban.

Az országban működő forradalmi bizottság küldhette szét a fenyegető leveleket és a november 24-i keltezésű proklamációkat is; a lefogások után a bizottság feltehetőleg felújította tevékenységét. A kaposvári kaszinóban hallott először a bizottságról, s tud arról, hogy Párizsban is létezik hasonló szerv. Kossuth, aki Turinban a Via Alberti 32–34-ben lakik, megígérte, hogy 80 000 frankot fog küldeni a mozgalom anyagi fedezetéül, pénz azonban még nem érkezett. A Beniczkyvel folytatott beszélgetésről legfeljebb még annyit mondhat, hogy a Kossuthtól várt összegből juttatni akart neki fegyverek beszerzésére. Miután az eddigiekben minden tetteről beszámolt, és semmit nem hallgatott el, az ellene esetleg elhangzott egyéb vádak mind hamisak vagy eltúloztak. Eddig a május 10-i jegyzőkönyv.

Május 18-án délután 5 órakor ismét kihallgatói elé vezették, s kérdéseikre a következőket válaszolta. Valóban mondta Gáspárnak, olyasmit fog csinálni, amiből a világ megtudja, hogy az országban elégedetlenség uralkodik, nem emlékszik azonban arra, hogy a demonstrációkról is szót váltottak volna. Vidatsnak viszont említést tett róluk, de ő kereken megtagadta az együttműködést. Gáspárral mégis elküldött neki 200 forintot, Vidats azonban nem fogadta el. Néhány nappal március 15. előtt beszélt az ifjú Asbóthtal, bízatta, vegyen részt a tüntetések rendezésében, s erre a célra 50 forintot küldött neki Gáspár által, de arról nem tud, hogy a fiú kik között osztotta szét a pénzt, nevekre nem emlékezik. Itt zárul a protokollum.

*

Június 16-án még egy bekezdésnyi záradékot fűztek hozzá. Eszerint egy női kéztől származó levelet mutattak fel neki, mire ő kijelentette, fogalma sincs, ki írhatta a szerelmes sorokat, kit takarhat a C.G. monogram, a kézírást nem ismeri fel, a feladás helyén, Marcaliban már régóta nem járt, nem tudja, ki írhatott neki onnan. Ennyi a jegyzőkönyv toldaléka.

Különös közjátékról tanúskodik ez a rövid passzus. A vizsgálati anyagban elfekszik a kritikus, dátum nélküli, német nyelvű levél,⁹⁰ szerelmes ömlengés C.G. aláírással. Június 14-én adták postára Marcaliban. „Szeretett Istvánom! – így az ismeretlen. – Hetek óta az a gondolat foglalkoztat, hogy írok neked, legalább írok, holott, szerelmem, látni szeretnék, beszélni veled, megcsókolni. Ó, Istenem! Ha tudnád, hogy mennyit szenvedek! Bár csak melletted lehetnék... Eddig attól tartottam, hogy leveletem nem adják át neked, most azonban úgy érzem, megengedik, hogy írok. De ha megengedik is, hogy tudnám szavakba önteni szívem érzelmeit. Hogy vagy, szívem szerelme, egészséges vagy? Borzasztó, hogy már három hónapja nem hallok rólad... Minden jól, drága szerelmem, bízom a Jóistenben, hogy meghallgatja imámat, és rövidesen magamhoz ölelhetlek. A téged örökké szerető C. G.”

Átlátszó hamisítvány, bár írója körmönfont igyekezett lenni a hitelesség látszatának megóvása végett. A „C. G.” ugyanis Constance Gaál, vagyis Nedeczkyne monogramja, Marcali pedig Boronkó szomszédságában fekszik, ahol az asszony apja volt a földesúr, s az utolsó posta Marcali. Nem lehetetlen, hogy Gaál Constance ez időben a szülői házban talált menedéket. Csakhogy a hamisító nem sejtette, a hadbírószág már tudja, hogy Nedeczkyék válófélben vannak, holmi szirupos szerelmi vallomás tehát nem származhat az asszonytól. Nagy naivitás volt feltételezni, hogy a levelet nem bontják fel, s ha felbontják, nem veszik észre, hogy a boríték belsejébe ragasztva egy cédulát rejtettek el. Azt nem mutatták meg Nedeczkynek, kihallgatói ekkor még csak a levélíró felől faggatták, remélve, hogy kerülő úton könnyebben lépre csalhatják.

Az ügyetlenül elrejtett, magyar nyelvű üzenet: „Uram! Lángh meghalt, de utódot hagyott magának, az elszakadt fonál összekötöttet ismét. Kormányzó úr elismerését nyilvánítja önök buzgalmaért, habár az ügyet ért csapás az önök erélytelen... [olvashatatlan szó] róható fel, de főleg a megátalkodott kibékülési... [olvashatatlan szó]. Hinni akarjuk, hogy ön kijózanodott már kibékülési ábrándjaiból, persze, elég későn.

⁹⁰ HL IV/19. 1864. június 16.

Bár láthatnók önt mielőbb köztünk, felhasználandó az ön tehetségeit, mikkel Somogyban 861-ben oly sokszor hiúsítá meg törekvéseinket. Remélni akarjuk, hogy önt rövid idő alatt sorunkban a határozott cselekvés pártján találándjuk, s többé nem fog habozni honfűi kötelességének teljesítésében. Az ég áldja meg önt, szabadítsa meg börtönéből, s hozza közénk”. Alul az Országos Függetlenségi Bizottmány körpecsétje.

A meglehetősen primitív kézírású feladó aligha gondolta, hogy ezzel az üzenettel Nedeczky vallomását támasztja alá 1861. évi szerepléséről. A figyelmeztetés mindenestre elkésett, ha Nedeczky egyáltalán megkapta volna; így csak a hadbírákat informálta arról, hogy Somogyban és talán másutt is még izzik a parázs: valaki használja a bizottmány pecsétjét, amelynek pedig Lánghnál kellett volna lennie. Nem volt nála, amikor öngyilkossága után átkutatták a lakását. A letartóztatásokról hallva ugyanis föbe lőtte magát, mert sejtette, hogy árulás történt, s kiderül, hogy tőle származnak az újságoknak és egyes személyeknek küldött fenyegető levelek.

*

Coronini táborszernagy június 26-án jelentést küldött az udvarnak, személy szerint gróf Franz Crenneville tábornoknak, a császár főhadsegédjének, valamint a hadügyminisztériumnak a vizsgálat eddigi eredményeiről.⁹¹ Precíz összefoglaló a jegyzőkönyvekből. Főszereplője Nedeczky István. Leírja Nedeczky külföldi utazását, turini látogatásait Kossuthnál, megbízatását, hazaérkezését, találkozásait Lánghgal, Asbóthtal, Gáspárral, az Almásy-pártiakkal, beszámol az országba érkezett fegyverszállítmányokról, a demonstrációkról stb. Megállapítja végül, hogy 1849. április 14. szellemében, Kossuthal az élen, fegyveres felkelés volt előkészületben, amely az osztrák császárság államszövetségéből való kiszakadást célozta, s ezzel kimerítette a katonai büntető törvénykönyv 339. paragrafusában meghatározott hazaárulás büntetét. Coronini a vizsgálati iratok alapján elsörendű vádlotként Nedeczkyt jelölte meg, társait pedig a következő sorrendben: Beniczky Lajos, Almásy Pál, Sebes Emil, Szelestyey László, Clementis Gábor, Gáspár Lajos és a többiek.

Érdekes, hogy ebben a terjedelmes felterjesztésben nem emlékezik meg arról, hogy június 7-én – három nappal korábbi hadbírói javaslatra – jogi bizonyítékok hiányában engedélyezte két gyanúsított elleni vizsgálat felfüggesztését és azonnali szabadlábra helyezésüket.⁹² Hallgat Coronini arról is, hogy ez utóbbi átiratában figyelmeztette a hadbírótságot: a törvény teljes büntetlenséget biztosít Asbóth Lajosnak, elzárását meg lehetne szüntetni, mégis, a törvény által garantált titkosságra tekintettel, beleegyezése esetén, látszólagos fogságban tartandó. Mindez hiányzik az összefoglalóból. Viszont szó esik a végén négy személy – Horváth János, Salamon Lajos, Máriássy Albert és Nedeczky Jenő – szabadon bocsátásáról, miután a vizsgálat nem tudta bizonyítékokkal alátámasztani a hazaárulás gyanúját.

Nedeczky Jenő tehát június utolsó napjaiban kiszabadult a Károly-kaszárnya zárkájából, Bertalan Lajos szántói főbíró és Asbóth Lajos rágalmi nem igazolódtak, noha kiterjedt nyomozás folyt ellene Edericsen, Keszthelyen, Nagykanizsán. A

⁹¹ Steier, 733–744. o.

⁹² HL IV/19. 1864. június 7.

Keszthelyen állomásozó 4. dzsidas ezred három tisztje például parancsot kapott, hogy ellenőrizze a postahivatalban a Nedeczky Jenő címére érkezett csomagokat. Jegyzőkönyvben⁹³ rögzítették, hogy az egyiknek 5, a másiknak 10, a harmadiknak 22 forint az értéke – nevetségessé vált a feltételezés, hogy fegyvert tartalmazhatnak. A nagykanizsai városparancsnokságon kihallgatták annak a kanizsai vendéglőnek a pincéreit, ahol Nedeczky gyakran megfordult.⁹⁴ Hiába, semmi árulkodó nyom; volt, aki összetévesztette a két testvért. Nedeczky Jenő tehát hazatérhetett otthonába, s a *Zala–Somogyi Közlöny* augusztus 10-i balatonfüredi tudósításában tüntetőleg kiemelte, hogy az Anna-bálon már ő is ott volt a táncosok között.

Steier szerint⁹⁵ a haditörvénszék július 12-én (nyugdíjazási iratai szerint július 20-án) bocsátotta el Asbóthot „önkéntes” fogságából, aki még aznap felvett a helytartóságon 300 forintot. Pálffyhoz intézett levelében pedig szubvenciójának felemelését kérte. Hazamehetett Lugosra jól megszolgált bérével, de tán mardosó lelkiismerettel, ha ugyan volt lelkiismerete, miközben elárult egykori bajtársai, áldozatai tovább sínylődtek a fogságban, a vádak terhe alatt sorsukon tépelődve.

*

E napokban a másik főbenjáró ügyben, a Somogyi–Jámbor perben megszületett a súlyos ítélet – 12 személyt 20–5 évi várfogságra ítélték –, az Almásy–Nedeczky csoport elleni eljárás azonban még a féldíon sem jutott túl. Coronini gróf említett jelentését azzal zárta, hogy még körülbelül három hónapra van szükség a vizsgálat befejezéséhez (valójában jóval hosszabb ideig tartott). Folyt tehát a szétfutó szálak összecsomózása, a szabadlábon lévő „cinkosok” utáni hajtóvadászat, a letartóztatottak vallomásának ellenőrzése. Nedeczky Istvánnal sem végeztek még. Július 20-án beidéztek tanúként Asbóth Lajos 19 éves fiát, Jánost – említettük, a budai Politechnikum hallgatója volt –, hogy tanúskodjék Nedeczky ellen; nem apja sötét mesterkedései felől faggatták.

A jegyzőkönyv szerint⁹⁶ Újév napján ismerte meg Nedeczkyt, amikor Deák Ferenchez ment jókívánságait kifejezni. Egyszer az utcán találkoztak, Nedeczkynek akkor semmilyen különös közlendője nem volt. Amikor apja Pesten járt, Nedeczky is felkereste, ő (János) azonban még aludt az érkezésekor, csak felébredve vette észre a jelenlétét. Így nem mindent hallott, amit Nedeczky az apjának mondott. Emlékszik, elmesélte, hogy nemrég külföldön járt, látta Napóleon császárt és Kossuthot. Egy héttel március 15. előtt felhívására meglátogatta őt az Angol királynőben. Nedeczky ekkor arról beszélt, hogy országszerte demonstrációk lesznek és kérdezte, részt venne-e azok szervezésében. A budai Népszínház előadását kellett „Éljen Kossuth!” felkiáltásokkal megzavarni, de kerülve bármiféle konfliktust. Minthogy ez Kossuth kívánsága volt, „akit én mindenek fölött becsülök, mert hazánkat megszabadította”, vállalkozott a dologra, s 30–40 forintot kapott színházjegyek vásárlására barátainak, akiket azonban nem kíván megnevezni. Ő kezdte a kiáltozást, s a többiek csatlakoztak hozzá. Azután

⁹³ Uo. 1864. április 20.

⁹⁴ HL IV/19. 1864. május 4.

⁹⁵ *Steier*, 723. o.

⁹⁶ HL IV/19. 1864. július 20.

elment Nedeczkyhez jelenteni a történetet. Megkérdezték, milyen további tüntetések tervéről tud; erre csak annyit felelt, hogy Nedeczky jelezte, ha ismét szükség lesz órá, majd értesíti. Nedeczky nem mindjárt adta oda neki a pénzt, ígérte, hogy elküldi, de miután az előadás napjáig nem kapta meg, délután maga ment el érte. Tagadta, hogy Gáspár Lajos útján is kapott volna pénzt, másvalakiről lehet szó.

Megjegyzendő, Asbóth János saját leírása⁹⁷ az esetről elég jól összevág a jegyzőkönyvvel. „Senki sem ment büszkébben törvényszék elé, mint én – írta. – El voltam határozva kerekén nyilvánítani érzületemet, nem titkolni semmit, ami magamat illet, de megtagadni minden választ, ami másokra vonatkozik. Kérdezve, miért rendeztem a budai színházi demonstrációt, azt feleltem, hogy mivel tudtam, hogy Kossuth kívánja. – Hát ön mindent megtesz, amit Kossuth kíván? – Mindent... Következtek atyai tanácsok, fenyegetések, végül pedig a protocollum bezárása azzal, hogy itt fogok maradni a Károly kaszármájában, míg meg nem tetszik mondanom a neveket” (a demonstrációban részt vett barátokét). Átkísérték az őrszobába, ott várakozott egy ideig, majd ismét az auditor elé vezették, aki újabb atyai tanácsok és fenyegetések után hazaküldte, mondván, legyen készen arra, hogy bármikor ismét idézést kaphat.

Ebből a vallomásból még nem következik, hogy a fiú semmit sem tudott apja viselt dolgairól. Feltűnő bátorságát lehet ifjonti hősködésnek is felfogni, de az is lehetséges, hogy önérzetes fellépése és ennek minden következmény nélküli tudomásul vétele kitervelt színjáték volt Asbóth Lajos szégyenletes „titkának” leplezésére – a fiú csak rajongjon Kossuthért! Bizonyíték híján nem kívánunk ebbe a lélektani rejtélybe belebonyolódni. A lényeg az, hogy Asbóth Jánost többé nem idézték be.

Nedeczky vizsgálóbírói azonban nem érték be ennyivel, jóllehet sorstársai és saját vallomásából már kikerekedett egész „bűnlajstroma”. Kihallgatták az Angol királynő portásait, szobainasait és felszolgálóit is, a szállónak jelentenie kellett, hogy Nedeczky mikor szállt meg ott 1863 novembere és 1864. március 16. között. Kiderült, hogy neve egyetlen egyszer sem fordul elő a vendégkönyvben,⁹⁸ a magyarázkodás szerint a nappali portás, akinek a vendégkönyvet vezetnie kellett, nem ismerte közelebbről Nedeczkyt. De hogy többször ott lakott, ez bizonyos, az éjjeli portás igazolja. Egyébként 1863. december 5–7. között Nedeczky *János* székesfehérvári földbirtokos volt az inkriminált 27-es szoba vendége, december 15–17-én Nedeczky *Ferenc* székesfehérvári földbirtokos a 20-as szobában, 1864. január 1–28. között a 25-ös szobában lakott. Nedeczky *László* földbirtokos Somogyból, egy keresztnév nélkül bejegyzett Nedeczky ugyancsak Somogyból volt vendég a szóban forgó időben. Február 18–22-én egy Nedeczky *I.* (sic) nevű földbirtokos Székesfehérvárról a 77-es szobát lakta. A jelentés gyanítja, hogy a február 16–március 16. között bejegyzett Nedeczky *János* sümegi földbirtokos lehet azonos Nedeczky Istvánnal, minthogy abban a 27-es szobában lakott, ahol március 16-án hajnalban Nedeczky Istvánt letartóztatták. A portás hanyagsága meghiusította az időpontok felderítését, a vizsgálóbírák nem sokra mentek ezekkel az adatokkal.

⁹⁷ Adalékok... 175–178. o.

⁹⁸ HL IV/19. 1864. július 27.

Beszerezték Nedeczky katonai szolgálatának dokumentumait is, és írásbeli vallomástételre szólították fel Harczi Károly Győr megyei másodalispánt, akiről megtudták, hogy ismeri Nedeczkyt. Igen, megismerte,⁹⁹ amikor 1854–1856 között a pápai törvényszéken dolgozott, s Nedeczky gyakran fordult meg a városban bálokon és más efféle alkalmakkor, tudniillik sógoránál, Botka Imrénél lakott Kéttornyúlakon, Pápától fél órányira. Úgy emlékezik, hogy ez év (1864) elején, tavasszal látta őt Győrben, de a hónapot, napot nem tudná megjelölni. Az Olvasóegyletben, azaz a Kaszinóban vette észre. Alig egy negyed órát tartózkodott ott, nem beszélgetett senkivel, csak Nedeczky Sándor rendkívül lojális érzelmű, nyugalmazott törvényszéki tanácsossal, unokafivérével, s kávéivás közben néhány szót váltottak. Ezután átment a szemközti Fehér bárány vendéglőbe. Nedeczky Sándornak elmondta, délelőtt érkezett s még aznap délután elutazik a sógorához, akinél gyermekei voltak elhelyezve. Ő nem beszélt Nedeczkyvel, nem tudja, miért érkezett Győrbe, s arról sem tud semmit, hogy miféle kapcsolatban állhatott a hadbírótság által jelzett felkelési tervvel – írta nyilatkozatában a Győr megyei másodalispán.

Ez a próbálkozás is vakvágánynak bizonyult. De hiszen elég bizonyíték és tanúvallomás volt már a hadbírótság birtokában ahhoz, hogy a „hazaárulás” vészjóslo vádját megalapozza.

*

Szeptember 29-én kezdődött Nedeczky újabb, a kritikus részleteket firtató kihallgatása („Articuliertes Verhör”), folytatódott másnap és harmadnap, s még október 29-én is csatoltak kiegészítést a jegyzőkönyvhöz.¹⁰⁰ Két hadnagy, két főhadnagy, két százados előtt folyt a kihallgatás, Franz von Bfzenina alezredes elnökletével, Freyberger hadbíró őrnagy, az egész vizsgálat irányítója jelenlétében. A negyven oldalra terjedő irat 72 kérdést és választ tartalmaz.

Nedeczky azzal kezdte, hogy hosszú idő telt el az előző vallomástétele óta, nem emlékezik pontosan minden apró mozzanatra, mindenesetre akkor a tiszta igazságot mondta, s ha netán csekély eltéréseket fedeznének fel korábbi előadásához képest, írják azokat emlékezetének rovására. Ezután Kossuth nézeteiről és instrukcióiról faggatták. Ekkor említette először, hogy Kossuth elképzelése szerint ez évi március elsejével kellett volna működésbe hozni a forradalom gépezetét, 1849. április 14. szellemében elindítani a felkelést az ország függetlenségének visszaszerzésére. Kapcsolatai és levelezése révén biztos volt abban, hogy a lakosság mellé áll. Jelezte, gondoskodott arról, hogy intő („fenyegető”) levelek bírják jobb belátásra a kiegyezés mellett kardoskodó újságokat. Továbbá hogy megbízást adott demonstrációk szervezésére, de nem neki (Nedeczkynek), hanem a polgári vonalat kézben tartó Lángh Ignác ügyvédnek, aki azonban órá hagyta ezt a munkát, mondván, nincs ideje és kedve hozzá. Lángh volt az, aki a Vidats-gyár munkásainak beszerzésére biztatta. Kossuth beszélt neki a lengyel forradalomról, a magyarországi és a velencei felkelés egyidejű kitöréséről, arról, hogy Angliából és Amerikából pénzt vár, pár millióra számít, s a francia és a piemonti

⁹⁹ Uo. 1864. augusztus 23.

¹⁰⁰ HL IV/19. 1864. szeptember 29.

kormányok anyagi támogatását is reméli; Garibaldi és Mazzini ugyancsak a pártján áll. Fegyvereket ígért a forradalomhoz.

Arra a kérdésre, hogy az elmondottak érdekében mit tett, Nedeczky előadta: miután elhatározta, hogy hazatér Turinból, Kossuth rábízta a Függetlenségi Bizottmány pecsétjét azzal, hogy adja át Lánghnak. Ő maga azt a feladatot kapta, hogy alakítson bizottságot, amely a fegyveres felkelés tervét kidolgozza, s tartson kapcsolatot Lánghgal, aki minden nem katonai jellegű előkészületért felelős. Kossuth megmutatta neki Asbóthnak egy levelét, ezért jutott arra a gondolatra, hogy érintkezésbe lép vele; Gáspár ügyvéd volt a segítségére. Asbóth elkészítette a gerillacsapatok felállításának tervét, s ő azt azonnal elküldte Kossuthnak. Megkereste Beniczky Lajost is, akinek a szlovákok között nagy a befolyása, s Kossuthra hivatkozva közreműködését kérte. Beniczky saját barátaival akart beszélni, mielőtt véleményt nyilvánít.

A szeptember 30-i folytatólagos kihallgatáson Nedeczkynek a fejére olvasták, hogy az előző év szeptember végén levelet írt Turinból Gáspárnak, s abban proklamációk nyomtatására és tüntetések szervezésére szólította fel, tehát már korábban akcióba lépett Kossuth terveinek megvalósítására, mint állította. Nedeczky tagadta a szerzőséget. Lehetséges, hogy a nála megfordult légiós tisztek közül írta valaki a levelet, s használta fel az ő nevének kezdőbetűjét, meg a pecsétgyűrűjét. Semmi oka nem lett volna, hogy Gáspárnak szóló sorait ne írja alá teljes névvel. A kézírás hasonlóságához nem tud mit mondani. Megjegyezte azonban, hogy a proklamációk kétségen kívül külföldön készültek, semmi értelme nem lett volna evégett Gáspárhoz fordulni. Külföldön nem gond a nyomtatás, könnyebb a nyomtatványok hazaküldése is, mint itthon nyomdát találni és a titkot megőrizni. Mellesleg a levél kelte idején még egyáltalán nem ismerte Kossuth nézeteit, hiszen éppen csak jelentkezett nála.

A kihallgatók a továbbiakban Asbóthtal való kapcsolatát kezdték firtatni és meggyanúsították azzal, hogy ő írta volna neki múlt év decemberében a proklamációkhoz csatolt levelet, amely Pestre hívta a február 1–5. közötti időben. Nedeczky semmit sem tudott erről a meghívásról, bevallaná – mondta – ,ha tőle származnék, hiszen bevallotta, hogy útiköltséget küldött Asbóthnak, s együttműködésre kérte fel. Tagadta azt is, hogy Asbóthon kívül más neves katonai személyekhez fordult volna.

15. kérdés: A jelentések szerint Kossuthnak két üteg is a rendelkezésére áll.

Válasz: Ez mese. Az itáliai magyar légióknak van ugyan két ütege, de azok, Garibaldi ajándékaként, magántulajdonban vannak.

16. kérdés: Kossuth állítólag 80 000 fegyver fölött diszponál, egy részüket Nagykanizsán, Vácott és úton Magyarország felé Tirolban lefoglalták. Hallott ön erről?

Válasz: Nem hiszem, hogy ezek a fegyverek Kossuthtól jönnének, nekem ugyanis azt mondta, ha fegyvereket küld, avizálni fogja, én azonban semmilyen értesítést nem kaptam. De különben is, a fegyverek beküldésére túl rövid lett volna az idő, mivel a szükségletet csak azután hozhattam Kossuth tudomására, hogy Asbóth összeállította tervezetét. Asbóth talán többet mondhat ezekről a fegyverekről, mert amikor beszélgettünk, említette, hogy az országban már vannak fegyverek, mire én megjegyeztem, nem valószínű, hogy a kítűzött célra akár csak egy pisztoly is lenne valahol.

18. kérdés: Asbóth azt állítja, felszólította őt, hasson oda, hogy a volt honvédek feltétlenül vessék alá magukat az ön parancsainak és rendelkezéseinek.

Válasz: Ilyen segítséget nem kértem tőle.

19. kérdés: Ön azt mondta neki, azért rendez demonstrációkat, hogy a világ lássa, Kossuthnak nagy tábora van az országban.

Válasz: Közismert, hogy Kossuthnak nagy a tábora. Nem volt szükség demonstrációkat rendezni, hogy a világ megtudja, amit amúgy is tudott. Ilyesmit nem mondtam Asbóthnak.

20. kérdés: Felkérte, készítsen tervezetet gerillák szervezésére, s ha a toborzásban a volt honvédekre támaszkodnak, a piemonti kormány pénzt fog küldeni.

Válasz: Valóban felkértem a tervezet elkészítésére, valamely külföldi kormány által nyújtandó pénzbeli támogatásról azonban semmit nem mondtam. Csak azt, amit ebben a vonatkozásban Kossuth közölt, nevezetesen, hogy lesz pénz.

21. kérdés: Tudtára adta, hogy ön teljhatalmú megbízást kapott Kossuthtól írásban, amelyet Zalában a testvérénél elásott, de majd meg fogja mutatni.

Válasz: Semmiféle írásos meghatalmazásról nem beszéltem, s ilyen nincs is a birtokomban. [Itt ellentmondott a második kihallgatásakor tett nyilatkozatának.]

22. kérdés: Említette Asbóthnak, ha a gerillákat megszervezik, a piemonti kormány kész kétmillió frankot küldeni?

Válasz: Ismétlem, nem beszéltem idegen kormányról.

26. kérdés: Asbóth szerint ön elmesélte neki, hogy Kossuth megbízásából Párizsban járt, s beszélt Napóleon herceggel. [Ezúttal már nem a császárra, hanem a császár unokaöccsére céloznak.]

Válasz: Ilyet én nem mondtam. Asbóth becsapta önöket, mert azt hitte talán, hogy így könnyebben védekezhet az őt terhelő vádak ellen.

27. kérdés: Elárulta neki, hogy Jenő testvére Zalában már szervezi a gerillákat.

Válasz: Asbóth számár [sic!]. Huszonkétéves testvérem beteg ember. Egy olyan megyében, ahol épp elég volt honvédtiszt él, csak nem bízzák a szervezést egy tapasztalatlan fiatalemberrel!

29. kérdés: Ön úgy nyilatkozott Asbóthnak, hogy egyeseket rövidesen el kell tenni a láb alól, mert túl lassan mennek a dolgok.

Válasz: Nem igaz. Én forradalmár vagyok, nem gyilkos.

30. kérdés: Közölte Asbóthtal, hogy a belgrádi olasz konzulnál nyomdájuk van?

Válasz: Nem tudok erről.

31. kérdés: Elmondta Asbóthnak, hogy Jókai Mór a Kossuth-féle proklamációt átadta a rendőrségnek, s ezért ön fenyegető levelet küldött neki?

Válasz: Valahol hallottam, hogy mint szerkesztő, Jókai is kapott volna proklamációt, s miután több barátjával megbeszélte, hogy mit tegyen, átadta azt a rendőrségnek, amelynek már épp elégszer foglya volt. Csak ezt és nem mást mondhattam Asbóthnak, a fenyegető levél történetét ő költötte hozzá. Pesti tartózkodása alatt sok emberrel összejött, és öregkori emlékezetgyengülése folytán nekem tulajdonít olyasmit, amit másoktól hallott.

32. kérdés: Mondta neki, hogy Pálffy helytartónak és a Sürögny szerkesztőségének is küldött fenyegető levelet?

Válasz: Nem beszélhettem a helytartónak szóló levélről. A Sürögnynek küldött levélről pedig csak hallottam.

34. kérdés: Kijelentette, hogy a gyorsabb haladás érdekében néhány halálos ítéletet kellene kimondani.

Válasz: Ez örülség!

35. kérdés: Említette Asbóthnak, hogy kapcsolatban áll a varsói nemzeti kormányral?

Válasz: Csak annyit mondtam, hogy Kossuthnak van kapcsolata a lengyelekkel. Egyébként azután, hogy Asbóthtal a halálos ítéletekről állítólag beszéltem, letartóztatásunkig csaknem egy hónap telt el, s ez idő alatt valakinek meg kellett volna halnia, vagy halálos ítéletet kapnia, ha ilyesmire gondoltunk volna.

36. kérdés. Mindenesetre egyesek tartottak efféle támadástól, s ezt az ön számlájára írták.

Válasz: Semmit sem tudok erről.

37. kérdés: Március elején Káposztásmegyeren több fegyveres megtámadta Beniczky Lajost, s szerinte ez az incidens összefügg az önök között folyt tanácskozással.

Válasz: Ki tudja, igaz-e, amit Beniczky állít?

38. kérdés: Az eddigiekben Asbóth Lajos vallomását tártuk ön elé; mit tud az ő szavahihetősége ellen felhozni?

Válasz: Ha Asbóth vallomása nem egyezik az enyémmel, nyilatkozatát hazugságnak kell minősítenem. Lehet, hogy egyes dolgokban emlékezete megcsalja. Nincs okom bármit elhallgatni, hiszen további terhelő adatok már semmit sem nyomnának a latban.

Ezzel zárult a szeptember 30-i kihallgatás. Folytatása október 1-én következett. Megkérdezték Nedeczkyt, küldött-e valakit Asbóthhoz sürgetni a tervezetet. Igen, Gáspárt kérte meg erre, de nem emlékszik rá, hogy Gáspár hozott-e választ. Nem tudott arról, hogy az ügyben Lezsák is járt Asbóthnál. Gáspárt nem tájékoztatta mindenről, mert hazatérése utáni első találkozásuk alkalmával ő kitért az együttműködés elől, azt mondta, eladósodott, családja van, nem akar kockázatot vállalni. Sebes Lajost illetően hangsúlyozta, hogy 1861 óta nem volt vele jó viszonyban a Thaisz Elek elleni tüntetés miatt, csak egyszer találkoztak, Asbóth elutazása után, de egy szót sem váltottak a felkelésről. Nem hallott Beniczky állítólagos pártjáról, Almásy pártjáról is csak Asbóthtól értesült, ő mondta, jó lenne az erőket egy fő alatt egyesíteni. Ebben semmi szerepe nem lehetett volna Thaisz Eleknek, már csak azért sem, mert Thaisz személyes ellensége Kossuthnak. Ezek után Lángh Ignác tevékenysége került szőnyegre.

50. kérdés: A házkutatásnál semmilyen gyanús levelezést vagy egyéb dokumentumot nem találtak nála; öngyilkosságának nem csak politikai okai lehettek.

Válasz: Mielőtt agyonlőtte magát, bizonyára eltüntetett mindent, ami őt vagy másokat kompromittált volna.

51. kérdés: Mit gondoljunk arról a céduláról, amelyet a vizsgálat idején küldtek önnek, s amely Lángh halálát említi?

Válasz: Még mindig nem tudok erről felvilágosítást adni. Én nem voltam abban a helyzetben, hogy az üzenet elküldését valamiképp befolyásoljam, hiszen július 5-ig nem fogadhattam látogatót. A vizsgálóbíró átnézi és lepecsételi a börtönből kimenő leveleket. Különben is, ez a cédula semmit sem segít rajtam és a Lánghra vonatkozó vallomásomban semmi okom nem volt hazudni.

52. kérdés: Mióta külföldről hazatért, gyakran az egész éjszakát házon kívül töltötte.

Válasz: Tévedés. Csak nagy ritkán maradtam éjfélén túl a Nemzeti Körben.

54. kérdés: Mióta ismeri Asbóth Lajos fiát?

Válasz: Azóta, hogy apja utoljára itt járt.

55. kérdés: A fiú szerint január elsején találkoztak Deáknál.

Válasz: Ez nem igaz. Újév napján Deák senkit sem fogadott.

56. kérdés: Felszólítására a fiú meglátogatta önt a lakásán, s ekkor megbízta azzal, hogy a Nemzeti Színházban vagy a Népszínházban tüntetést rendezzen, éltessek Kossuthot, de lehetőleg kerüljék a konfliktust. Erre a célra 30 forintot adott neki.

Válasz: Ezek az adatok helyesek.

58. kérdés: Vidats azt állítja, hogy nem informálta őt a demonstrációkról.

Válasz: Csak általánosságban mondtam neki, hogy valamit tenni kellene. Rögtön kijelentette, hogy nem akar semmibe belekeveredni, még mindig vizsgálat folyik ellene, s nem lehet tőle rossz néven venni, ha visszahúzódik, miután már épp elégszer volt lefogva, s ha újra bezárják, a gyára tönkremegy.

60. kérdés: Beniczkynek megígérte, hogy megmutatja majd Kossuth írásos meghatalmazását.

Válasz: Ilyet nem mondtam. De miért is tagadnám, ha lenne írásos meghatalmazásom?

62. kérdés: Említette neki, hogy sem ő, sem pártja nem remélhet pénzt és fegyvereket, minderről ön gondoskodik majd, s ezért kéri, ne akadályozza törekvéseit.

Válasz: Valóban figyelmeztettem, hogy pártja nélkül nem fog sem pénzhez, sem fegyverekhez jutni, de nem kértem, hogy ne akadályozza a dolgomat.

63. kérdés: Kijelentette, hogy két nyomda fölött rendelkezik?

Válasz: Semmi effélét nem mondtam.

64. kérdés: Kérte Beniczkyt, szorgalmazza, hogy Almásy egyesítse pártját az önével?

Válasz: Almásyról egy szót sem ejtettem, de javasoltam, tegye meg, amit tehet, hogy pártjuk egyesüljön velünk.

65. kérdés: Beniczky március 8-ig vagy 9-ig gondolkodási időt kért, s március 7-én este levelet kapott a Kaszinóban, amely figyelmeztette, tartsa meg ígéretét, különben...

Válasz: Semmit nem tudok erről.

66. kérdés: Március 8-án Káposztásmegyeren egy gyanús alak zaklatta Beniczkyt, március 11-én pedig három fegyveres támadta meg.

Válasz: Március 7-én Beniczky nem lehetett Pesten, ígérte ugyan, hogy ezen a napon jön el hozzám, de nem jött. Március 8-án az Adlerben, ahol meg szokott szállni,

érdeklődtem felőle. Mondták, hogy nincs itt. Azt pedig egyáltalán nem hiszem, hogy megtámadták volna.

69. kérdés: Miután Kossuth megbízásából az Országos Függetlenségi Bizottmány pecsétjét hazahozta, érintkezésbe lépett Asbóthtal egy fegyveres felkelés kirombaltására abból a célból, hogy az országot elszakítsák Ausztriától, továbbá: miután ehhez Beniczkyt is meg akarta nyerni, s ügyük előmozdítására politikai demonstrációkat szervezett, nem kétséges, hogy beismerő vallomása kimeríti a hazaárulás bűnét.

Válasz: A cél valóban ez volt. Motivációként nem tudok másra hivatkozni, csak az elégedetlenségre. Törvényes úton is lehetett volna sérelmeinket orvosolni. Tizenöt évet vártunk erre, mennyit kellett volna még várnunk?

Négy héttel később Nedeczkyt ismét elővezették kihallgatásra, s közölték vele, hogy az írásszakértők szerint a *Sürgöny* szerkesztőségéhez érkezett fenyegetés, a Turinból Gáspárnak, valamint az Asbóthnak küldött levél, sőt a fogságába neki címzett üzenet is egy és ugyanazon kéztől származik, valamennyit ő írta tehát. Nedeczky tagadott. Semmi okát nem látja – mondta –, hogy ne ismerje el, ha ő írta volna a szóban forgó leveleket. Ezek nem enyhítik, nem is súlyosbítják a helyzetét. Az elismeréssel legfeljebb segíthetne más valakinek, hogy elterelődjék róla a gyanú. Ami pedig a kritikus üzenetet illeti, már csak azért is képtelenség feltételezni, hogy ő maga írta volna, mert hiszen pecsét is volt rajta, vagyis a pecsétnek nála kellene lennie, ezt pedig, ugye, senki sem gondolhatja komolyan. Ezzel zárul a jegyzőkönyv.

*

Időközben Asbóth Lajos Lugosról levelekkel ostromolta pártfogóját, Pálffy helytartót megígért jutalmának folyósításáért. Negyvenezer forintot remélt kapni, s havi 100 forintos „bérének” duplájára emelését szorgalmazta. A rendőrminiszter mértéktelennek találta igényét, ezért Pálffy rábeszélte Asbóthot, hogy érje be 20 000 forinttal.¹⁰¹ Ám a rendőrminiszter ezt is sokallta. Mivel Asbóthnak sürgősen pénzre volt szüksége, fiát ugyanis a zürichi műegyetemre akarta küldeni, táviratilag előbb 1000, majd 500 forintot kért. Alább adta. Látván, hogy megpuhult, a rendőrminiszter, szerződés-kötés céljából, elküldte hozzá Lugosra Friedrich Nečasek minisztériumi titkárt.

Az október 1-én kelt irat szerint Asbóth már csak 25 000 forintot szeretett volna kapni, hogy abból serdülő leányainak némi tőkét adhasson. Tudomásul veszi azonban, hogy erről nem lehet szó. A kormánynak nyújtott szolgálatai fejében, a helytartóval folytatott tárgyalásai teljes lezárásaként elfogadja, ha sürgősen 5000 forintot folyósítanak a számára, s abból 500 forintot azonnal, hogy fia svájci ellátásának költségét ki tudja fizetni, illetve ha addigi havi 100 forintos járandóságát a kétszeresére emelik s élethosszig rendszeresen kiutalják (1868-ban nyugdíjazási kérelmében azt állította, hogy „állami javadalmazásban nem részesül”). Különös kegynek tekintené, ha ezen felül fia külföldi tanulmányi ideje alatt, előreláthatólag 2–4 évig, további 600 forintot kapna. Egyetért azzal, hogy a jövőben közvetlenül a minisztériumtól utalják ki ezeket az összegeket. Ennek ellenében kötelezi magát, hogy továbbra is minden erejével a magas kormányt fogja szolgálni, s ha bármely gyanús ügyről tudomást szerezne,

¹⁰¹ Steier, 723–724., 731–732. o.

rögtön jelentést tesz. A megállapodás végén nyugtázta a kezébe adott 500 forint átvételét, s még egy kérést fűzött az előbbiekhöz: fia akkor is élvezze az évi 600 forintos támogatást tanulmányai befejeztéig, ha ő korábban elhunyna.

(Nyilvánvaló, fiának hirtelen kiküldése a zürichi egyetemre egyike volt az árulás leplezését célzó manővereknek; ki kellett emelni őt a budai Politechnikum diákjai közül, akik előbb-utóbb megsejthettek valamit az apa bűneiből, hiszen a vizsgálat az egész közvéleményt élénken foglalkoztatta, s Asbóth Lajos szabadulása már nem csak a vádlottak körében kelthetett gyanút.)

Ugyanebben az időben Nedeczkyt a várható súlyos ítélet mellett gyermekeinek helyzete és másféle anyagi gondok aggasztották rabságában. Kiténik ez öccsének dátum nélkül (valamikor október közepén) írt leveléből,¹⁰² amelynek elküldését azonban Freyberger hadbíró őrnagy nem engedélyezte.

„Kedves öcsém! – írta. – Tegnap feleségem látogatott meg apjával, csupán azért, hogy barátságáról biztosítson. Előhozta, hogy csődügymben a kaposvári hivatalnokok öhozzá fordultak volna egynémely adósságok beismerése végett, melyeket ő nem létezőknek állított. Mindezeket nem hiszem, mert az előbbi törvényszékek eljárásait, fellebbezett ítéleteit megmásítani nem lehetne törvényszerűen, de persze itt nincs törvény, hisz a szigeti [szigetvári] járásbíróság a corpus delictiket megette, s elégtételt nem kaptam. Igaz, hogy azok süldők voltak...Patkó [Patkó István, hírhedt haramia] némely rablásánál sokkal emberségesebben járt el. A volt kaposi törvényszék tagjai most ott hivatalban vannak, s engem senkise képvisel, képzelem, milyen szabadon gazdálkodnak személyem felett. Kérlek azért, írd Szalay Károlynak [kaposvári ügyvéd, Kisfaludy Atala író férje] vagy Herman Manónak [somogyi birtokos], s kérd meg őket, hogy írják meg ügyem mibenlétét, s ha szükséges, védelmezzenek. A káptalan–féle ősi adóssági egyezményeket a sógor elmenvén Edericsről lakni, neked által adja, mert azt is bolygatni fogja feleségem, miután ő körülményeinél fogva a mostani császári hivatalnokok körül befolyással bír. Igaz, hogy jogszerűség és igazság elébb sem volt, azt hiszem, most sincs sokkal több, hisz te magadon tapasztalhattad a tábla azon bölcse ítéletét, miszerint birtokod jövedelme az én adósságaim fizetésére tartóztatott le a procurator nem tudom miféle írásbeli hibájáért. Intézkedj tehát mielőbb. Bartl [az Angol királynő bérlője] a vendéglőjét eladta. E hó végéig, kérlek, küldj 300 forintot nekem, s írd gyorsabban. A kaposvári portékáimmal mi történt? Ha elvitted, küldj két pipát. Három levelet írtam pipáimért, s nem kapom, intézkedj, nagyon kellenének. Isten veled, csókol benneteket bátyád, István”.

A levél tehát nem jutott túl a hadbíróági cenzúrán, de elképzelhető, hogy a testvér mégis csak megkapta a benne foglalt üzenetet, mégpedig Nedeczkyne Gaál Constance által, akinek a Károly–kaszárnyában tett látogatásáról tőle magától is tudunk. 1864. október 15-én Keszthelyről írt Deáknak az elhagyott asszony keserű hangján.¹⁰³ „Különösen tisztelt Uram Bátyám! Kegységéből nyert összeget tegnap Nedeczky Jenőtől megkaptam, kinek két nyugtát adtam, egyiket Vince bácsinak [Kund Vince] küldte el, a másikat magának tartotta meg, az egyikre rá van írva: másolat. Fogadja

¹⁰² HL IV/19. 1864. október

¹⁰³ OL R 22 2.cs.

leghálásabb köszönetemet az előlegezett kamatért, igen jót tett velem Vince bácsi, sok kellemetlenségtől megmentett... Újonnan felkérem, hogy legyen szíves a gondnokságot elfogadni és gyermekeim pénzét magánál megtartani. Pistát meglátogattam, most is csak a régi, ily férj s atya csak teher egy családnak. Szegénynek megszabadulásához igen kevés reménye van. Ottlétemkor beteges volt, orvos járt hozzája... Magamat további kegyeibe ajánlva igaz tisztelő húga, Constance”.

Ez az első dokumentum abban a gyűjteményben,¹⁰⁴ amelyben Deák gazdai pontossággal sorba–rendbe rakva megőrizte unokaöccse pénzügyeiről vezetett elszámolásait. Már István apjának, Nedeczky Lajosnak elhunytakor, 1841-ben ő vette kézbe özvegy unokahúga és öt árván maradt gyermeke anyagi helyzetének rendezését; „enyim a kötelesség ezen árváknak az elvesztett atyát némileg pótolni” – írta Wesselényi Miklósnak. 1857-ben, az özvegy halála után megint csak patrónusként állt a gyermekek mellé. Minden válságos pillanatban védőszárnyai alá menekítette családtagjait, szeretetét két kézzel osztogató pater familias volt. Bizonyára aggodalommal figyelte István zilált magánügyeit és veszélyes politikai kalandjait is, s nem egyszer próbálta mérsékleltre inteni őt. Ezernyi országos dolga mellett nyomon követte a hosszan elhúzódó hadbírószági vizsgálat kiszivárgó híreit, nyakába vette a rabságot szenvedő István kusza csődügyének intézését és a hat–hétéves leánykairól, Franciskáról (Ferike, aki később Bölöny Józsefnek, a kolozsvári Nemzeti Színház intendánsának felesége lett) és Emmáról (aki nagybátyjához, Nedeczky Jenőhöz ment nőül) való gondoskodást.

Az említett gyűjteményben maradt fenn Nedeczky Jenő két rövid levele Deákhhoz. Az egyik így szól: „Kedves Nagybátyám! Pista bátyámnak pesti korcsmai adóssága, melyet mint szorosan becsületbeli ki kellene fizeti, a következő: Bartal [helyesen Bartl János] volt vendéglősnél 304 ft, Steininger mostani vendéglősnél 267 ft, összesen 571 ft... Maradok kézcsókoló háládatos öccse: Jenő”. A másik: „Azon négyszáz forinton felül, miket Nagybátyám Pista sürgető adósságainak letisztázására... október 25-én Kanizsán kezeimhez adott, a még hátra lévő 571 forint adósságnak kifizetésére a most küldött 571 forintot megkaptam, és így Pista adósságaira tisztelt Nagybátyámtól összesen már 971 forintot vettem által.”

Minderről Nedeczky István aligha tudott szigorú fogságában; könnyített volna a lelkén, ha tudja, hogy nagybátyja vette kezébe nyomasztó tartozásainak és gyermekei sorsának intézését.

*

Már csak az epilógus van hátra: az ítélet. Amikor a vádlottak 1864. november 24-én az ítélethirdetésre felsorakoztak, valószínűleg már nem csodálkoztak azon, hogy Asbóth Lajos nincs közöttük. Bizonyítva láthatták, amit eddig is tudtak: ő volt a denunciáns. Kegyetlen verdikt várt rájuk: Nedeczky Istvánt és Beniczky Lajost nemességük elvesztése mellett kötél általi halálra ítélték, Plachy Lajos (volt honvéd százados, Beniczky segédtisztje), Sebes Emil, Clementis Gábor 16–16 évi, Gáspár Lajos 15 évi,

¹⁰⁴ Nyárády Gábor: Deák. Magyarország, 1987/52., 22–23. o.

Lezsák Lajos, Zambelly Lajos, Szelestyey László 10–10 évi, nehéz vasban eltöltendő börtönbüntetést kapott, Nagy Jenőt és Almásy Pált viszont felmentették.¹⁰⁵

Nagy feltűnést keltett, hogy az ítélethirdetés után Deák meglátogatta a börtönben halálra ítélt unokaöccsét, hogy lelket öntsön belé; a közvélemény elismeréssel fogadta a kiegyezés művén munkálkodó államférfi e tüntető és emberi nagyságra valló lépését.¹⁰⁶ Bízvást feltételezhetjük, hogy a fellebbvitelhez fűzhető reményt igyekezett megerősíteni a legsúlyosabb büntetéssel sújtott hozzátartozójában. Ám másfél hónapi bizonytalanság után a remény szétfoszlott. A katonai fellebbviteli bíróság 1865. január 13-án csak Clementis büntetését enyhítette 10 évre, Szelestyeyt felmentette, az első fokon felmentett Almásyt viszont 16 évi várfogságra ítélte.

Innen pár lépés volt a bitó, csak a deus ex machina segíthetett. És hogy, hogy nem, segített. Bécsben a legfelső katonai bíróság január 26-án Nedeczky és Beniczky halálos ítéletét 20 évi börtönbüntetésre változtatta, Gáspár és Plachy ítéletét 14 évre mérsékelte, Lezsákét, Clementisét és Zambellyét viszont 14 évre felemelte. Szelestyeyre 6 évet szabott ki, s Almásy – akit első fokon felmentettek – 20 évi börtönbüntetést kapott. Nedeczky és Beniczky több, mint két hónapig gyötrődött a halál árnyékában, mire az életet jelentő döntés megérkezett a Károly–kaszárnyába; bizonyíték híján sem kétséges, hogy Deák iránti gesztus nyilvánult meg a halálos ítéletek enyhítésében.

Coronini tábornagy február 4-én adta ki rendelkezését az ítéletek végrehajtására. Február 6-án hirdették ki ezt a rabok előtt. Harmadnap a várbeli börtönbe kísérték, két héttel később pedig útnak indították őket – kit Olmützbe, kit Josefstadtba, kit Theresienstadtba.

Az Olmützfestung, azaz az olmützi várbörtön parancsnokának a hadügyminisztérium számára küldött jelentéseiből tudunk Nedeczky további sorsáról; a jelentéseket ugyan már kissejlezték, a mutatókönyvek azonban tájékoztatnak tartalmukról. Március 29-én iktatták a március 17-i jelentést, amely szerint Nedeczky István már levelezni kezdett Deák Ferencsel.¹⁰⁷ A december 15-én kelt és december 19-én iktatott jelentés szerint Nedeczkyt a fogságból elbocsátották, s Olmütz városában internálták.¹⁰⁸ Alighanem már néhány nappal korábban kiszabadult a várból, december 11-én kelt ugyanis Deákhoz intézett levele, amelyet a nagybácsi elszámolásai között megőriztek.¹⁰⁹ „Kegyes levelével a pénzt megkaptam – írta – ,alázatosan köszönöm. A beköszönő ünnepekre hosszú életet, megelégedést, szóval minden jót kíván szíve mélyéből, kezeit csókolva háládatos öccse”. Nedeczky bő tizennégy hónapot töltött így félig-meddig szabadon, internáltként Olmützben. Voltak, akik engedélyt kaptak, hogy Gräfenbergben keressenek gyógyulást a fogságban szerzett betegsükből; Almásy, becsületszó ellenében, Karlsbadba mehetett. A várparancsnokság 1867. február 22-én jelentette a hadügyminisztériumnak: Nedeczky Istvánnal tudatták, hogy a legfelsőbb kegyelem internálását feloldotta.¹¹⁰

¹⁰⁵ Steier, 720. o.

¹⁰⁶ Beksics, i.m. 619. o.

¹⁰⁷ Kriegsarchiv Wien. Kriegsministerium. Mutatók (A továbbiakban: KA Km)16. Abt. 361., 20–1.

¹⁰⁸ KA Km 4. Abt. 2280., 33/42.

¹⁰⁹ OL R 22 2.cs.

¹¹⁰ KA Km 4. Abt. 389., 33–5/6.

Nedeczky és társai sorsának kedvező fordulatai természetesen a már hosszabb ideje folyó kiegyezési tárgyalások sikert ígérő alakulásának következményei voltak; az uralkodó kegyelmi döntésével egyidejűleg nevezte ki Andrássy Gyula grófit miniszterelnökké és nevezte ki kormányának tagjait, három hónappal később pedig lezajlott a koronázás ünnepélyes aktusa. Deák nagy közjogi győzelme sugárzott ki tehát az elitéltekre, végső soron neki köszönhették szabadulásukat. Nedeczky ezen túl családi és anyagi dolgainak rendezéséért is köszönetet mondhatott nagybátyjának.

A már idézett Deák-féle elszámolások között található Kund Vince 1865. október 4-én Somogyfajszról keltezett levele Deákhhoz.¹¹¹ „Kedves barátom! Küldöm, amit meggazdálkodtunk, részint kötelezvényben, részint készpénzben, tizenkétezer forintot. Használd a tőkét és a kamatot saját belátásod szerint Pista gyermekeinek javára. Ezen felül küldök 600 forintot oly kéréssel, hogy mivel Pista Pesten tartózkodása és bebörtönzése alatt mulhatatlanul segélyezendő volt, ezt a segélyezést az említett 600 forintból fedezd. Pista nejének már küldtem 436 forint 38 fillért. Hű barátod...”

Fennmaradt ebben a gyűjteményben Deák feljegyzése a „Nedeczky István gyermekeit illető Kund Vince-féle pénzről”. Idézzük: „Nedeczky István csőd alá kerülván annak több rendbeli kötelezvényeit Kund Vince úr nyereséggel a maga részére beváltotta. A csődper lefolyván, a csőd alatti birtok árverés útján lett eladva. Kund Vince úr vette meg azt, mint legtöbbet ígérő. Azon kötelezvények után, melyeket a per alatt magához váltogatott, a teljes névszerinti érték lett neki bíróilag megítélve és kifizetve. De mivel a kötelezvények olcsóbban lettek beváltva, Kund Vince úrnak szép nyeresége maradt, mely őt teljes joggal illette. Ő azonban a nyereséget nem tartotta meg, hanem részint készpénzben, részint kötelezvényben az én kezemhez tette le oly megbízással, hogy azt Nedeczky István két leányának javára fordítsam... Kétezer forintot Kund Vince úr beleegyezésével Nedeczky István nejének fizettem le, ugyanis a csődhitelezők között Nedeczky Istvánné is fellépett tetemes hozományi követeléssel, mely azonban alap hiánya miatt a csődper végével ki nem elégíthetett. Nedeczky István, hogy a csődper meg lehessen szüntetni, feleségének kötelezvényt adott 2000 forintról arra az esetre, ha a csődper az összes hitelezők beleegyezése folytán megszüntetetik, s ő annak minden következményeitől felmentetik. Miután a csődper csakugyan teljesen meg lett szüntetve, én a Kund Vince által e végre letett 2000 forintot Nedeczky Istvánné asszonyságnak lefizettem, s férje kötelezvényét visszaváltottam...” Itt következik az elszámolás a Kundtól kapott 600 forint pluszról, a Nedeczky Jenő útján kifizetett becsületbeli adósságokról, majd a feljegyzés így zárul: „A fõnt említett 10 000 forint tőkének kamatait Nedeczky Istvánnénak kifizettem mindaddig, míg leányait ő maga tartotta és nevelte, amint az idezárt nyugták is mutatják. De miután a lányok 1867. évben nevelõintézetbe adattak, s az intézet költségeit édesatyjok fedezi, Kund Vince úr akarata szerint ez idõtõl fogva a kamatokat is ennek fizetem... Deák Ferenc”.

A leglelkiismeretesebb könyvelõ sem csinálhatta volna különben. „Tisztába tette” unokaöccse zûrõs pénzügeit, bár – úgy látszik – megnyugtatóbbnak tartotta, ha maga kezeli a gyermekek neveltetésére rendelt tőkét. Mindenesetre Nedeczky István, amikor 1867 február végén Olmützben szabad emberként, nyugodt lelkiismerettel hazaérkezett –

¹¹¹ OL R 22 2.cs.

hiszen a hadbírótság előtt senkinek sem ártott, inkább mentette, akit lehetett –, nem csak a büntetés súlyától megkönnyebbülten kezdhetett új élethez, hanem kilátástalan anyagi helyzetét is rendezve találta nagybátyja jóvoltából, s gyermekei miatt sem kellett többé aggódnia.

Saját pályája ugyancsak „egyesbe” került. Két évvel később egy Temes megyei választókerületben országgyűlési képviselővé választották, bizonyára megint csak Deák pártfogásának köszönhetően. Ekkor fordult elő először, hogy Deák a nyarat nem otthonában, Pusztaszentlászlón, hanem az újdonsült képviselőnél töltötte a temesi Buziáson,¹¹² alig harminc kilométerre Lugostól, ahol Asbóth Lajos – mintha már az utókor ítélete érvényesült volna – közmegejtéstől sújtva múlatta hitvány életének alkonyát. (Ez idő tájt költözött Pestre, alighanem azért, mert már Lugoson is kitudódott múltja, s a nagyváros sűrűjében könnyebben maradhatott észrevétlen; a Donauzeile, azaz Dunasor 3-ba kérte a nyugdíját.¹¹³)

Kápolnai Pauer István akadémiai emlékbeszédét a következőképpen zárta¹¹⁴: „A hatvanas években méltatlanul gyanúsított és meg nem érdemlett mellőzés által elkeserített szegény agg bajnok élete utolsó éveiben mindinkább visszavonult ama társadalomtól, mely senki által nem tagadható nagy érdemeit és nagy áldozatait eléggé meg nem róható háládatlansággal viszonozta. Csakis egy testület volt Magyarországon [tudniillik az Akadémia], mely a könnyelműség és rossz akarat költötte, később teljesen alaptalanoknak bizonyult, Asbóth politikai jellemét gyanúsító kósza híreket megvetette, és az elhunyt tudományos érdemeit méltatva őt kitüntetéssel jutalmazta, és ezzel írt csepegtetett a kitűnő hazafin, a szorgalmas tudóson ejtett sajnó sebre”.

Fonákjára fordítandók e sorok. Kápolnai Pauer nem tudhatta, amit mi már tudunk: Asbóth, kiközösítve a társadalomból, a közvéleménytől kiszabott száműzetését töltötte akkor, s tölti azóta is, az idők végezetéig.

*

A szerző ezúton mond köszönetet *Bona Gábornak* és *Hermann Róbertnek* (Hadtörténeti Intézet), valamint *Molnár Andrásnak* (Zala Megyei Levéltár) a munkájához nyújtott értékes adatokért.

¹¹² *Zala–Somogyi Közlöny*, 1869. július 24.

¹¹³ HL Generalkommando zu Ofen. 2. Abt. 21–8 208.

¹¹⁴ *Kápolnai Pauer*: i. m. 17. o.

Gábor Nyárády

BLOOD MONEY FOR THE COMRADES...

Contributions to the History of the Almásy-Nedeczky-Combination (1864)

Summary

With focus on principal defendant István Nedeczky and the N° 1 traitor of the plot Lajos Asbóth, quondam colonel of the 1848-1849 Honvéd Army, the author heats the main momenta of the bipolar combination with the use of Court Martial papers shelved in the Budapest War History Archives. The hitherto unknown documents furnish new evidences against Asbóth as a denouncer, unmasked first by the help of Vienna archival sources by Lajos Steier. Nedeczky started his activity in Hungary by virtue of the commission of Kossuth, the Torino exile; he organised demonstrations. Asbóth worked his way into the circles of the combination and sent reports on all the measures to the representative of the governmental power Lieutenant-Governor Pálffy on regular payment and in the hope of a requital of higher figure. All these are clearly documented by a great number of letters and records among the papers of the investigation of the Court Martial. The sentences were severe: two of the accused were sentenced to death. They were reprieved only due to the advance of the negotiations of the reconciliation – and to a motion towards Ferenc Deák; they were retrived in Spring 1867.

Gábor Nyárády

ELEMENTS SUR L'HISTOIRE DE L'ORGANISATION D'ALMÁSY-NEDECZKY, 1864

Résumé

L'auteur examine les événements principaux des deux fils de cette organisation, à la base des documents du tribunal militaire qui se trouvent aux Archives d'Histoire Militaire, en concentrant son attention sur István Nedeczky, premier accusé, et sur Lajos Asbóth, ex-colonel honvéd, premier traître de la conspiration. Plusieurs nouveaux documents, jusq'à présent inconnus prouvent le rôle de confident d'Asbóth, qui avait déjà été révélé par Lajos Steier à la base des sources des archives de Vienne.

A la base de la commission, reçue de Kossuth à Turin, Nedeczky a commencé à travailler à la maison en organisant des démonstrations. Asbóth s'intègre dans l'organisation, et il fait un rapport sur toutes leurs actions pour représentant du pouvoir. le gouverneur du pays, en recevant un salaire régulier et en espérant une grande somme comme récompense – plusieurs lettres et notes, restées parmi les documents de l'examen du tribunal militaire en sont les témoins.

Le tribunal militaires a rapporté des jugements très sévères, deux personnes ont été condamnées à mort, et c'était seulement grâce à la progression des négociations sur le compromis et à un geste fait pour Ferenc Deák, que ces personnes ont été graciées et puis, au printemps de 1867 les condamnées ont regagné leur liberté.

Gábor Nyárády

JUDASLOHN FÜR KAMERADEN...

Angaben zur Geschichte der Untergrundorganisation
von Almásy–Nedeczky, 1864

Resümee

Aufgrund der kriegsgeschichtlichen Dokumente im Kriegsarchiv zu Budapest behandelt der Autor die wichtigsten Momente der Organisation, wobei er seine Aufmerksamkeit dem Erstangeklagten, István Nedeczky, und dem ersten Verräter der Konspiration, Lajos Asbóth, ehemaligen Oberst der Honvédarmee, widmet. Die Konfidentenrolle von Asbóth, übrigens von Lajos Steier mit Hilfe von Wiener Archivquellen bereits früher bewiesen, wird mit weiteren, bis dahin unbekanntem Dokumenten untermauert. Nedeczky erhielt seinen Auftrag in Turin, von Lajos Kossuth selbst, und ging dann zu Hause an die Arbeit; er organisierte Demonstrationen. Asbóth unterwanderte den Kreis der Konspiranten und erstattete über all ihre Vorhaben unverzüglich dem Vertreter der Macht, dem Statthalter des Landes Bericht. Er tat dies für eine regelmäßige Belohnung und in der Hoffnung auf eine größere Summe, wie zahlreiche erhalten gebliebene Dokumente der kriegsgerichtlichen Untersuchungen darüber Auskunft geben. Die verratenen Patrioten wurden vom Kriegsgericht zu einer schweren Strafe – zwei von ihnen zur Todesstrafe – verurteilt, und es war allein den den Ausgleich bezweckenden Verhandlungen sowie dem Einfluß von Ferenc Deák zu verdanken, daß sie begnadigt und im Frühjahr 1867 auf freien Fuß gesetzt wurden.

Габор Ньяради

ВОЗНАГРАЖДЕНИЕ ИУДЫ ЗА КАМРАДОВ...

Материалы по истории организации Алмаши-Недечки (1864 г.)

Резюме

На основании документов военного трибунала, залежавшихся в Военно-Историческом Архиве, исследователь рассматривает основные этапы подпольного демократического движения, проходившего по двум нитям, обращая внимание на главного обвиняемого Иштвана Недечки и на первого предателя конспирации бывшего гонведского полковника Лайоша Ашбота. Приводя ряд новых, до сего времени неизвестных документов, автор подтверждает конфиденциальную роль Ашбота, который между прочим был разоблачен уже ранее Лайошем Штейером по источникам венских архивов. Недечки в Турине согласно поручению, полученному от Кошшута, на родине приступил к работе по организации демократического движения. Ашбот проник в кружок заговорщиков и о каждом их шаге бес промедления извещал представителей властей, венгерского штатгальтера, причем за систематическую плату и даже в надежде на более крупное вознаграждение. Об этом свидетельствуют многочисленные заметки трибунала и письма, найденные среди материалов архива. Военный трибунал вынес суровый приговор преданным патриотам, двое из них были приговорены к смерти, и только благодаря переговорам, связанным с заключенным компромиссом, и жесту, сделанному по отношению к Ференцу Деаку, осужденные на смерть были помилованы, а затем весной 1867 года освобождены.